

UNIVERSITATEA „NICOLAE TITULESCU” DIN BUCUREȘTI

FACULTATEA DE DREPT

ȘCOALA DOCTORALĂ

Domeniul de specializare: Drept comunitar / Drept european și internațional

TEZĂ DE DOCTORAT

(REZUMAT)

*„Libertatea de circulație a cetățenilor Uniunii Europene
pe teritoriul statelor membre”*

Conducător de doctorat

Prof.univ.dr. Augustin FUEREA

Student doctorand

Ilie (Ristea) A. Otilia – Evelina

București

2013

CUPRINSUL REZUMATULUI

ABREVIERI	3
Planul tezei	5
I. Problematika cercetată în cadrul tezei de doctorat	7
II. Importanța și utilitatea demersului științific	7
III. Obiectivele tezei de doctorat.....	11
IV. Organizarea activităților de cercetare. Etapele cercetării	12
V. Metodele de cercetare științifică	12
VI. Delimitări conceptuale.....	13
VII. Prezentarea generală și pe capitole a tezei	18
Bibliografie	59

ABREVIERI

- AELS / EFTA – Asociația Europeană a Liberului Schimb
- alin. – alineatul
- art. – articolul
- AUE – Actul Unic European
- BCE – Banca Centrală Europeană
- C. – cauză soluționată de Curtea de Justiție a Comunităților Europene / Curtea de Justiție
- CE – Comunitatea Europeană
- CECA/CECO – Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului
- CEDO – Convenția Europeană a Drepturilor Omului
- CEE – Comunitatea Economică Europeană
- CEEA/EURATOM – Comunitatea Europeană a Energiei Atomice
- CJCE – Curtea de Justiție a Comunităților Europene
- CJUE – Curtea de Justiție a Uniunii Europene
- COM – comunicare a Comisiei
- CPJP – Cooperare polițienească și judiciară în materie penală
- ECR / Rec. – culegere de jurisprudență a CJCE/CJUE
- H.G. – Hotărâre a Guvernului
- JAI – Justiție și Afaceri Interne
- JO – Jurnalul Oficial
- JOCE – Jurnalul Oficial al Comunităților Europene
- JOUE – Jurnalul Oficial al Uniunii Europene
- lit. – litera
- MERCOSUR – Piața Comună a Sudului
- NAFTA – Acordul Nord-American de Comerț Liber
- n.n. – nota noastră
- nr. – numărul
- op.cit. – opera citată
- O.G. – Ordonanță a Guvernului
- O.U.G. – Ordonanță de urgență a Guvernului

- p. – pagina
- par. – paragraful
- pct. – punctul
- PESC – Politica externă și de securitate comună
- SEE – Spațiul Economic European
- SM – stat membru/state membre
- s.n. – sublinierea noastră
- T. – cauză soluționată de Tribunalul de Primă Instanță/Tribunal
- TA – Tratatul de la Amsterdam
- TFP – Tribunalul Funcției Publice
- TFUE – Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene
- TL – Tratatul de la Lisabona
- TM – Tratatul de la Maastricht
- TN – Tratatul de la Nisa
- TPI – Tribunalul de Primă Instanță
- Tratatul CECA – Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului
- Tratatul CE/TCE – Tratatul de instituire a Comunității Europene
- Tratatul CEE/TCEE – Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene
- Tratatul UE/TUE – Tratatul privind Uniunea Europeană
- TVC – Tarif vamal comun
- UE – Uniunea Europeană
- UEM – Uniunea Economică și Monetară
- Urm. – următoarele
- Vol. – volumul
- v.n. – vechea numerotare

Planul tezei

ASPECTE PRELIMINARE

CAPITOLUL I - CONSIDERAȚII INTRODUCȚIVE

Secțiunea 1 - Etapele parcurse de Comunități și Uniunea Europeană

Secțiunea a 2-a - Relația dintre Comunitățile Europene și Uniunea Europeană

Secțiunea a 3-a - Concluzii

CAPITOLUL al II-lea - LIBERTATEA DE CIRCULAȚIE A PERSOANELOR ÎN CONTEXTUL PIETEI INTERNE

Secțiunea 1 - De la Piața Comună la Piața internă și Spațiul de libertate, securitate și justiție

Secțiunea a 2-a - Cele patru libertăți fundamentale

CAPITOLUL al III-lea - SFERA DE APLICARE PERSONALĂ ȘI TERITORIALĂ A PRINCIPIULUI LIBEREI CIRCULAȚII A CETĂȚENILOR UNIUNII

Secțiunea 1 - Aplicabilitatea rationae personae a principiului liberei circulații a persoanelor

Secțiunea a 2-a - Aplicabilitatea teritorială

Secțiunea a 3-a - Concluzii

CAPITOLUL al IV-lea - CETĂȚENIA UNIUNII

Secțiunea 1 - Apariția și evoluția ideii de cetățenie a Uniunii

Secțiunea a 2-a - Clarificări conceptuale

Secțiunea a 3-a - Consacrarea juridică a cetățeniei Uniunii

Secțiunea a 4-a - Conținutul material al cetățeniei Uniunii

Secțiunea a 5-a - Concluzii

CAPITOLUL al V-lea - CONȚINUTUL MATERIAL AL DREPTULUI CETĂȚENILOR UNIUNII EUROPENE LA LIBERĂ CIRCULAȚIE PE TERITORIUL STATELOR MEMBRE

Secțiunea 1 - Introducere

Secțiunea a 2-a - Dreptul de ieșire și dreptul de intrare

Secțiunea a 3-a - Dreptul de ședere

Secțiunea a 4-a - Egalitatea de tratament a cetățenilor Uniunii Europene

Secțiunea a 5-a - Regimul juridic aplicabil liberei circulații a avocaților în Uniunea Europeană

Secțiunea a 6-a - Concluzii

CAPITOLUL al VI-lea - RESTRICȚII APLICABILE DREPTULUI CETĂȚENILOR UNIUNII EUROPENE LA LIBERĂ CIRCULAȚIE PE TERITORIUL STATELOR MEMBRE

Secțiunea 1 - Introducere

Secțiunea a 2-a - Restrângerea dreptului de liberă circulație pentru motive de ordine publică, siguranță publică sau sănătate publică

Secțiunea a 3-a - Excepții de la principiul liberei circulații a persoanelor privind încadrările în administrația publică sau desfășurarea de activități asociate exercitării prerogativelor autorității publice

Secțiunea a 4-a - Restricții ale circulației forței de muncă provenind din România, prevăzute în Tratatul de aderare din 2005

Secțiunea a 5-a - Concluzii

CAPITOLUL al VII-lea - LIBERA CIRCULAȚIE A PERSOANELOR ÎN SPAȚIUL SCHENGEN. ACQUIS-UL SCHENGEN

Secțiunea 1 - Geneza Acordurilor Schengen

Secțiunea a 2-a - Acquis-ul Schengen. Definiție. Natură juridică și conținut

Secțiunea a 3-a - Participarea altor state la acquis-ul Schengen

Secțiunea a 4-a - Realizări și concluzii

CAPITOLUL al VIII-lea - CONCLUZII ȘI PROPUNERI DE LEGE FERENDA

Secțiunea 1 - Concluzii

Secțiunea a 2-a - Propuneri de lege ferenda

Anexe

Bibliografie

I. Problematica cercetată în cadrul tezei de doctorat

Tema care face obiectul cercetării noastre științifice este: *Libertatea de circulație a cetățenilor Uniunii Europene pe teritoriul statelor membre*¹.

Data de 1 ianuarie 2007 marchează dobândirea, de către România, a calității de stat membru al Uniunii Europene și, printre altele, recunoașterea pentru români a statutului de cetățeni ai Uniunii, însoțit de prerogative specifice, dintre care se detașează, din punctul de vedere al consecințelor juridice, al frecvenței exercitării și al variatelor forme de manifestare: *dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre*.

În acest context, am apreciat ca fiind necesară, utilă și actuală, abordarea în cadrul tezei de doctorat a dreptului amintit, identificând conexiunile cu cetățenia Uniunii², urmărind totodată, și dezvoltarea sa, sub aspect personal și material, determinată de crearea noului concept de cetățenie³.

Analizând din perspectivă legală și jurisprudențială procesul formării pieței comune, am constatat că, esențiale pentru existența sa, au fost și rămân patru libertăți - libertatea de circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor -, prevăzute chiar în varianta originală a Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene. Denumite, în mod colectiv, „cele 4 libertăți” sau „libertăți fundamentale”, au avut, până la intrarea în vigoare a Tratatului privind Uniunea Europeană, ca și Comunitatea în cadrul căreia se dezvoltă piața comună, o natură, în mare măsură, economică. Apoi, corelativ adăugării de noi obiective pentru Comunitatea Europeană, dintre cele patru, libera circulație a persoanelor⁴ a depășit accepțiunea de mobilitate liberă a unui factor de producție - forța de muncă -, apropiindu-se de sensul tradițional al unui drept fundamental.

În cadrul tezei, am abordat problematica libertății de circulație a cetățenilor Uniunii Europene pe teritoriul statelor membre, după studierea unui amplu material legal, jurisprudențial și doctrinar, luând în considerare, pentru argumentarea actualității temei, schimbările determinate de ultimele tratate de aderare la Uniunea Europeană⁵, precum și cele intervenite după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

II. Importanța și utilitatea demersului științific

Analizând comparativ dispoziții din TCEE, TCE și TFUE, am observat că articolul 2 TCEE, dar și articolul 2 TCE prevedeau, printre obiectivele Comunității, crearea unei piețe

¹ Datele și informațiile folosite în cuprinsul tezei sunt cele valabile la data de 5 iulie 2013.

² Într-o hotărâre recentă a CJUE, *Ruiz Zambrano*, din 8 martie 2011, C-34/09, se recunoaște dreptul unei persoane minore de a fi însoțit pe teritoriul unui stat membru al cărui cetățean este, de părintele său, resortisant al unui stat terț, care îi asigură resursele necesare subzistenței, ca fiind o consecință a statutului de cetățean al Uniunii Europene, chiar dacă nu a părăsit niciodată statul membru de cetățenie.

³ Pentru „definirea și efectele *cetățeniei*, conform dreptului internațional”, a se vedea Raluca Miga-Beșteliu, *Drept internațional public*, Vol.1, C. H. Beck, București, 2010, p.119-120.

⁴ Prin raportare la titularii - persoane fizice, afirmația este valabilă și pentru libera circulație a serviciilor.

⁵ În special, prin prisma faptului că numărul cetățenilor Uniunii a crescut la aproximativ 500 de milioane.

comune, iar articolul 3 TCE a stabilit ca mijloc de atingere a scopului precizat, realizarea unei piețe interne caracterizate „prin eliminarea, între statele membre, a obstacolelor care stau în calea liberei circulații a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și capitalurilor”. Textele citate au fost abrogate prin Tratatul de la Lisabona, dar articolul 3 alineatul (3) TUE a menținut ca obiectiv principal al Uniunii, instituirea unei piețe interne⁶.

Tratatul de la Roma instituind Comunitatea Economică Europeană (CEE), în forma sa inițială, din anul 1957, deși adăuga limbajului juridic și economic un concept nou - „piața comună” -, nu îl definea, identificând însă, la articolului 3 lit.a) -c) TCEE, principalele elemente ale acesteia: suprimarea, în comerțul dintre statele membre, a taxelor vamale și a restricțiilor cantitative la import și la export și a oricăror măsuri cu efect echivalent; stabilirea unui tarif vamal comun și a unei politici comerciale comune, aplicabile în schimburile comerciale cu statele terțe și „eliminarea, între statele membre, a obstacolelor care stau în calea liberei circulații a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor”.

Pe baza componentelor pieței comune, realizate progresiv⁷, Comunitatea Europeană, a depășit stadiul de integrare economică al zonei de liber schimb, dar și pe cel al uniunii vamale.

În accepțiunea Curții de la Luxemburg, exprimată în motivarea hotărârii *Schul*⁸, noțiunea de piață comună „presupune eliminarea tuturor obstacolelor din calea comerțului intracomunitar, în vederea contopirii piețelor naționale într-o piață unică creând condiții cât mai apropiate posibil de cele ale unei veritabile piețe interne”.

Luând în considerare jurisprudența Curții de Justiție, în 1987, Actul Unic European introducea în Tratatul CEE, definiția *pieței interne*⁹ și anume „un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, *persoanelor*, serviciilor și capitalurilor este asigurată în conformitate cu prevederile prezentului tratat”¹⁰.

În acest context, se cuvine să relevăm **importanța temei** care face obiectul cercetării noastre științifice, întrucât libera circulație a persoanelor în cadrul Uniunii Europene reprezintă una dintre cele patru libertăți fundamentale ale pieței interne, aflate într-o strânsă conexiune.

Însă, având în vedere cele trei dimensiuni care circumscriu, în prezent, *libera circulație a persoanelor* pe teritoriul statelor membre ale Uniunii – *cetățenia Uniunii, piața internă și spațiul de libertate, securitate și justiție*¹¹ -, am organizat cercetarea științifică a temei alese, prin raportare la aceste noțiuni și realități juridice.

⁶ În înțelesul prevăzut la art.26 alineatul (2) TFUE.

⁷ Conform articolului 8 TCEE, piața comună urma să se realizeze în decursul unei perioade de tranziție de doisprezece ani, cu trei etape având fiecare, inițial, durata de 4 ani.

⁸ Hotărârea CJCE din 5 mai 1982, *Gaston Schul Douane Expéditeur BV v Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen, Roosendaal*, cauza 15/81, Rec. 1409, pct.33.

⁹ Păstrată și în prezent.

¹⁰ Articolul 8a par.2 TCEE, devenit articolul 26 alin.(2) TFUE.

¹¹ Acest concept, potrivit articolului 3 alineatul (2) al TUE, după modificările aduse prin Tratatul de la Lisabona, constituie, ca obiectiv al Uniunii, „un spațiu fără frontiere interne”, pe care aceasta îl „oferă cetățenilor săi” și „în interiorul căruia este asigurată libera circulație a persoanelor, în corelare cu măsuri adecvate privind controlul la frontierele externe, dreptul de azil, imigrarea, precum și prevenirea criminalității și combaterea acestui fenomen”.

Finalitatea urmărită prin abordarea teoretică și practică a prezentei teme de cercetare constă în analizarea principiului liberei circulații a persoanelor - cetățeni ai Uniunii Europene -, dintr-o triplă perspectivă: a evoluției reglementărilor în domeniu, a evidențierii rolului jurisprudenței Curții de Justiție și a determinării stadiului aplicării sale de către statele membre, incluzând România.

Recurgând la metoda istorică de cercetare, am relevat că Tratatul CEE a conceput regimul juridic al liberei circulații a persoanelor în spațiul comunitar luând în considerare numai caracterul economic sau profesional al deplasării în afara granițelor propriului stat. Libera circulație a persoanelor avea, așadar, sensul de libera circulație a persoanelor active profesional - lucrători salariați sau care desfășurau activități independente - și nu de drept al resortisanților statelor membre de a se deplasa oriunde pe teritoriul Comunităților, în orice scop.

Modificarea Tratatului CEE prin Tratatul privind Uniunea Europeană (1992/1993) a marcat, pe de o parte, transformarea naturii Comunității instituite în 1957 și integrarea acesteia într-o nouă structură, a Uniunii Europene, iar, pe de altă parte, a influențat hotărâtor evoluția sferei de aplicare a liberei circulații a persoanelor.

După momentul evocat, dreptul de liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre a devenit o facultate a tuturor cetățenilor Uniunii, indiferent de implicarea lor în activități economice.

Pe măsură ce proiectul european se dezvolta, tinzând către o uniune nu doar economică, ci și politică, unele state - Franța, Germania, Belgia, Olanda și Luxemburg - au reacționat mai rapid și au semnat, în 1985, *Acordul Schengen*, urmat de *Convenția Schengen*, încheiată în 1990 și intrată în vigoare în 1995, având ca obiective: eliminarea la frontierele comune a controalelor vamale asupra persoanelor, indiferent de cetățenie, armonizarea controalelor la frontierele externe ale Uniunii, precum și adoptarea unei politici comune în materie de vize.

Aceste două instrumente juridice internaționale au fost urmate de norme de aplicare adoptate de instituțiile Uniunii, iar spațiul alcătuit din statele semnatare a devenit cunoscut sub denumirea de Spațiul Schengen și s-a extins progresiv.

Odată cu integrarea acquis-ului Schengen în Tratatul CE prin Tratatul de la Amsterdam, cu unele derogări pentru anumite state membre, noțiunii de liberă circulație i-au fost atribuite două sensuri: sensul tradițional, al dreptului comunitar de liberă circulație, dar și sensul liberei deplasări peste granițele interne fără supunerea la anumite controale.

Pentru ca resortisanții statelor membre să se poată bucura de prerogativele cetățeniei Uniunii, dar, mai ales, de dreptul fundamental de a se deplasa și de a se stabili în statul în care doresc, era necesar ca, la nivelul Uniunii, să se asigure un anumit nivel de securitate și justiție.

Mai trebuie precizat că libera circulație a persoanelor este consacrată și în articolul 45 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, confirmându-i-se caracterul de drept subiectiv¹².

Utilitatea demersului nostru științific se dezvăluie și în considerarea dreptului derivat al Uniunii Europene, în mod special, a unui important act adoptat în materie, și anume, **Directiva 2004/38/CE**, care, pentru a produce efectele juridice preconizate pentru cetățenii statelor membre, presupunea instituirea de măsuri de transpunere în legislațiile naționale. Remarcăm faptul că adoptarea de către Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene, a directivei sus-menționate, având caracter codificator, a fost determinată de necesitatea remedierii abordării sectoriale și fragmentate a dreptului la libera circulație și ședere, precum și a simplificării exercitării acestui drept fundamental și individual ce decurge din statutul de cetățean al Uniunii¹³.

Directiva a intervenit, prin modificare sau abrogare asupra a 11 acte derivate care, reglementau diferit libera circulație a cetățenilor Uniunii, în funcție de beneficiar.

Totodată, directiva a furnizat o definiție extinsă a noțiunii de „membri de familie” și, luând în considerare jurisprudența instanței de la Luxemburg, a prevăzut un sistem de garanții de natură să împiedice aplicarea abuzivă de către statele membre a restricțiilor în materia dreptului cetățenilor Uniunii la liberă circulație și ședere.

România a transpus actul juridic amintit prin **Ordonanța de urgență a Guvernului nr.102/2005 privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European și a cetățenilor Confederației Elvețiene**. S-a observat că obligația transpunerii nu fusese, însă, adusă la îndeplinire corespunzător obiectivelor prevăzute de directivă, motiv pentru care au fost adoptate acte succesive de modificare și completare: Legea nr.260/2005¹⁴, Ordonanța Guvernului nr.30/2006, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr.500/2006 și Legea nr.80/2011. Ordonanța de urgență a Guvernului nr.102/2005 a fost republicată în Monitorul Oficial al României nr.774 din 2 noiembrie 2011, dar, așa cum vom arăta în cuprinsul tezei, legislația internă de transpunere a Directivei 2004/38/CE necesită și alte îmbunătățiri, pentru a se evita promovarea, de către Comisia Europeană, a unor acțiuni în constatarea neîndeplinirii obligațiilor asumate, în calitate de stat membru, de către România.

De asemenea, utilitatea demersului nostru reiese și din analiza consecințelor imediate generate de aderarea României la Uniunea Europeană, având în vedere că negocierile de aderare s-au înscris pe linia generală urmată în ceea ce privește statele candidate din Europa Centrală și

¹² Anastasia Iliopoulou, *Le nouveau droit de séjour des citoyens de l' Union et des membres de leur famille: la directive 2004/38/CE*, p.524-525, în *Revue du Droit de L'Union européenne* nr.3/2004.

¹³ Așa cum se arată în considerentele (3) și (4) din preambulul directivei.

¹⁴ De aprobare a Ordonanței de urgență a Guvernului nr.102/2005.

de Est, în sensul că unele state membre au exprimat anumite rezerve în legătură cu exercitarea libertății de circulație a persoanelor de către cetățenii noilor state membre.

Astfel, existând riscul unui flux masiv de lucrători migranți din noile state membre către statele mai vechi și, în mod evident, mai dezvoltate economic, flux motivat de posibilitatea obținerii unor condiții mai bune de remunerare și de viață, în Tratatul de Aderare a României la Uniunea Europeană¹⁵ au fost incluse și unele restricții ale circulației forței de muncă provenind din țara noastră, concretizate în anumite aranjamente de tranziție. Restricțiile amintite echivalează cu derogări, pentru perioade determinate de timp, de la libera circulație a persoanelor, iar, potrivit jurisprudenței Curții de Justiție, ele nu pot face decât obiectul unei interpretări restrictive¹⁶. Din aceste motive, am dedicat o secțiune din cadrul tezei prezentării aranjamentelor de tranziție referitoare la lucrătorii salariați proveniți din România.

În doctrină se observă că, „în prezentul stadiu de dezvoltare a UE”, Tratatul de la Lisabona „nu a abolit toate limitările și condiționările referitoare la libera circulație”, însă aplicarea acestora trebuie să respecte principiile dreptului Uniunii și poate fi supusă controlului jurisdicțional¹⁷.

III. Obiectivele tezei de doctorat

În cadrul activității de cercetare științifică, desfășurate în vederea elaborării tezei de doctorat, am urmărit ca principale obiective:

- a. stabilirea rolului pe care îl are libertatea de circulație a cetățenilor Uniunii Europene în cadrul construcției Uniunii Europene;
- b. configurarea sediului materiei pentru libera circulație a cetățenilor Uniunii pe teritoriul statelor membre;
- c. determinarea beneficiarilor și a conținutului material al dreptului la liberă circulație a persoanelor fizice;
- d. evidențierea excepțiilor, limitărilor, derogărilor și restricțiilor aplicabile principiului liberei circulații a persoanelor;
- e. analiza rolului jurisprudenței Curții de Justiție în evoluția și aplicarea principiului liberei circulații a persoanelor;

¹⁵ Având ca denumire completă: Tratatul între Regatul Belgiei, Republica Cehă, Regatul Danemarcei, Republica Federală Germania, Republica Estonia, Republica Elenă, Regatul Spaniei, Republica Franceză, Irlanda, Republica Italiană, Republica Cipru, Republica Letonia, Republica Lituania, Marele Ducat al Luxemburgului, Republica Ungară, Republica Malta, Regatul Țărilor de Jos, Republica Austria, Republica Polonă, Republica Portugheză, Republica Slovenia, Republica Slovacă, Republica Finlanda, Regatul Suediei, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (state membre ale Uniunii Europene) și Republica Bulgaria și România privind aderarea Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană.

¹⁶ Hotărârea CJCE din 23 martie 1983, *Peskeloglou / Bundesanstalt Für Arbeit*, cauza 77/82 (Rec.1983,p.1085).

¹⁷ Nicola Rogers, Rick Scannell, John Walsh, *Free Movement of Persons in the Enlarged European Union*, Sweet & Maxwell, 2012, p.141.

f. clarificarea conceptelor utilizate în cuprinsul lucrării, indispensabilă înțelegerii și interpretării corecte a normelor Uniunii și a jurisprudenței Curții de Justiție de la Luxemburg, în materia constituind obiectul tezei;

g. relevarea modului de transpunere de către statele membre a dispozițiilor Uniunii vizând dreptul de liberă circulație și ședere pe teritoriul acesteia, cu privire specială către România.

IV. Organizarea activităților de cercetare. Etapele cercetării

Investigarea temei tezei de doctorat a constat din activități, precum:

1. studierea legislației comunitare/Uniunii în materia liberei circulații a persoanelor, a legislației române, precum și a legislației altor state membre referitoare la aceeași tematică;
2. analiza doctrinei străine și române având ca obiect tema noastră de cercetare - cuprinzând cursuri, tratate, monografii, articole din reviste de specialitate și altele;
3. identificarea jurisprudenței relevante;
4. analizarea hotărârilor CJCE/CJUE și ale instanțelor naționale;
5. participarea la seminarii, conferințe, workshop-uri, cercuri, comunicări științifice și cursuri de specialitate;
6. elaborarea și publicarea unor lucrări de specialitate, al căror conținut se regăsește în cuprinsul tezei de doctorat.

Cercetarea științifică s-a desfășurat pe etape, rezultatele aferente fiecărui stadiu concretizându-se în susținerea publică a unor referate, valorificate în teza de doctorat elaborată.

V. Metodele de cercetare științifică

Pe parcursul cercetării științifice și al elaborării tezei de doctorat, am recurs la mai multe metode de cercetare¹⁸, necesare pentru atingerea obiectivelor propuse, în special, la: metoda istorică, metoda sistemică, metoda comparativă și metoda logică.

Pentru prezentarea evoluției reglementărilor și identificarea rațiunilor care au determinat modificările produse în sediul materiei aferent libertății de circulație a cetățenilor Uniunii Europene pe teritoriul statelor membre, am apelat la metodele istorică și comparativă.

Studiind jurisprudența relevantă selectată, am corelat metodele sistemică, istorică și logică, fiind necesară înțelegerea conceptelor definite de CJCE/CJUE în hotărârile sale de interpretare sau de apreciere a validității unor norme comunitare/unionale, precum noțiunile de: *lucrător*, *activitate salariată*, *restricții justificate* sau *persoană aflată în căutarea unui loc de muncă*.

În demersul analizării restricțiilor și derogărilor de la principiul liberei circulații a persoanelor, am utilizat, în special, metoda logică și metoda comparativă, pentru identificarea

¹⁸ Metodologia juridică este tratată pe larg de Nicolae Popa în *Teoria generală a dreptului*, C.H. Beck, București, 2012, p.14-29.

ipotezelor și condițiilor în care este permisă aplicarea lor, precum și pentru evidențierea schimbărilor pozitive intervenite în regimul juridic al acestora.

De asemenea, am recurs la metoda comparativă în situațiile în care s-a dovedit utilă cercetarea diferitelor variante lingvistice ale unor norme comunitare sau din dreptul Uniunii ori ale hotărârilor CJCE/CJUE, astfel încât să surprindem adevăratul înțeles al acestora și să putem înlătura echivocul în interpretare. În același scop am apelat la metoda sistematică, în privința identificării corecte a ipotezelor juridice în care erau aplicabile anumite norme.

În procesul analizării modalității de transpunere a normelor Uniunii în legislația internă, dar și pentru studierea opiniilor exprimate în doctrina română și străină, am utilizat metoda comparativă, iar pentru sintetizarea acestor opinii și realizarea de comentarii asupra unora dintre ele am apelat la metoda logică.

Pentru elaborarea concluziilor referitoare la rezultatele cercetării am recurs, de asemenea, la metoda logică, iar pentru formularea propunerilor *de lege ferenda*, în special, la metoda comparativă.

Deosebit de utilă în procesul investigării noastre științifice s-a dovedit posibilitatea accesării mijloacelor moderne de informare și stocare a informației în format electronic, constând, în special, în baze de date legislative și de jurisprudență existente pe site-urile oficiale ale Uniunii Europene, dar și al Consiliului Legislativ¹⁹, precum: Eur-lex²⁰, site-ul Curții Europene de Justiție²¹, PreLex²², N-lex²³, portalul european e-justiție²⁴.

VI. Delimitări conceptuale

Pentru a ne apropia cât mai mult de realitatea conturată prin reglementările din dreptul Uniunii, primar sau derivat, precum și de jurisprudența bogată a Curții de Justiție, am considerat necesar și util ca abordarea aspectelor care fac obiectul demersului nostru științific să debuteze cu unele precizări prealabile referitoare la terminologia utilizată în conținutul tezei, precum și prin clarificarea celor mai importante concepte din materia analizată.

A. *Tratatele comunitare/Tratatele pe care se întemeiază Uniunea Europeană*

Instrumentele juridice prin care s-au pus bazele construcției comunitare sunt: Tratatul de instituire a Comunității Economice a Cărbunelui și Oțelului, semnat la Paris pe data de 18 aprilie 1951 și intrat în vigoare pe 24 iulie 1952 (fiind încheiat pentru cincizeci de ani, la data de 23 iulie 2002, a ieșit din vigoare); Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene, semnat la Roma pe data de 25 martie 1957 și intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1958 și Tratatul de instituire a Comunității

¹⁹ <http://www.clr.ro>

²⁰ Baza de date juridică a Uniunii Europene, <http://eur-lex.europa.eu>

²¹ <http://curia.europa.eu/>

²² Baza de date privind procedurile interinstituționale, <http://ec.europa.eu/prelex/apcnet.cfm?CL=ro>

²³ Portalul comun al legislațiilor naționale, http://eur-lex.europa.eu/n-lex/index_ro.htm

²⁴ <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&lang=ro>

Europene a Energiei Atomice (EURATOM), semnat la Roma pe data de 25 martie 1957 și intrat în vigoare pe 1 ianuarie 1958.

Uniunea Europeană a fost fondată prin Tratatului de la Maastricht (Tratatul privind Uniunea Europeană - TUE), semnat la 7 februarie 1992 și intrat în vigoare la 1 noiembrie 1993, instrument juridic internațional ce se prezintă ca „o situație specială”, „în sensul că poate fi analizat atât ca tratat constitutiv, cât și ca tratat modificator”²⁵.

Precizăm că, în prezenta lucrare, referirile la Tratatul de la Roma, Tratatul CEE și TCEE vizează Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene. După intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht, denumirea sa a fost modificată în Tratatul de instituire a Comunității Europene, abreviată ca Tratatul CE și TCE. De la 1 decembrie 2009, în conformitate cu articolul 2 alineatul 1 din Tratatul de la Lisabona, TCE a fost redenumit *Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene* (TFUE). Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, mai este cunoscut și sub denumirea *Tratatul de reformă*²⁶.

Potrivit articolului 1 din *Actul privind condițiile de aderare a Republicii Croația*, precum și adaptările la Tratatul privind Uniunea Europeană, la Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene și la Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice²⁷, în înțelesul actului, expresia „*tratate originare*” înseamnă:

„(a) Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) și Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE), astfel cum sunt acestea modificate sau completate de tratate sau alte acte care au intrat în vigoare înainte de aderarea Republicii Croația;

(b) Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice (Tratatul CEEA), astfel cum este acesta modificat sau completat de tratate sau alte acte care au intrat în vigoare înainte de aderarea Republicii Croația”.

²⁵ Roxana-Mariana Popescu, *Introducere în dreptul Uniunii Europene*, Universul Juridic București, 2011, p.59.

²⁶ Pentru analiza acestui tratat, a se vedea, Augustin Fuerea, *Tratatul de reformă asupra Uniunii Europene*, în Revista de drept public nr.3/2007 și *Tratatul de la Lisabona - semnat la 13 decembrie 2007, intrat în vigoare la 1 decembrie 2009*, în Revista de drept public nr.4/2009, de același autor. Despre Tratatul de la Lisabona, a se vedea și Mircea Dușu, *O nouă etapă în dezvoltarea construcției europene: Tratatul de modificare a Tratatelor privind Uniunea Europeană*, în *Dreptul* nr.4/2008; Mircea Dușu, Andrei Dușu, *Dreptul contenciosului european*, București, Universul Juridic, 2010, p.15-41.

²⁷ Anexat la **Tratatul** între Regatul Belgiei, Republica Bulgaria, Republica Cehă, Regatul Danemarcei, Republica Federală Germania, Republica Estonia, Irlanda, Republica Elenă, Regatul Spaniei, Republica Franceză, Republica Italiană, Republica Cipru, Republica Letonia, Republica Lituania, Marele Ducat al Luxemburgului, Republica Ungară, Republica Malta, Regatul Țărilor de Jos, Republica Austria, Republica Polonă, Republica Portugheză, România, Republica Slovenia, Republica Slovacă, Republica Finlanda, Regatul Suediei, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (state membre ale Uniunii Europene) și Republica Croația **privind aderarea Republicii Croația la Uniunea Europeană, semnat la Bruxelles, la 9 decembrie 2011 și intrat în vigoare la 1 iulie 2013**. În conformitate cu art.1 din tratat, Republica Croația devine membră a Uniunii Europene și a Comunității Europene a Energiei Atomice. Totodată, Republica Croația devine parte la Tratatul privind Uniunea Europeană, la Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene și la Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice, astfel cum sunt acestea modificate sau completate.

B. Folosirea termenilor „comunitar”, „unional” sau a expresiei „a/al/ai/ale Uniunii”

Referitor la termenii menționați, Tratatul de la Lisabona prevede, la pct.2 al articolului 2 lit.A (dedicată modificărilor orizontale aduse Tratatului de instituire a Comunității Europene):

„În textul tratatului²⁸:

(a) cuvintele „Comunitatea” sau „Comunitatea Europeană” se înlocuiesc cu „Uniunea”, cuvintele „Comunităților Europene” sau „ale CEE” se înlocuiesc cu „(ale) Uniunii Europene”, iar adjectivul „comunitar” se înlocuiește prin „a/al/ai/ale Uniunii”, cu excepția articolului 299 alineatul (6) litera (c), renumerotat 311a alineatul (5) litera (c). În ceea ce privește articolul 136 primul paragraf, prezenta literă se aplică numai cuvântului „Comunitatea”;

(b) cuvintele „prezentul tratat”, „(a/al/ai/ale) prezentului tratat” se înlocuiesc cu „tratate(le)”, respectiv „(a/al/ai/ale) tratatelor” și, după caz, verbul și adjectivele care urmează se acordă la plural; prezenta literă nu se aplică articolului 182 al treilea paragraf și articolelor 312 și 313”.

Mai întâi, trebuie precizat că aceste modificări terminologice sunt aplicabile numai în ceea ce privește raporturile juridice²⁹ născute și legislația adoptată după 1 decembrie 2009, precum și raporturilor juridice care continuă și după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona, iar ordinea juridică ce le guvernează, devine, din comunitară, **ordinea juridică a Uniunii Europene**.

Pentru reglementările din sfera Tratatelor institutive, adoptate și ieșite din vigoare până la 30 noiembrie 2009, dar și pentru subiectele raporturilor juridice care au existat numai până la aceeași dată, precum și pentru drepturile și obligațiile acestora, determinantul corect este „comunitar”, acordat după gen, număr și caz.

Drept consecință a intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona, Uniunea Europeană a dobândit personalitate juridică și „a preluat competențele conferite anterior Comunității Europene”, iar „dreptul comunitar a devenit dreptul Uniunii Europene”, incluzând și „toate dispozițiile adoptate în trecut în temeiul Tratatului privind Uniunea Europeană, în versiunea anterioară Tratatului de la Lisabona”. Curtea de Justiție a Uniunii Europene folosește, expresia „drept comunitar” când face referire la „jurisprudența Curții de Justiție anterioară intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona”³⁰.

C. Referitor la termenul *resortisant*, articolul 3 din Legea nr.157/2005 **pentru ratificarea Tratatului** dintre Regatul Belgiei, Republica Cehă, Regatul Danemarcei, Republica Federală Germania, Republica Estonia, Republica Elenă, Regatul Spaniei, Republica Franceză, Irlanda, Republica Italiană, Republica Cipru, Republica Letonia, Republica Lituania, Marele Ducat al Luxemburgului, Republica Ungară, Republica Malta, Regatul Țărilor de Jos, Republica Austria,

²⁸ TCE devenit TFUE.

²⁹ Pentru o prezentare detaliată a raportului juridic, a se vedea Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului*, op.cit., p.215-239.

³⁰ http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024, consultată la 16.06.2013.

Republica Polonă, Republica Portugheză, Republica Slovenia, Republica Slovacă, Republica Finlanda, Regatul Suediei, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (state membre ale Uniunii Europene) și Republica Bulgaria și **România privind aderarea Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană**, semnat de România la Luxemburg la 25 aprilie 2005³¹, prevede:

„În înțelesul Tratatului de aderare, al Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa, al Tratatului de instituire a Comunității Europene, al Tratatului de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice și al Tratatului privind Uniunea Europeană, precum și al altor reglementări comunitare cu caracter obligatoriu, următorii termeni se definesc după cum urmează:

a) prin „*resortisant al unui stat*” se înțelege persoana fizică sau juridică având cetățenia, respectiv naționalitatea aceluși stat în conformitate cu legislația internă a acestuia;

b) prin „*resortisant român*” se înțelege persoana fizică sau juridică având cetățenia, respectiv naționalitatea română potrivit legislației române”.

În considerarea temei cercetării noastre științifice, dedicate libertății de circulație a cetățenilor Uniunii, pe teritoriul statelor membre, în cuprinsul tezei vom folosi termenul *resortisant*, cu înțelesul de persoană fizică, având cetățenia unui stat membru.

D. Termenul *particular*³² nu este definit în legislația primară a Uniunii, dar apare în jurisprudența Curții și în doctrină³³, de cele mai multe ori, cu sensul de orice persoană fizică sau juridică de drept privat, resortisantă a unui stat membru, care beneficiază de drepturi și obligații izvorând din dreptul Uniunii³⁴.

Acest înțeles, rezultat în contextul consacării efectului direct al normelor comunitare/din dreptul Uniunii, prin hotărârea *van Gend & Loos*³⁵ și pe care îl vom folosi în cuprinsul tezei, nu trebuie confundat cu cel al expresiei *orice persoană fizică sau juridică*, prezentă în art.15 alin.(3) TFUE³⁶, art.263 par.4 TFUE³⁷ și art.265 par.3 TFUE³⁸.

E. *Libertatea de circulație a persoanelor, în general*, înseamnă că fiecare cetățean al Uniunii Europene și membrii lui de familie au dreptul de a călători liber pe teritoriul statelor membre ale

³¹ Publicată în Monitorul Oficial nr.465 din 1 iunie 2005.

³² Referitor la poziția particularului în contextul aplicării directe a normelor internaționale în materia drepturilor omului în dreptul intern, a se vedea Raluca Miga-Beșteliu și Catrinel Brumar, *Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs*, Universul Juridic, București, 2010, p.27-28.

³³ Augustin Fuerea, *Drept comunitar european. Partea generală*, Editura All Beck, București, 2003, p.34 și 115.

³⁴ Despre particulari ca subiecte ale dreptului comunitar/UE, a se vedea Frédérique Hagner, *Les particuliers et l'ordre juridique communautaire:l'égalité de traitement entre les hommes et les femmes*, Institut européen de l'Université de Genève, 2003, p.3-56, consultat la <http://www.unige.ch/ieug/publications/euryopa/hagner.pdf>.

³⁵ Hotărârea CJCE din 5 februarie 1963, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, cauza 26/62.

³⁶ Referitor la dreptul de acces la documentele instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor Uniunii, având ca titulari pe cetățenii Uniunii, precum și pe orice persoană fizică și juridică, având reședința sau sediul statutar într-un stat membru.

³⁷ Referitor la calitatea procesuală pentru acțiunea în anulare.

³⁸ Referitor la calitatea procesuală pentru acțiunea în carență.

Uniunii Europene și de a se stabili oriunde pe acest teritoriu, fără ca la intrarea într-o țară a Uniunii Europene să fie necesară îndeplinirea unor formalități speciale.

F. *Libera circulație a lucrătorilor* semnifică abolirea oricărei discriminări pe motiv de cetățenie între lucrătorii statelor membre, cu privire la angajare, remunerare și celelalte condiții de muncă și cuprinde dreptul de a răspunde la oferte reale de încadrare în muncă, dreptul de a se deplasa liber în acest scop pe teritoriul statelor membre, dreptul de ședere pe teritoriul unui stat membru pentru a desfășura o activitate salarizată, precum și dreptul de a rămâne pe teritoriul unui asemenea stat, după ce a desfășurat o activitate salarizată.

G. *Libertatea de stabilire* desemnează dreptul recunoscut resortisanților statelor membre de a se instala permanent sau semipermanent pe teritoriul altui stat membru în vederea desfășurării unei activități independente, precum și în vederea constituirii și conducerii unor întreprinderi.

H. *Libertatea de circulație a serviciilor* cuprinde o latură activă, constând în libertatea de prestare a serviciilor și o latură pasivă, formată din libertatea de a beneficia de servicii.

Libertatea de prestare a serviciilor presupune dreptul de a oferi servicii de către o persoană având sediul (principal sau secundar) într-un stat, unor persoane sau firme care au reședința sau sediul pe teritoriul altui stat membru³⁹.

Libertatea de a beneficia de servicii reprezintă dreptul consumatorului de servicii de a se deplasa în statul în care este stabilit prestatorul de servicii.

I. *Cetățean al Uniunii Europene* este orice persoană care are cetățenia unui stat membru, fiecare stat păstrând drepturile de a acorda și de a retrage cetățenia, în condițiile prevăzute de legislația națională.

* * *

În urma studierii aprofundate a prevederilor Tratatelor institutive și modificatoare ale Comunităților/Uniunii, a numeroase acte derivate, dar și a legislației interne, precum și după valorificarea jurisprudenței CJCE/CJUE, contribuția personală s-a materializat în: identificarea, în detaliu, a sediului materiei; clarificarea aspectelor legate de titularii principali și subsidiari ai libertății de circulație în statele Uniunii; determinarea formelor de manifestare ale libertății cercetate, mai întâi, a celor la care au vocație toți cetățenii statelor membre, apoi, a expresiilor specifice, în funcție de implicarea/neimplicarea în activități economice ale cetățenilor Uniunii; precizarea, în urma analizei comparative a legislației în vigoare și a normelor anterioare aplicabile în materie, a situațiilor și condițiilor în care libertatea de circulație poate fi supusă unor restricții sau îngrădiri, toate însă, fiind de strictă interpretare. Totodată, în cuprinsul propunerilor de *lege ferenda* am recomandat soluții destinate îmbunătățirii sau completării normelor, atât din dreptul Uniunii, cât și naționale, în situațiile în care am constatat că acestea, fie nu se caracterizează prin claritate, fie sunt incomplete sau constituie transpuneri defectuoase.

³⁹ Augustin Fuerea, *Drept comunitar al afacerilor*, Editura Universul Juridic, 2006, p.100.

VII. Prezentarea generală și pe capitole a tezei

Pe baza rezultatelor cercetării am elaborat prezenta teză, organizând conținutul acesteia în 8 capitole - formate din secțiuni, puncte și subpuncte -, precedate de clarificarea unor aspecte preliminare - referitoare la obiectivele și etapizarea cercetării, actualitatea temei investigate, metodele de cercetare aplicate, precum și la delimitări conceptuale - și însoțite de anexe și bibliografie.

Astfel, primul capitol l-am dedicat evoluției Comunităților și a Uniunii, evidențiind noutățile aduse de fiecare tratat modificator în materia problematicii cercetate. În cadrul Capitolelor II-VII am examinat, în detaliu, aspectele esențiale ale libertății de circulație a cetățenilor în Uniunea Europeană, precum și cele relaționate cu aceasta: sediul materiei, sfera de aplicare personală, teritorială și materială, cetățenia Uniunii, excepțiile de la principiul liberei circulații a persoanelor, spațiul de libertate, securitate și justiție. Ultimul capitol reunește concluziile generale și propunerile de *lege ferenda* formulate.

Capitolul I, intitulat *Considerații introductive*, este structurat în trei secțiuni. În cadrul **primei secțiuni** am analizat *etapele parcurse de Comunități și Uniunea Europeană*, prezentând din perspectivă istorico-juridică cele mai importante momente din existența Comunităților și a Uniunii Europene, care au constituit, totodată, și etape ale evoluției liberei circulații a persoanelor pe teritoriul Europei comunitare și ulterior, al Uniunii⁴⁰. Dintre instrumentele juridice internaționale, care au marcat construcția europeană, fără a le ierarhiza, amintim: Actul Unic European, Tratatul privind Uniunea Europeană, Tratatul de la Amsterdam și Tratatul de la Lisabona.

În sinteză, Actului Unic European (1986/1987) îi revine meritul de a fi definit piața internă și de a fi stabilit etapele realizării sale. Tratatul de la Maastricht (1992/1993) a instituit Uniunea Europeană, a adăugat noi obiective Comunității Europene și a introdus conceptul de cetățenie a Uniunii, recunoscând totodată, drepturi specifice izvorând din aceasta, cel mai complex constituindu-l dreptul de liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre. Prerogativele cetățenilor Uniunii au fost îmbogățite prin Tratatul de la Amsterdam (1997/1999), care a inclus și mijloacele juridice necesare realizării unui spațiu de libertate, securitate și justiție.

⁴⁰ Pentru o prezentare cronologică detaliată, a se vedea Augustin Fuerea, *Manualul Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2010, p.306-331. De asemenea, istoricul poate fi consultat și din lucrările: Cornelia Lefter, *Drept comunitar instituțional*, Editura Economica, București, 2001, p.7-25; Nigel Foster, *EU Law Directions*, Oxford University Press, 2012, p.33-37; Paul Craig, Grainne De Búrca, *EU law: text, cases, and materials*, Oxford University Press, 2008, p.1-37; Antoine Masson, *Droit communautaire: droit institutionnel et droit matériel : théorie, exercices et éléments de méthodologie*, Larcier, 2008, p.9-20; Sean Van Raepenbusch, *Droit institutionnel de l'Union européenne*, Larcier, 2006, p.38-49; Joe Verhoeven, *Droit de la Communauté européenne*, Larcier, 2001, p.9-19; Víctor M. Sánchez (cordonator), R. Abril, S. Borràs, C. Espaliú, A. Fabra, X. Fernández, A. Galán, E. García, A. González, V. L. Gutiérrez, M. Iglesias, J. D. Janer, M. Julià, M. Á. Martín, E. Moragas, N. Ochoa, M. Palomares, C. Pérez, Ma E. Salamanca, *Derecho de la Unión Europea*, Huysgens Editorial, 2010, p.9-18.

Structura în piloni a Uniunii Europene, stabilită prin Tratatul de la Maastricht a fost abandonată odată cu intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona (1 decembrie 2009). Acesta, pe lângă prevederea substituirii Comunității Economice de către Uniune, a reunit intervenții referitoare la delimitarea competențelor statelor membre și ale Uniunii, funcționarea instituțiilor Uniunii, precum și la modalitățile de luare a deciziilor, în materiile aferente politicilor Uniunii. Referitor la libera circulație a persoanelor, cu titlu general, am precizat că Tratatul de la Lisabona, fără a aduce modificări substanțiale regimului său juridic, a păstrat și a instituit norme menite să întărească exercitarea libertăților fundamentale.

În plus, am evidențiat că, prin același tratat, CJUE a dobândit competență generală de a se pronunța prin hotărâri preliminare asupra dispozițiilor din dreptul Uniunii consacrate spațiului de libertate, securitate și justiție, specificând că, în domeniul poliției și justiției penale, competența va fi completă, după 5 ani de la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

Secțiunea a 2-a tratează *Relația dintre Comunitățile Europene și Uniunea Europeană*, fiind analizate, mai întâi, Comunitățile Europene. Acestea au apărut și au existat ca organizații internaționale⁴¹, cu o structură instituțională aparte, inițial fiecare având propriile instituții, apoi, după unificările din 1958⁴² și 1967⁴³, cu un singur set de instituții pentru toate trei. Pe baza considerentelor exprimate de Curtea de la Luxemburg, în hotărârea *Costa c. E.N.E.L*⁴⁴, am dedus că, de la fondare, Comunitățile au constituit subiecte speciale de drept internațional, înființate pe perioadă nedeterminată (cu excepția CECO), având personalitate juridică (inclusiv capacitate juridică⁴⁵) și, deosebit de important, înzestrate cu competențe reale, conferite prin tratatele institutive⁴⁶ chiar de către statele membre, competențe decurgând din transferarea unor atribute⁴⁷ ale suveranității în anumite domenii, de la state către noile organizații internaționale⁴⁸.

Ca elemente de originalitate⁴⁹, am observat, în primul rând, că, față de alte acorduri internaționale, Tratatul constitutiv conținea norme aplicabile nu doar statelor, ci și resortisanților acestora, iar în al doilea rând, că noua ordine juridică a Comunităților reprezintă „o ordine juridică intermediară” „care se inspiră, simultan, din dreptul internațional de tip clasic

⁴¹ Pentru definiții ale organizației internaționale, a se vedea Raluca Miga-Beșteliu, *Drept internațional public*, Vol.2, C.H. Beck, București, 2008, p.61-62.

⁴² Convenția privind anumite instituții comune Comunităților Europene, care a fost semnată odată cu Tratatul de la Roma, la 25 martie 1957, reglementa o singură Adunare și o singură Curte de Justiție pentru cele trei Comunități.

⁴³ Tratatul de Fuziune de la Bruxelles prin care s-au instituit un Consiliu unic și o Comisie unică pentru toate cele trei Comunități Europene, semnat la 8 aprilie 1965 și intrat în vigoare la 1 iulie 1967.

⁴⁴ Hotărârea CJCE din 15 iulie 1964, *Flaminio Costa / E.N.E.L*, cauza 6/64.

⁴⁵ „Capacitatea de a dobândi drepturi și de a-și asuma obligații în nume propriu, în raporturile cu alte subiecte de drept internațional”, de a participa la „elaborarea și crearea normelor de drept internațional”, și, pentru anumite organizații, „de a adopta acte juridice obligatorii pentru state”, precum și „dreptul de a impune sancțiuni în caz de nerespectare a lor”, în Dumitra Popescu, Felicia Maxim, *Drept internațional public, volumul 1 – Curs universitar*, Editura Renaissance, București, 2011, p.78.

⁴⁶ Pentru statele care s-au alăturat ulterior, prin tratatele de aderare.

⁴⁷ Cu sensul de „competențe”.

⁴⁸ Pentru clasificări ale organizațiilor internaționale, a se vedea Raluca Miga-Beșteliu, *Drept internațional public*, Vol.2, C.H. Beck, București, 2008, p.63-66.

⁴⁹ Evidențiate chiar prin hotărârea menționată.

și din modelele cunoscute de dreptul federal, împrumutând cumulativ din acestea”⁵⁰. Trăsăturile fundamentale ale acestui ansamblu de norme sunt autonomia⁵¹ și caracterul integrat⁵², iar principiile care îl guvernează: „integrarea directă a ordinii juridice comunitare în ordinea juridică internă a statelor membre” și „aplicabilitatea prioritară a dreptului comunitar în dreptul intern al statelor membre”⁵³.

Subsecțiunea următoare a fost consacrată Uniunii Europene, distingând două etape ale existenței acesteia: perioada cuprinsă între 1 noiembrie 1993 – 30 noiembrie 2009 și etapa începută după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

Uniunea Europeană originară, instituită după 40 de ani de la apariția primei Comunități, a avut, în perioada 1 noiembrie 1993⁵⁴ - 30 noiembrie 2009⁵⁵, o natură juridică hibridă determinată de structura aparte, în trei piloni, la rândul lor, cu naturi juridice diferite, care au suferit, în timp, transformări. Între 1 noiembrie 1993 și 1 mai 1999⁵⁶, pilonii erau : (I) cele trei Comunități, (II) PESC și (III) JAI; între 1 mai 1999 și 1 decembrie 2009, pilonul al treilea a fost restrâns și redenumit *Cooperarea polițienească și judiciară în materie penală (CPJP)*⁵⁷. Mai precizăm că, după 23 iulie 2002, când a ieșit din vigoare Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, pilonul comunitar s-a restrâns la Comunitatea Europeană și EURATOM. Pe toată durata existenței sale caracterizate de organizarea în piloni, cel de-al doilea și al treilea au avut aceeași natură juridică - de cooperare interguvernamentală -, diferită de natura pilonului I - de integrare.

După 1 decembrie 2009, în conformitate cu prevederile articolului 1 TUE, așa cum au fost modificate prin Tratatul de la Lisabona, Uniunea Europeană „se substituie Comunității Europene și îi succede acesteia”. Am evidențiat că, în prezent, Uniunea se fundamentează pe

⁵⁰ Augustin Fuerea, *Drept comunitar european. Partea generală, op.cit.*, 2003, p.44.

⁵¹ „este o ordine juridică autonomă, caracter afirmat atât de Curtea de Justiție a Comunităților Europene, cât și de jurisdicțiile interne” (Augustin Fuerea, *Drept comunitar european. Partea generală, op.cit.*, p.44).

⁵² „este o ordine juridică integrată în dreptul statelor membre caracter afirmat atât de Curtea de Justiție a Comunităților Europene, admis de toate jurisdicțiile interne prin prevederi constituționale” (Augustin Fuerea, *Drept comunitar european. Partea generală, op.cit.*, p.44).

⁵³ Augustin Fuerea, *Drept comunitar european. Partea generală, op.cit.*, p.44.

⁵⁴ De la apariție, la intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht.

⁵⁵ Până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

⁵⁶ Când a intrat în vigoare Tratatul de la Amsterdam.

⁵⁷ Despre extrădare și predare în baza unui mandat european de arestare ca forme de cooperare judiciară internațională în materie penală, a se vedea Ion Neagu, *Tratat de procedură penală. Partea specială*, București, Universul Juridic, 2010, p.646-657 sau Ion Neagu, *Tratat de procedură penală. Partea specială*, București, Universul Juridic, 2009, p.633-644. „Atât extrădarea, cât și predarea în baza unui mandat european de arestare sunt forme ale cooperării judiciare internaționale penale care au drept scop predarea anumitor persoane, față de care se desfășoară o urmărire penală sau care este trimisă în judecată ori care este căutată pentru executarea unei pedepse, de pe teritoriul unui stat solicitat către un alt stat, solicitant, în baza unor tratate bilaterale, a unor convenții multilaterale sau, în cazul statelor membre ale Uniunii Europene, în baza Deciziei-cadru nr.584/JAI din 13 iunie 2002 privind mandatul european de arestare și procedurile de predare între statele membre” (Ion Neagu, *Tratat de procedură penală. Partea specială*, București, Universul Juridic, 2009, p.633), întrucât „începând cu 1 ianuarie 2007, data aderării României la Uniunea Europeană, dispozițiile referitoare la extrădare sunt înlocuite, în relația cu statele membre ale Uniunii Europene” (idem, p.644), de decizia amintită.

două tratate - Tratatul privind Uniunea Europeană și Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene -, dar și pe Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene din 7 decembrie 2000, astfel cum a fost adaptată la 12 decembrie 2007 și având valoare juridică egală cu cea a tratatelor, fără ca dispozițiile cuprinse în Cartă să extindă competențele Uniunii, definite în tratate⁵⁸.

În finalul capitolului am reținut că, după intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona:

(a) organizațiile europene având caracter de integrare sunt Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice, care continuă să existe, cu aceeași denumire. EURATOM, deși distinctă de Uniunea Europeană, beneficiază⁵⁹, de aceleași instituții: Parlamentul European, Consiliul European, Consiliul, Comisia Europeană, Curtea de Justiție a Uniunii Europene, Banca Centrală Europeană și Curtea de Conturi;

(b) PESC a fost integrată, propriu-zis, în domeniile de acțiune ale Uniunii Europene, dar își păstrează caracterul interguvernamental. Sediul materiei, în prezent, se află în TITLUL V al TUE, intitulat *Dispoziții generale privind acțiunea externă a uniunii și dispoziții speciale privind politica externă și de securitate comună*, cele mai semnificative dispoziții fiind articolele 24, 26 și 27.

Capitolul al II-lea analizează *libertatea de circulație a persoanelor în contextul pieței interne*. În **Secțiunea 1** am abordat etapele care au marcat trecerea de la *Piața Comună la Piața internă și Spațiul de libertate, securitate și justiție*, subliniind că autorii Tratatului de la Roma au dorit ca nou-creata Comunitate Economică Europeană să nu rămână doar o zonă de liber schimb și au prevăzut norme care să conducă la realizarea, mai întâi, a unei uniuni vamale, apoi la crearea unei piețe comune, ca formă de integrare economică.

Obiectivele acestei Comunități au fost stabilite prin dispozițiile articolului 2 TCEE, potrivit cărora, „Comunitatea are ca misiune, **prin instituirea unei piețe comune și prin apropierea treptată a politicilor economice ale statelor membre, să promoveze în întreaga Comunitate o dezvoltare armonioasă a activităților economice, o creștere durabilă și echilibrată, o stabilitate crescândă, o creștere accelerată a nivelului de trai și relații mai strânse între statele pe care le reunește**”.

Așadar scopurile propuse urmau să fie aduse la îndeplinire pe măsură ce se realiza piața comună și armonizarea graduală a politicilor economice ale statelor membre. Apărea, astfel, pentru prima dată într-un instrument juridic internațional cu valoare juridică obligatorie, noțiunea de „piață comună”. Potrivit articolului 8 TCEE, piața comună urma să se realizeze treptat, în decursul unei perioade de tranziție de doisprezece ani, împărțite în trei etape cu durate inițiale de

⁵⁸ Articolele 1 și 6 TUE.

⁵⁹ Potrivit articolului 13 alineatul (1) TUE.

4 ani pentru fiecare⁶⁰. Până la finalizarea perioadei de tranziție (1 ianuarie 1970) s-a realizat uniunea vamală, la 1 iulie 1968, fiind desființate taxele vamale și restricțiile cantitative și s-a asigurat libera circulație a lucrătorilor, fiecare resortisant comunitar având dreptul de a căuta și ocupa un loc de muncă în alt stat membru, în aceleași condiții cu un cetățean al statului gazdă.

Ulterior, s-a cristalizat ideea realizării unei alte piețe, acest obiectiv intermediar fiind stabilit în Actul Unic European care, la articolul 13 AUE, a prevăzut adoptarea de către Comunitate a „măsurilor destinate instituirii treptate a pieței interne în cursul unei perioade care se încheie la 31 decembrie 1992”. Totodată⁶¹, în lumina jurisprudenței comunitare în materie, era configurată *pieța internă*⁶², constituind „un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, persoanelor, serviciilor și capitalurilor este asigurată în conformitate cu dispozițiile” tratatului (TCEE).

Referitor la raportul dintre *pieța comună* și *pieța internă*, am reținut unele opinii exprimate în literatura de specialitate⁶³, potrivit cărora: (1) piața comună reprezintă doar o etapă în realizarea pieței interne; (2) piața comună este mai amplă decât piața internă, „prima cuprinzând, în afară de cele 4 libertăți fundamentale și comunitarizarea unor politici sectoriale, cum ar fi politica economică, politica agrară, politica de mediu și politica comercială comună, urmărind, deci, un grad mai mare de integrare”. În ceea ce ne privește, considerăm piața internă mai restrânsă, din punct de vedere al obiectivelor stabilite, decât piața comună, dar constituită pe bazele puse pentru piața comună.

În continuare, am observat că, în ciuda unor nereușite, modelul pieței interne a fost urmat și de alte state europene, mai mult chiar, aceeași piață internă fiind extinsă teritorial, dar, în mare parte⁶⁴, și din punct de vedere juridic, la statele membre AELS, cu excepția Elveției⁶⁵. Astfel, la 1 ianuarie 1994, intra în vigoare Acordul asupra instituirii Spațiului Economic European (SEE), în prezent alcătuit din cele 28 de state membre ale UE⁶⁶, Islanda, Liechtenstein și Norvegia. Din punct de vedere juridic, reținem că „cele patru libertăți care stau la baza pieței interne a Uniunii

⁶⁰ Dar care puteau fi modificate în condițiile prevăzute de alineatele (2)-(6) ale articolului 8 TCEE. Cu toate acestea, prelungirea maximă admisă a perioadei de tranziție nu putea depăși cincisprezece ani de la data intrării în vigoare a tratatului. În plus, se stabilea, la alin.(7), că termenul limită pentru intrarea în vigoare a tuturor normelor prevăzute și pentru punerea în aplicare a tuturor realizărilor pe care le implică instituirea pieței comune, îl constituia expirarea perioadei de tranziție, fiind prevăzute și unele excepții și derogări în tratat.

⁶¹ În articolul 8 A TCEE.

⁶² Art.14 par.2 din Tratatul CE. În prezent, textul corespunde articolul 26 alineatul (2) TFUE, în următoarea redactare: „Piața internă cuprinde un spațiu fără frontiere interne, în care libera circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor este asigurată în conformitate cu dispozițiile tratatelor”.

⁶³ G.Gornig și I.E.Rusu, *Dreptul Uniunii Europene*, Editura C.H.Beck, București, 2006, p.89.

⁶⁴ 80% din legislația asupra pieței unice a Uniunii Europene este preluată în cadrul SEE.

Sursa:http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_17.pdf

⁶⁵ Care a decis să nu participe, în urma rezultatului negativ al referendumului organizat.

⁶⁶ Referitor la cadrul juridic al participării României la comerțul internațional - acorduri decurgând din calitatea României de stat membru al Uniunii Europene și participarea la SEE -, a se vedea Dragoș-Alexandru Sitaru, *Dreptul comerțului internațional. Tratat. Partea generală*, Universul Juridic, București, 2008, p.16 și 17.

Europene au fost extinse” la cele trei state membre AELS, „fără ca acestea să aibă responsabilitățile unui stat membru”⁶⁷ al UE.

Prin urmare, în mod similar teritoriului unui singur stat⁶⁸, teritoriul tuturor statelor membre ale Comunității/SEE, urma să fie considerat un întreg, sub aspectul exercitării libertăților de circulație, iar înlăturarea limitelor geografice interne a reprezentat un pas hotărâtor pentru procesul integrării europene. Însă, instituirea spațiului fără frontiere interne era posibilă numai după întărirea și securizarea celor externe, prevăzută a se realiza prin adoptarea și aplicarea de norme armonizate privind controalele la granițele externe, accesul și mobilitatea resortisanților statelor terțe pe teritoriul Europei comunitare.

Deși, teoretic, spațiul fără frontiere interne ar fi constituit o realitate, la începutul anului 1993, trebuie precizat că normele din Actul Unic European referitoare la acesta erau extrem de sumare⁶⁹, iar prevederile referitoare la regimul liberei circulații a persoanelor cuprinse în TCEE nu acopereau și aspectele vizând controlul intrărilor și circulației străinilor, cetățeni extracomunitari, rămase în sfera exclusivă a competenței naționale. Cu toate acestea, în aceeași decadă, a fost preconizată instituirea unui alt *spațiu fără frontiere interne*, cunoscut astăzi, ca *spațiul Schengen*⁷⁰, dar pe o arie mult mai restrânsă și într-un cadru interguvernamental, nu prin norme comunitare.

Lecturând articolul 3 TUE, constatăm că obiectivele actuale ale Uniunii Europene includ și instituirea unui *spațiu de libertate, securitate și justiție*, în beneficiul cetățenilor Uniunii⁷¹, precum și a unei piețe interne⁷². *Spațiul de libertate, securitate și justiție*⁷³ reprezintă un teritoriu „fără frontiere interne, în interiorul căruia este asigurată libera circulație a persoanelor, în corelare cu măsuri adecvate privind controlul la frontierele externe, dreptul de azil, imigrarea, precum și prevenirea criminalității și combaterea acestui fenomen”.

Din analiza celor două concepte, deducem că ambele sunt instituite în scopul asigurării liberei circulații a persoanelor și presupun eliminarea frontierelor dintre statele membre, dar raportul dintre noțiuni este de la întreg (piața internă) la parte (spațiul de libertate, securitate și

⁶⁷ http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_17.pdf

⁶⁸ Pentru care frontierele marchează limita suveranității statale.

⁶⁹ Doar art.13 AUE și Declarația generală privind articolele 13-19 din Actul Unic European, anexată acestuia, în următoarea redactare: „Nici una dintre aceste dispoziții nu afectează dreptul statelor membre de a lua măsurile pe care le consideră necesare în scopul controlului imigrației din țări terțe și de a combate terorismul, infracționalitatea, traficul de droguri și comercializarea ilegală de opere de artă și antichități”.

⁷⁰ „Schengen, numele unui sat din sudul Luxemburgului pe râul Moselle, a devenit sinonim cu eliminarea controalelor la frontierele interne și libera circulație în Europa” (Consiliul Uniunii Europene, *Schengen: Poarta ta către libera circulație în Europa*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2011).

⁷¹ Alineatul (2).

⁷² Alineatul (3).

⁷³ Pentru apariția și instituționalizarea conceptului, a se vedea Isabel Camisão, Luís Lobo-Fernandes, *Construir a Europa: o processo de integração entre a teoria e a história*, Principia Editora, São João do Estoril, Cascais, 2005, p.99-124.

justiție). În același timp, sub aspectul liberei circulații a persoanelor, crearea unui spațiu de libertate, securitate și justiție apare ca o premisă esențială a existenței pieței interne.

Secțiunea a 2-a a fost consacrată prezentării generale a *celor patru libertăți fundamentale*. TFUE reglementează regimul juridic al acestora în Partea a treia *Politicile și acțiunile interne ale Uniunii* - articolele 34-35 (mărfurile), articolul 45 (lucrătorii), articolul 49 (dreptul de stabilire), articolele 56-57 (serviciile) și în articolul 63 (capitalurile și plățile), prevederile bazându-se „pe principiul integrării negative - de eliminare a barierelor în calea comerțului”⁷⁴. Însă, libertățile nu au un caracter absolut, ci sunt asigurate în conformitate cu dispozițiile tratatelor, adică în condițiile și în măsura necesară atingerii scopurilor Uniunii⁷⁵.

Am observat că realizarea celor patru libertăți a constituit un proces gradual, ce s-a bazat pe eliminarea progresivă a tratamentelor diferențiate pe motiv de cetățenie/naționalitate (sau stat membru de origine), precum și pe aplicarea principiului recunoașterii reciproce sau al echivalenței privind accesul și circulația pe piața mărfurilor, serviciilor, a muncii din alt stat al Uniunii. În ceea ce privește principiul nediscriminării, în materia analizată, am precizat că acesta semnifică asigurarea, pe teritoriul unui stat membru, a egalității de tratament a resortisanților altor state membre, mărfurilor și capitalurilor provenite din alte state membre, cu cel aplicat propriilor cetățeni, mărfuri și capitaluri.

Au fost prevăzute perioade de tranziție pentru realizarea tuturor libertăților, atât în Tratatul CEE, cât și în tratatele modificatoare⁷⁶ - în vederea adaptării economiilor și legislațiilor naționale -, dar și în actele de aderare la Comunități/UE ale tuturor noilor state, în acest din urmă caz, urmărindu-se atenuarea eventualelor efecte negative pe care, recunoașterea *uno actu* a libertăților le putea produce vechilor state membre.

Libera circulație a mărfurilor constituie latura internă a uniunii vamale și echivalează cu interzicerea barierelor nejustificate din calea comerțului din interiorul Uniunii Europene - a taxelor vamale și a celor cu efect echivalent acestora, a impozitelor interne discriminatorii, dar și a restricțiilor cantitative și a măsurilor cu efect echivalent acestora. Întrucât o definiție legală a **mărfii** nu exista⁷⁷, a revenit Curții de Justiție datoria de a clarifica sensul termenului. În hotărârea pronunțată în cauza *Arta italiană*⁷⁸, mărfurile au fost definite ca fiind „ produse evaluabile în bani și care pot face, ca atare, obiectul tranzacțiilor comerciale”, susceptibile să fie transportate peste frontieră.

Pentru libera circulație a serviciilor, Tratatul de la Roma stabilește ca accepțiune: interzicerea, în anumite condiții, a restricțiilor privind libera prestare a serviciilor în cadrul

⁷⁴ Catherine Barnard, *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*, Oxford University Press, 2010, p.11.

⁷⁵ Articolul 26 alineatul (2).

⁷⁶ Actul Unic European stabilea un termen de 6 ani pentru instituirea pieței interne.

⁷⁷ Iar situația nu s-a schimbat.

⁷⁸ Hotărârea CJCE din 10 decembrie 1968, *Comisia/Italia*, cauza 7/68 (Rec. 1968, p. 423).

Uniunii cu privire la resortisanții statelor membre stabiliți într-un alt stat membru decât cel al beneficiarului serviciilor⁷⁹. Această libertate cuprinde o latură activă - constând în libertatea de prestare a serviciilor - și o latură pasivă - formată din libertatea de a beneficia de servicii.

Cu titlu general, reținem ca elemente distinctive pentru libera circulație a serviciilor:

a. normele care o reglementează devin incidente numai în subsidiar, atunci când se constată că nu sunt aplicabile dispozițiile privind libera circulație a mărfurilor, a capitalurilor și a persoanelor⁸⁰ și doar dacă serviciul traversează o frontieră internă a Uniunii: prin deplasarea prestatorului sau prin deplasarea beneficiarului în alt stat membru sau doar prin deplasarea serviciului⁸¹;

b. serviciile trebuie să fie oferite, în mod normal, în schimbul unei remunerații, deci prestația trebuie să aibă caracter oneros⁸²;

c. sunt considerate servicii, în special⁸³: (a) activitățile cu caracter industrial; (b) activitățile cu caracter comercial; (c) activitățile artizanale; (d) activitățile prestate în cadrul profesiunilor liberale⁸⁴;

d. pentru furnizarea serviciului, prestatorul poate să își desfășoare temporar activitatea în alt stat membru, beneficiind de tratament egal cu cel acordat propriilor resortisanți de statul unde se prestează serviciul⁸⁵.

Se observă că libera prestare a serviciilor și dreptul la stabilire se aseamănă prin prisma faptului că se materializează prin desfășurarea unor activități independente - constând în furnizarea unor servicii. În plus, ambele sunt exercitate de persoane fizice și juridice, prin aplicarea „tratamentului național”, adică prin excluderea discriminărilor pe motiv de cetățenie sau naționalitate. Se deosebesc, în principal, prin durată și periodicitate: prestarea serviciilor are o durată scurtă și un caracterul ocazional.

În ceea ce privește, libera circulație a capitalurilor și a plăților, am precizat că, inițial, Tratatul de la Roma, reglementa în articolele 67-73 numai libera circulație a capitalurilor, plățile fiind adăugate prin Tratatul privind Uniunea Europeană. Sediul primar actual al materiei îl constituie articolele 63 - 66 din TFUE.

Sub aspectul definiției, în prezent, prin această libertate se înțelege, interzicerea oricăror restricții privind circulația capitalurilor și a plăților între statele membre, precum și între statele membre și țările terțe⁸⁶, în condițiile prevăzute în Tratat.

⁷⁹ Articolul 56 par.1 TFUE. Potrivit par.2, „Parlamentul European și Consiliul, hotărând în conformitate cu procedura legislativă ordinară, pot extinde beneficiul dispozițiilor prezentului capitol la prestatorii de servicii care sunt resortisanți ai unui stat terț și sunt stabiliți în cadrul Uniunii”.

⁸⁰ Articolul 57 par.1 TFUE (ex-articolul 50 TCE).

⁸¹ Articolul 56 par.1 TFUE (ex-articolul 49 TCE).

⁸² Articolul 57 par.1 TFUE (ex-articolul 50 TCE).

⁸³ Însemnând că enumerarea are caracter exemplificativ.

⁸⁴ Articolul 57 par.2 TFUE.

⁸⁵ Articolul 57 par.3 TFUE.

Pentru diferențierea celor două componente – capitaluri și plăți – reținem că operațiunile circumscrise de circulația capitalurilor au un caracter autonom, nu depind de tranzacții anterioare, în timp ce pentru a intra în sfera circulației plăților, o operațiune ce presupune transferul de bani trebuie să fie consecința sau efectul unei alte tranzacții.

Libera circulație a persoanelor constituie un alt pilon al pieței interne, dar și un obiectiv al spațiului de libertate, securitate și justiție⁸⁷. În accepțiunea sa cea mai generală, această libertate apare ca o sumă de prerogative ale cetățenilor Uniunii (și ale membrilor lor de familie, chiar și resortisanți terți) cuprinzând posibilitatea deplasării libere și a șederii pe teritoriul statelor membre ale Uniunii, în principal, condiționate de desfășurarea unei activități economice de către cetățeanul Uniunii, dar în unele situații, fără această condiționare. Libera circulație a persoanelor are drept premisă, dar și drept consecință, aplicarea principiului nediscriminării pe motiv de naționalitate/cetățenie.

Oprindu-ne asupra regimului juridic al dreptului la liberă circulație a persoanelor, remarcăm că acesta a făcut obiectul unui lung și amplu proces de configurare și completare normativă prin legislația primară, dar, mai ales, prin legislația derivată, influențată de jurisprudența în materie a instanței de la Luxemburg.

În cadrul acestui proces, raportându-ne la dreptul primar comunitar ce urmărea, inițial, obiective exclusiv economice, observăm strânsa legătură dintre libera circulație a persoanelor și extinderea prin tratatele modificatoare a categoriilor de obiective, în special, cu cele ținând de politica socială.

Abandonarea caracterului pur economic al integrării comunitare s-a materializat și în privința dreptului la liberă circulație, a cărui sferă a beneficiarilor a fost extinsă, odată cu introducerea cetățeniei Uniunii, la toți resortisanții statelor membre, indiferent de implicarea lor activă în viața economică. De altfel, însuși dreptul la liberă circulație a persoanelor se află într-o indisolubilă conexiune cu cetățenia europeană, având finalități comune.

Există și situații în care două sau mai multe din cele patru libertăți fundamentale ar putea deveni incidente, fiind necesară stabilirea normelor aplicabile, de la caz la caz. Pentru a determina dacă o reglementare națională se încadrează în regimul juridic stabilit pentru una sau alta dintre libertățile fundamentale, Curtea de Justiție a statuat că trebuie analizat obiectul reglementării în cauză⁸⁸, iar în funcție de principalul obiect al acesteia, se va observa care dintre libertăți are caracter secundar, urmând să prevaleze un regim sau altul⁸⁹.

⁸⁶ Interdicția se aplică și în relația cu statele terțe, începând cu 1 ianuarie 1994.

⁸⁷ În preambulul TUE consolidat, se afirmă hotărârea statelor membre de a facilita „libera circulație a persoanelor, asigurând totodată siguranța și securitatea popoarelor lor, prin instaurarea unui spațiu de libertate, securitate și justiție în conformitate cu dispozițiile prezentului tratat și ale Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene”.

⁸⁸ A se vedea, în acest sens, Hotărârea din 12 septembrie 2006, *Cadbury Schweppes și Cadbury Schweppes Overseas*, C-196/04, Rec., p. I-7995, punctele 31-33; Hotărârea din 3 octombrie 2006, *Fidium Finanz*, C-452/04, Rec., p. I-9521, punctele 34 și 44-49; Hotărârile din 12 decembrie 2006, *Test Claimants in Class IV of the ACT*

Capitolul al III-lea tratează, pe larg, *sfera de aplicare personală și teritorială a principiului liberei circulații a cetățenilor Uniunii.*

Prima secțiune reunește rezultatele cercetării întreprinse asupra aplicabilității *rationae personae* a principiului menționat și debutează cu prezentarea evoluției reglementărilor în materie concretizate și în extinderea graduală a sferei destinatarilor libertății de circulație.

Astfel, am relevat că primele referiri la circulația liberă a persoanelor le identificăm în articolul 69 din Tratatul CECO⁹⁰, care punea bazele principiului liberei circulații a persoanelor, dar rezervat numai anumitor persoane: lucrătorilor specializați în domeniile de activitate vizate de tratat - cărbunele și oțelul.

Generalizarea principiului prin prevederile articolelor 48 și 55 TCEE, la toate sectoarele de activitate - cu excepția celor vizând încadrările în administrația publică⁹¹ și activitățile independente asociate, chiar și cu titlu ocazional, exercitării autorității publice⁹² - a constituit urmarea imediată a intrării în vigoare a Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene. Însă, normele referitoare la libera circulație a persoanelor erau condiționate de expirarea unei perioade de tranziție, iar adevărata începere a aplicării lor a fost marcată de Curtea de Justiție a Comunităților Europene, prin hotărârile din cauzele *Reyners*⁹³, *Van Binsbergen*⁹⁴ și *Van Duyn*⁹⁵.

De o manieră asemănătoare Tratatului CECO, Tratatul EURATOM, în forma semnată la Roma, în martie 1957, prevedea, la articolul 96, libera circulație a lucrătorilor în sectorul economic al energiei atomice⁹⁶.

Analizând dispozițiile Tratatului de la Roma, inclusiv după modificările aduse de Tratatul de la Lisabona, întrucât, în titlul denumit *Libera circulație a persoanelor, serviciilor și capitalurilor*, serviciile, capitalurile și plățile beneficiază de capitole denumite expres, am

Group Litigation, C-374/04, Rec., p. I-11673, punctele 37 și 38 și *Test Claimants in the FII Group Litigation*, C-446/04, Rec., p. I-11753, pct.36; Hotărârea din 13 martie 2007, *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation*, C-524/04, Rec., p. I-2107, punctele 26-34, precum și Hotărârea din 24 mai 2007, *Holböck*, C-157/05, Rec., p. I-4051, pct. 28.

⁸⁹ Hotărârea din 24 martie 1994, *H.M. Customs and Excise / Schindler*, C-275/92, Rec. 1994 p. 1-1039, pct. 22; Hotărârea din 22 ianuarie 2002, *Canal Satélite Digital*, C-390/99, Rec. 2002 p. I-607, pct.31; Hotărârea din 25 martie 2004, *Karner*, C-71/02, Rec. 2004 p. I-3025, pct.46; Hotărârea din 26 mai 2005, C-20/03 *Burmanjer și alții*, Rec. 2005, p. I-4133, pct.34 și următoarele.

⁹⁰ Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului, semnat la Paris, la 18 aprilie 1951, intrat în vigoare la 23 iulie 1952 și ieșit din vigoare la 23 iulie 2002.

⁹¹ Articolul 48 TCEE (fostul articol 39 TCE și actualul articol 45 TFUE) alineatul (4).

⁹² Articolul 55 TCEE (fostul articol 45 TCE și actualul articol 51TFUE) paragraful 1.

⁹³ Cauza 2/74, Hotărârea din 21 iunie 1974, *Reyners/Belgian State*, referitoare la dreptul de stabilire.

⁹⁴ Cauza 33/74, Hotărârea din 3 decembrie 1974, *Van Binsbergen/Bedrijfsvereniging voor de Metaalnijverheid*, privind libertatea de prestare a serviciilor.

⁹⁵ Cauza 41/74, Hotărârea din 4 decembrie 1974, *Van Duyn / Home Office* (Rec.1974, p.1337) referitoare la libera circulație a lucrătorilor salariați.

⁹⁶ Textul în vigoare fiind redactat, astfel: „Statele membre elimină orice restricție bazată pe cetățenie față de cetățenii celorlalte state membre privind accesul la muncile calificate în domeniul nuclear, sub rezerva limitărilor care rezultă din necesitățile fundamentale de ordine publică, de securitate publică și de sănătate publică.

După consultarea Parlamentului European, Consiliul, hotărând cu majoritate calificată la propunerea Comisiei, care solicită în prealabil avizul Comitetului Economic și Social, poate adopta directivele privind modalitățile de aplicare a prezentului articol”.

precizat că, la prima vedere, ar rezulta că problematica aferentă liberei circulații a persoanelor este reglementată în capitolul referitor la lucrători și în cel referitor la dreptul de stabilire.

Am relevat însă, că cel puțin din punct de vedere terminologic, aspectele nu pot fi tranșate cu ușurință, precizând motivele care ne-au condus la această concluzie. Astfel, deși intitulat *Lucrătorii*, primul capitol privește doar libera circulație în interiorul Uniunii a persoanelor salariate - în sensul dreptului intern al muncii -, deci numai persoanele fizice, iar al doilea capitol, intitulat *Dreptul de stabilire* cuprinde norme care permit persoanelor fizice, accesul la activități independente și la exercitarea acestora, dar și persoanelor juridice, constituirea și administrarea întreprinderilor, în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația statului membru de stabilire⁹⁷.

Al treilea capitol, deși denumit *Serviciile* reglementează, în fapt, prestarea serviciilor, atât de către persoane fizice, cât și de către persoane juridice, fie prin deplasarea cu caracter temporar a prestatorului pe teritoriul unui stat membru al UE al cărui resortisant nu este, fie prin deplasarea beneficiarului dintr-o țară a Uniunii, al cărui resortisant este, în spațiul altui stat membru pentru a i se presta aici serviciul. În ambele situații, atât furnizorul serviciului (în cazul liberei prestări a serviciilor), cât și consumatorul serviciilor (în cazul libertății de a beneficia de servicii), trebuie să se bucure de egalitate de tratament cu resortisanții statului membru gazdă, aflați pe poziții similare⁹⁸.

În privința persoanelor fizice prestatoare de servicii, dacă activitatea de furnizare a serviciilor are un caracter de continuitate, prin instalarea, dacă nu definitivă sau permanentă, cel puțin pentru perioade destul de lungi, pe teritoriul altui stat membru, aceasta va intra sub incidența normelor UE care guvernează dreptul de stabilire, în cazul contrar al prestării sporadice, aplicându-se normele referitoare la libera prestare a serviciilor.

Am observat că într-o manieră relativ globală pare să fie reglementată libera circulație a persoanelor, cetățeni ai UE - indiferent de caracterul salariat sau independent al activității prestate sau chiar fără ca deplasarea să se facă în scop lucrativ sau profesional – în articolul 21 TFUE (ex-articolul 18 TCE) din Partea a doua *Nediscriminarea și cetățenia Uniunii*: oricărei persoane îi sunt recunoscute, sub rezerva limitărilor și cerințelor prevăzute de tratate și de dispozițiile adoptate în vederea aplicării acestora, drepturile de liberă circulație și de ședere pe teritoriul statelor membre, cu singura condiție de a fi cetățean al Uniunii.

Revenind la Tratatul de la Roma, am evidențiat, în privința sferei personale a libertății analizate, că aceasta era garantată, în condițiile și cu limitările prevăzute de normele primare și derivate emise în aplicarea celor dintâi, numai indivizilor care desfășurau sau intenționau să desfășoare o activitate economică, productivă, generatoare de venituri - de o manieră dependentă

⁹⁷ Articolul 52 paragraful 2 TCEE, renumerotat ca articolul 43 TCE și devenit articolul 49 TFUE.

⁹⁸ Articolul 59 TCEE, devenit articolul 49 TCE, actualmente articolul 56 TFUE.

(salariată) sau independentă (cu caracter profesional) -, fiind, de fapt, recunoscute libera circulație a lucrătorilor salariați și a celor independenți.

Libera circulație a persoanelor și-a conservat, sub aspectul sferei personale de aplicare, caracterul economic⁹⁹ încă, mai bine, de două decenii de la intrarea în vigoare a TCEE, întrucât primele extinderi s-au concretizat prin intermediul dreptului derivat, după adoptarea de către Consiliu, a trei directive: Directiva 90/364/CEE privind dreptul de ședere, Directiva 90/365/CEE privind dreptul de ședere a persoanelor salariate și nesalariate care și-au încetat activitatea profesională și Directiva 90/366/CEE privind dreptul de ședere al persoanelor aflate la studii¹⁰⁰. Au intrat, deci, în domeniul personal al dreptului la liberă circulație mai multe categorii de persoane inactive: indivizii care dispuneau de resurse suficiente, lucrătorii pensionați și studenții sau alte persoane aflate la studii, cu obligația deținerii unei asigurări de sănătate, pentru a nu deveni o povară pentru sistemul de asistență socială din statul gazdă.

Tratatul de la Maastricht a înlăturat o parte din barierele aflate în calea mobilității libere a persoanelor, eliminând condiționarea beneficiului dreptului la liberă circulație și ședere de desfășurarea unei activități economice de către cetățenii Uniunii.

Din cercetarea efectuată am reținut că, în această materie, Curtea de Justiție a avut o contribuție semnificativă, deoarece, deși a pornit de la premisa caracterului economic al Tratatului de la Roma, a remarcat și a accentuat dimensiunea, deopotrivă, umană și socială a liberei circulații a persoanelor, recurgând, în ceea ce privește stabilirea sferei de aplicare personală și materială a libertății analizate, la metoda interpretării extensive. Cu prilejul pronunțării hotărârilor din cauzele *Martinez Sala*¹⁰¹ și *Bickel et Franz*¹⁰², instanța de la Luxemburg a recunoscut efectul direct al articolului 18 TCE¹⁰³ și al articolului 12 TCE¹⁰⁴, oferind astfel, fiecărui cetățean al Uniunii Europene, dreptul de a solicita aplicarea prevederilor menționate, sub rezerva limitărilor și condițiilor prevăzute de Tratat și de dispozițiile de aplicare a acestuia.

Tratatul de la Amsterdam nu a adus schimbări majore în privința sferei personale a libertății de circulație, însă, prin comunitarizarea acquis-ului Schengen, a impulsionat procesul de realizare a unui adevărat spațiu de libertate, securitate și justiție, al cărui element fundamental îl reprezintă garantarea liberei circulații a persoanelor prin eliminarea controalelor asupra persoanelor la frontierele interioare ale Comunității/Uniunii.

⁹⁹ În privința conținutului material, Regulamentul nr.1612/68 deja cuprindea o serie de alte drepturi decurgând din libera circulație a lucrătorilor sau necesare exercitării acesteia.

¹⁰⁰ Abrogată și înlocuită prin Directiva 93/96/CEE a Consiliului din 29 octombrie 1993 privind dreptul de ședere al persoanelor aflate la studii;

¹⁰¹ Hotărârea din 12 Mai 1998, *Martinez Sala*, C-85/96, Rec.I-2691.

¹⁰² Hotărârea din 24 Noiembrie 1998, *Bickel et Franz*, C-274/96, Rec.I-7637.

¹⁰³ Actualul articol 21 TFUE.

¹⁰⁴ Actualul articol 18 TFUE.

Vasta jurisprudență a CJCE a constituit motorul codificării, la nivelul legislației secundare, realizate prin Directiva 2004/38/CE, în materia liberei circulații a cetățenilor Uniunii, directivă ce a unificat măsurile fragmentate și sectoriale aplicabile în domeniu până la acel moment.

Urmarea emiterii acestui instrument juridic comunitar, ar fi trebuit să fie, prin adoptarea măsurilor naționale de executare, uniformizarea legislației aferente dreptului la libera circulație și ședere al cetățeanului Uniunii și al membrilor săi de familie, în termenul de transpunere. Cu toate acestea, în *Raportul Comisiei către Parlamentul European și către Consiliu privind aplicarea Directivei 2004/38/CE privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora*¹⁰⁵ instituția raportoare a constatat, printre altele, următoarele: comunicarea cu întârziere și incompletă, în mai multe cazuri; transpunerea nesatisfăcătoare a Directivei 2004/38/CE, dat fiind că „niciun stat membru nu a transpus integral directiva în mod eficient și corect” și „niciun articol din directivă nu a fost transpus în mod eficient și corect de către toate statele membre”.

Reținem însă, că deși au trecut mai mult de 50 de ani de la recunoașterea liberei circulații a persoanelor și 30 de ani de la instituirea cetățeniei Uniunii, libertatea de circulație a cetățenilor Uniunii rămâne condiționată de posibilitatea de a se întreține, de a-și asigura cele necesare vieții, a celui care dorește să o exercite, fie el lucrător (aici mijloacele de subzistență sunt prezumate), student, pensionar, altă persoană inactivă sau membru al familiei unui cetățean al Uniunii. Pe de altă parte, din varietatea de forme de expresie ale mobilității cetățenilor Uniunii, libera circulație a lucrătorilor a fost și rămâne, luând în considerare conținutul său și absența condiționărilor, libertatea care conferă titularului, cele mai multe drepturi.

În continuare, în cadrul secțiunii am inclus unele considerații cu privire la calitatea de cetățean/resortisant al unui stat membru, oprindu-ne și asupra consecințelor determinate de dubla și multipla cetățenie - atunci când dreptul intern al unui stat membru îi permite unei persoane să aibă dublă sau multiplă cetățenie, „primează, în ceea ce privește aplicarea dreptului comunitar”, cetățenia statului Uniunii Europene¹⁰⁶ -, dar și asupra cazului special al Marii Britanii, a cărei aderare, în 1973, la Comunitatea Economică Europeană, a necesitat reglementarea situației diferitelor categorii de resortisanți britanici, pentru a se putea stabili care dintre aceștia ar putea fi și beneficiari ai dreptului la liberă circulație a persoanelor. În prezent, au vocație la exercitarea libertății de circulație: (a) cetățenii britanici; (b) persoanele care sunt supuși britanici în temeiul Părții a IV-a a *British Nationality Act* din 1981 și care au dreptul de rezidență în Regatul Unit și sunt, din acest motiv, scutiți de control la

¹⁰⁵ COM (2008) 840 final.

¹⁰⁶ Ovidiu Ținca, *Drept comunitar material*, Editura Lumina Lex, București, 2003, p.91.

imigrarea în Regatul Unit; (c) cetățenii coloniilor Regatului Unit care își dobândesc cetățenia pe baza unei legături cu Gibraltarul¹⁰⁷.

Cea mai mare parte a secțiunii am consacrat-o analizei beneficiarilor dreptului la liberă circulație și ședere, pe teritoriul Uniunii, potrivit prevederilor Directivei 2004/38/CE: cetățenii Uniunii¹⁰⁸ și membrii lor de familie¹⁰⁹, indiferent de cetățenie.

Destinatarii dreptului la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre sunt departajați de directivă, în patru categorii: a) persoane care exercită o activitate economică, salariată sau pe cont propriu; b) persoane care nu sunt angajate în exercitarea unei asemenea activități, dar dispun de suficiente resurse pentru ei și pentru membrii familiei lor (astfel încât să nu devină o povară pentru sistemul de asistență socială din statul de primire în cursul șederii), precum și de asigurări medicale complete în statul membru gazdă; c) studenții sau persoanele aflate la studii; d) cetățeni ai Uniunii, membrii de familie ai unui cetățean al Uniunii care se încadrează în una din cele trei categorii anterioare. Persoanele din această ultimă grupă pot fi, ele însele, titularele unui drept propriu de ședere, dacă îndeplinesc cerințele stabilite de directivă.

Coroborarea prevederilor art.3 cu cele cuprinse în art.2 din Directiva 2004/38/CE, ne-a permis divizarea sferei destinatarilor dreptului la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre în **beneficiari direcți**¹¹⁰ și **beneficiari indirecți**, pe baza criteriului posibilității de exercitare nemijlocită a dreptului la liberă circulație și ședere. Mai există și o a treia categorie - **alți beneficiari** -, aceea a persoanelor cărora statul membru gazdă le facilitează șederea, în anumite condiții.

Considerăm **beneficiari direcți**, în temeiul unui drept propriu la liberă circulație - și recunoscut chiar în TFUE - cetățenii Uniunii care se deplasează sau au „reședința într-un stat membru, altul decât cel al cărui resortisant este”¹¹¹.

Beneficiari indirecți, exercitând un drept derivat la liberă circulație, sunt, în opinia noastră, membrii familiei unui cetățean al Uniunii, enumerați la articolul 2 pct.2, numai dacă îl însoțesc sau i se alătură: soțul, partenerul cu care a contractat un parteneriat legal, descendenții direcți ai acestora în vârstă de cel mult 21 de ani sau care se află în întreținerea lor, dar și ascendenții lor direcți pe care îi au în întreținere.

¹⁰⁷ A se vedea Declarația din 31 decembrie 1982 a Guvernului Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord privind definiția noțiunii „resortisanți” (care a înlocuit declarația anexată Tratatului de aderare), reiterată prin Declarația nr.63 anexată Tratatului de la Lisabona.

¹⁰⁸ Este considerat cetățean al Uniunii orice persoană cu dublă sau multiplă cetățenie, dacă cel puțin una dintre ele este acordată de un stat membru al Uniunii Europene. În același sens, Augustin Fuerea în *Drept comunitar al afacerilor*, op.cit., p.105.

¹⁰⁹ A căror sferă este definită prin art.2 paragraful 2 din Directiva 2004/38/CE.

¹¹⁰ Beneficiari direcți și alte categorii de persoane (cărora statele membre le facilitează șederea), întâlnim și la Ovidiu Ținca, în *Drept social comunitar – Drept comparat. Legislație română*, Lumina Lex, București, 2005, p.46-47, însă autorul include în grupa beneficiarilor direcți și membrii de familie, pe care noi îi considerăm beneficiari indirecți.

¹¹¹ Articolul 3 alineatul (1) din Directiva 2004/38/CE.

În categoria **altor beneficiari** regăsim, așa cum reiese din textul articolului 3 alin.(2) al directivei, anumite persoane, a căror intrare și ședere este facilitată de statul gazdă pe teritoriul său, indiferent de cetățenia lor, și anume: orice alți membri de familie, care, în țara din care au venit, se află în întreținerea sau sunt membri ai gospodăriei cetățeanului Uniunii (exercitând dreptul la liberă circulație) sau a căror îngrijire personală de către cetățeanul Uniunii este cerută de motive grave de sănătate. Aceștia li se alătură partenerul cu care cetățeanul Uniunii are o relație durabilă, atestată corespunzător, dar neconsiderată echivalentă căsătoriei, potrivit legislației statului membru gazdă.

Revenind la categoria **destinatariilor direcți**, am observat că și aceasta poate fi disjunctă în: (a) titulari, în temeiul normelor primare ale UE - lucrători salariați și independenți, beneficiari și prestatori de servicii și (b) titulari, în temeiul normelor secundare ale UE: cetățeni ai Uniunii care nu exercită libertatea de circulație a lucrătorilor, dreptul de stabilire sau libertatea de circulație a serviciilor, în accepțiunea Tratatului - persoane cu suficiente resurse, persoane pensionate care pe perioada activității lucrative nu au uzitat de libera circulație a persoanelor sau studenți.

Cercetarea noastră a relevat că principalii beneficiari ai mobilității libere a persoanelor au fost și rămân **lucrătorii**. Am constatat, însă, că termenul de *cetățean* nu se suprapune celui de *lucrător*, în accepțiunea articolului 45 TFUE¹¹², iar o definiție a *lucrătorului* (în general) nu a fost prevăzută expres, nici în TCEE, TCE sau TFUE, și nici în legislația derivată, situația fiind similară și pentru noțiunea de *activitate salariată*. În acest context, am considerat necesară analizarea conceptului de *lucrător (salarial)*, ale cărui semnificație și elementele constitutive au fost stabilite de Curtea de Justiție.

Se cuvine, așadar, să accentuăm importanța jurisprudenței instanței de la Luxemburg, care se aplică, în continuare, situațiilor ce necesită interpretarea articolelor corespunzătoare din Tratatul privind Funcționarea Uniunii Europene. Mai întâi, reținem că **noțiunea de lucrător**, în sensul articolului 45 TFUE, „are o semnificație autonomă proprie dreptului Uniunii și nu trebuie interpretată restrictiv”¹¹³, ci „trebuie definită potrivit unor criterii obiective care caracterizează raportul de muncă, ținându-se cont de drepturile și de obligațiile persoanelor implicate”¹¹⁴.

¹¹² În același sens, Walter Cairns, *Introduction to European Union Law*, Edition 2, Cavendish Publishing Limited, London, 2002, p.164.

¹¹³ Hotărârea din 21 februarie 2013, *L. N. împotriva Styrelsen for Videregående Uddannelser og Uddannelsesstøtt*, C-46/12, pct.39, citând Hotărârea din 3 iulie 1986, *Lawrie-Blum*, cauza 66/85, Rec., p.2121, pct.16, Hotărârea din 21 iunie 1988, *Brown*, cauza 197/86, Rec., p.3205, pct.21, Hotărârea din 26 februarie 1992, *Bernini*, C-3/90, Rec., p.I-1071, pct.14, și Hotărârea din 6 noiembrie 2003, *Ninni-Orasche*, C-413/01, Rec., p.I-13187, pct.23.

¹¹⁴ Hotărârea din C-46/12, *L. N.*, precitată, pct.40.

În cauza *Lawrie-Blum*¹¹⁵, instanța de la Luxemburg a avut prilejul de a formula o definiție generală a *lucrătorului*, aplicabilă întregii Comunități/Uniuni, în condițiile în care unele state membre afirmaseră că o asemenea definiție se face potrivit dreptului național. În sensul articolului 48 TCEE (în prezent, al articolul 45 TFUE), deci în accepțiune comunitară/a dreptului Uniunii, „*lucrător*”, este resortisantul comunitar/UE „care efectuează prestații având o anumită valoare economică, în favoarea unei alte persoane și sub conducerea acesteia, în schimbul cărora încasează o remunerație”, domeniul „în care sunt furnizate prestațiile” și „natura legăturii juridice dintre lucrător și angajator”, neprezentând importanță.

În demersul configurării sensului și întinderii termenului de *lucrător*, în urma analizei normelor UE și a jurisprudenței Curții de Justiție am reținut, ca elemente definitorii cumulative ale acestuia: (a) prestarea unei activități economice reale și autentice¹¹⁶ pentru o perioadă de timp; (b) remunerarea¹¹⁷ și (c) subordonarea față de altă persoană¹¹⁸.

Am examinat și unele cazuri speciale de aplicare a conceptului de *lucrător*, identificate de aceeași instanță de la Luxemburg, cu prilejul pronunțării unor hotărâri preliminare: persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă¹¹⁹ și funcționarii din instituțiile comunitare/ale UE¹²⁰.

În ceea ce privește libertatea de stabilire, am realizat distincția dintre persoanele fizice și persoanele juridice, identificând criteriile a căror îndeplinire califică o persoană fizică drept beneficiar al libertății de stabilire și am determinat activitățile economice care fac obiectul dreptului de stabilire.

Aplicând argumentul de interpretare *per a contrario*, am observat că, dacă o persoană desfășoară o activitate economică, producătoare de venituri, dar nu reunește cerințele stabilite de CJCE pentru calificarea ca *lucrător salariat*, poate invoca libera circulație a persoanelor, în primul rând, pentru că este cetățean al Uniunii și, în al doilea rând, în formele specifice ale dreptului de stabilire și prestării libere a serviciilor¹²¹.

În conformitate cu prevederile articolului 49 TFUE (ex-articolul 43 TCE) paragraful 2, libertatea de stabilire presupune, pentru cetățenii unui stat membru, „accesul la activitățile

¹¹⁵ Hotărârea *Lawrie-Blum*, precitată.

¹¹⁶ A se vedea Hotărârea din 23 martie 1982, *Levin/Staatssecretaris van Justitie*, cauza 53/81 (Rec.1982, p.1035).

¹¹⁷ Hotărârea *Lawrie-Blum*, precitată, punctele 16 și 17, Hotărârea din 23 martie 2004, *Collins*, C-138/02, Rec., p.I-2703, pct. 26, și Hotărârea din 7 septembrie 2004, *Trojani*, C-456/02, Rec., p. I-7573, pct.15.

¹¹⁸ Pct.37 din Hotărârea din 20 noiembrie 2001, *Aldona Malgorzata Jany and Others v Staatssecretaris van Justitie*, C-268/99, Rec. 2001, p. I-08615.

¹¹⁹ A se vedea Hotărârea CJCE din 8 aprilie 1976, *Royer*, cauza 48/75, Hotărârea din 26 februarie 1991, *The Queen v Immigration Appeal Tribunal, ex parte Gustaff Desiderius Antonissen*, C-292/89, și Hotărârea din 23 martie 2004, *Collins*, precitată, C-138/02.

¹²⁰ A se vedea Hotărârea din 3 octombrie 2000, *Angelo Ferlini v Centre hospitalier de Luxembourg*, C-411/98, Rec.2000, p.I-8081, cu privire la libera circulație a persoanelor, în speță fiind vorba despre aplicarea, în mod discriminatoriu a unor tarife mai mari de spitalizare pentru doamna Ferlini, soție a unui funcționar comunitar, care născuse într-un spital din Luxemburg, față de cele aplicate persoanelor afiliate la un sistem național de securitate socială.

¹²¹ O opinie similară exprima și Joe Verhoeven în *Droit de la Communauté européenne*, Larcier, Bruxelles, 2001, p.28: „Toți lucrătorii care nu satisfac criteriile” stabilite pentru salariați „sunt independenți”, fiindu-le „recunoscute libertatea de stabilire și libertatea de prestare a serviciilor”.

nesalariate, independente și la exercitarea acestora, precum și constituirea și administrarea întreprinderilor și, în special, a societăților în înțelesul articolului 54 paragraf al doilea, în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația țării de stabilire, sub rezerva dispozițiilor capitolului privind capitalurile”. Reținem din acest text că beneficiarii libertății de stabilire sunt persoanele fizice, dar și anumite categorii de persoane juridice.

Existența celor două categorii de beneficiari determină și anumite nuanțări ale conceptului libertății de stabilire. De asemenea, mai este necesar să precizăm prin ce se diferențiază, în linii mari, libertatea de stabilire și libertatea de prestare a serviciilor, dat fiind că ambele se adresează persoanelor care desfășoară activități independente: pentru invocarea libertății de stabilire, cetățenii Uniunii trebuie să se instaleze, pe teritoriul altui stat membru, cu caracter statornic și continuu, în timp ce pentru activarea libertății de prestare a serviciilor, intrarea, șederea și exercitarea de activități, în alt stat membru, se realizează cu titlu ocazional.

Referitor la definiția *lucrătorului independent* – beneficiarul, persoană fizică, al libertății de stabilire - precizăm, și în acest caz, că nu exista nici în varianta inițială a Tratatului de la Roma, după cum nu este formulată, nici în Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene.

De altfel, am constatat, că în întreg cuprinsul TFUE, nu găsim decât o referire la persoanele vizate, în paragraful 1 al articolului 48, fiind introdusă, prin Tratatul de la Lisabona, sintagma „**salariați sau care desfășoară o activitate independentă**”, în variantele anterioare ale TCEE și TCE, cu toate modificările succesive, referirea făcându-se numai la *lucrători migranți*. În opinia noastră, completarea are un rol important, deoarece, grație articolului invocat, beneficiul cumulului perioadelor de prestații sociale și posibilitatea plății prestațiilor pentru persoanele rezidente pe teritoriile statelor membre sunt extinse, chiar prin dispoziții primare și la lucrătorii independenți.

Deși, în articolul 49 TFUE (ex-articolul 52 TCE), se prevede că „libertatea de stabilire presupune accesul la **activități independente** și exercitarea acestora ... în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația țării de stabilire”, nici expresia *activitate independentă* nu cunoaște definire prin Tratat.

Situația nu se schimbă nici în privința libertății de prestare a serviciilor, însă aceasta beneficiază de unele elemente defnitorii, pe care le-am desprins din enumerarea exemplificativă cuprinsă la articolul 57 TFUE (ex-articolul 50 TCE) și pe care le-am precizat deja în sinteza realizată pentru Capitolul al II-lea.

Prin urmare, în categoria beneficiarilor - persoane fizice - ai dreptului de stabilire și de liberă prestare a serviciilor, în considerarea celor de mai sus, putem include, în primul rând, micii-meseriași și liber-profesioniștii¹²².

¹²² A se vedea și Pierre Mathijsen, *Compendiu de drept european*, Editura Club Europa, București, 2002, p.240-241.

Pentru a delimita sfera destinatarilor libertății de stabilire - persoane juridice-, am recurs la interpretarea articolelor 49 și 54 TFUE.

Pentru început, am observat că, potrivit paragrafului 2 al articolului 49 TFUE¹²³, „libertatea de stabilire presupune ... și constituirea și administrarea întreprinderilor și, în special, a societăților în înțelesul articolului 54 al doilea paragraf, în condițiile definite pentru resortisanții proprii de legislația țării de stabilire, sub rezerva dispozițiilor capitolului privind capitalurile”. Din cuprinsul textului invocat, am identificat ca titulare ale liberei circulații a persoanelor juridice, sub forma libertății de stabilire, întreprinderile, și în mod special, societățile.

Interpretând articolul 54 TFUE¹²⁴, am reținut că o entitate poate fi calificată „societate”, în accepțiunea dreptului Uniunii, dacă respectă următoarele cerințe: (a) are personalitate juridică, chiar dacă nu îmbracă forma unei societăți, în sensul dreptului comercial; (b) este înființată, fie potrivit normelor de drept privat (civil sau comercial), fie conform normelor de drept public dintr-un stat membru, regimul său juridic putând fi guvernat chiar și de ambele tipuri de norme; (c) are sediul social, administrația centrală sau locul principal de desfășurare a activității în spațiul Uniunii; (d) urmărește un scop lucrativ, constând în desfășurarea de activități economice.

Sfera „societăților” apare ca fiind destul de extinsă, cuprinzând societăți civile sau comerciale, societăți cooperative, întreprinderi publice sau private și orice alte persoane juridice publice sau private. De asemenea, reglementările în materia libertății de stabilire „se aplică și persoanelor juridice străine care și-au înființat un sediu pe teritoriul unui stat membru, iar apoi doresc să înființeze filiale sau sucursale pe teritoriul altor state membre”¹²⁵.

Mai trebuie remarcat că, în ceea ce privește societățile, dreptul UE recunoaște un drept de stabilire sub forma unui sediu secundar¹²⁶, deoarece în prealabil, o societate trebuie să existe deja, adică să fie constituită, cu un sediu principal, determinat potrivit criteriului încorporării, în baza unor reglementări naționale.

Comparând libera circulație a persoanelor juridice și libera circulație a persoanelor fizice, am observat că, pentru a fi exercitate pe teritoriul Uniunii, ambele presupun o premisă similară: persoanele fizice trebuie să fie cetățeni ai Uniunii (sau membrii de familie), iar persoanele juridice (societățile, în special) trebuie să fie deja constituite într-un stat membru al Uniunii, în conformitate cu legislația sa. Prin urmare, trebuie să se demonstreze existența unei legături cu un stat membru, pentru persoana fizică fiind cetățenia, iar pentru persoana juridică, naționalitatea.

În absența unei definiții legale a noțiunii de *activitate independentă*, pe cale jurisprudențială au fost identificate elementele sale definitorii, Curtea de la Luxemburg incluzând în sfera acesteia nu numai activitățile enumerate expres de articolul 50 paragraful 2 din Tratatul instituind Comunitatea

¹²³ Ex-articolul 43 TCE.

¹²⁴ Ex-articolul 48 TCE.

¹²⁵ Gyula Fabian, *Drept instituțional comunitar*, Editura Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2004, p.453.

¹²⁶ În același sens, Augustin Fuerea în *Dreptul comunitar al afacerilor*, op.cit., p.109.

Europeană¹²⁷ (actualul articol 57 TFUE), ci și alte activități remunerate, spre exemplu, activitățile cu caracter sportiv, profesionist sau semiprofesionist¹²⁸.

Sintetizând, reținem că particularii - persoane fizice și juridice - pot beneficia de dreptul de stabilire¹²⁹ și/sau de libertatea de prestare a serviciilor¹³⁰ numai dacă desfășoară anumite activități, reunind următoarele trăsături:

- a) au caracter transfrontalier¹³¹ sau intracomunitar/intraunional¹³²,
- b) au caracter economic și lucrativ,
- c) constituie o prestare cu caracter stabil și pe perioadă nedeterminată¹³³,
- d) se caracterizează prin absența subordonării, realizându-se pe cont propriu.

Pentru ca libertatea de prestare a serviciilor să poată fi invocată, apare o condiție suplimentară, constând în inaplicabilitatea, pentru respectiva activitate, a dispozițiilor privind libera circulație a mărfurilor, a capitalurilor și a persoanelor care ar conduce la încadrarea sa la beneficiul altei libertăți.

În opinia noastră, existența caracterului transfrontalier sau prezența elementului comunitar/unional constituie punctul de plecare în a determina dacă normele aferente libertății de stabilire sau libertății de prestare a serviciilor sunt incidente în privința unei anumite activități independente. Când elementul menționat lipsește, nu se mai justifică verificarea îndeplinirii celorlalte condiții.

Dacă, până la acest moment, în studiul nostru am stăruit asupra dimensiunii economice a liberei circulații a persoanelor, configurarea limitelor sferei persoanelor componente ale familiei care pot însoți sau i se pot alătura cetățeanului Uniunii, exercitând libertatea invocată, ne permite să remarcăm, în cazul analizat, mai clar ca în orice altă situație, latura umană a dreptului de liberă circulație și de ședere, în considerarea dreptului la respectarea vieții private și de familie, consacrat prin articolul 8 paragraful 1 din Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, dar și în articolul 7 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene.

Lipsa unor dispoziții comunitare/unionale primare a fost suplinită, pornind de la premisa necesității asigurării unității familiale, pe teritoriul statului de origine, dar și pe teritoriul oricărui alt stat membru al Comunității, prin legislația derivată (începând cu Regulamentul

¹²⁷ (a) activități cu caracter industrial, (b) activități cu caracter comercial, (c) activități artizanale, (d) activitățile prestate în cadrul profesiunilor liberale.

¹²⁸ Hotărârea din 11 aprilie 2000, cauzele conexe C-51/96 și C-191/97, *Christelle Delière v Ligue francophone de judo et disciplines associées ASBL, Ligue belge de judo ASBL, Union européenne de judo (C-51/96) și François Pacquée (C-191/97)* (Rec.2000, p.I-2549), Hotărârea din 15 decembrie 1995, *Union royale belge des sociétés de football association and others/Bosman and others*, C-415/93 (Rec.1995, p.4921); Hotărârea din 14 iulie 1976, *Gaetano Donà v Mario Mantero*, cauza 13/76 (Rec.1976, p.1333).

¹²⁹ Reglementat de art.49 și urm. TFUE.

¹³⁰ Reglementată de art.56 și urm. TFUE.

¹³¹ Hotărârea din 16 ianuarie 1997, *USSL n° 47 di Biella / INAIL*, C-134/95 (Rec.1997, p.I-195), pct.19.

¹³² Augustin Fuerea, *Drept comunitar al afacerilor*, op.cit., p.102.

¹³³ Hotărârea din 5 octombrie 1988, *Steymann / Staatssecretaris van Justitie*, cauza 196/87 (Rec.1988, p.6159).

nr.1612/68/CEE), situație ce a prilejuit extinderea domeniului personal al liberei circulații a lucrătorilor la unii membri ai familiilor acestora care îi însoțesc sau li se alătură¹³⁴.

Am constatat că definiția „membrului de familie” a fost completată prin noile prevederi cuprinse în Directiva 2004/38/CE¹³⁵. Astfel, în accepțiunea directivei, „**membrii de familie**” și, implicit, beneficiari, cu respectarea anumitor condiții, ai drepturilor la liberă circulație și ședere pe teritoriul Uniunii Europene sunt:

a) soțul;

b) partenerul cu care cetățeanul Uniunii a contractat un parteneriat înregistrat, în temeiul legislației unui stat membru, dacă, potrivit legislației statului membru gazdă, parteneriatele înregistrate sunt considerate drept echivalente căsătoriei și în conformitate cu condițiile prevăzute de legislația relevantă a statului membru gazdă;

c) descendenții direcți în vârstă de cel mult 21 de ani sau care se află în întreținerea sa, precum și descendenții direcți ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera b);

d) ascendenții direcți care se află în întreținere și cei ai soțului sau ai partenerului, conform definiției de la litera b).

În urma analizei definiției am observat că, în actuala reglementare a UE, **accepțiunea noțiunii de membri de familie ai cetățeanului Uniunii, nu este unitară pentru toți resortisanții statelor membre**, deoarece ascendenților persoanelor aflate la studii nu li se recunoaște dreptul de se a alătura cetățeanului Uniunii sau de a-l însoți în alt stat membru. În temeiul articolului 7 alineatul (4) din Directiva 2004/38/CE, doar soțul sau descendenții aflați în întreținerea persoanelor aflate la studii se pot bucura de aceste drepturi și de toate consecințele juridice ale liberei circulații a persoanelor.

În altă ordine de idei, dreptul la reîntregire familială al cetățeanului Uniunii, constituie motivul pentru care **sfera de aplicare personală a libertății analizate include**, în prezent, nu numai resortisanți ai Uniunii, ci **și cetățeni ai statelor terțe**, cărora le sunt recunoscute, cu titlu secundar¹³⁶, aproximativ aceleași drepturi ca cele garantate cetățenilor Uniunii. În mod normal, un resortisant al unui stat terț se supune, referitor la dreptul la liberă circulație și ședere într-un stat membru al Uniunii, regimului juridic al circulației străinilor, stabilit prin legile interne. Dacă însoțește sau i se alătură unui cetățean al unui stat membru care și-a exercitat sau își exercită dreptul la liberă circulație și ședere în alt stat membru, normele UE garantând aceste drepturi cetățeanului Uniunii vor deveni aplicabile, cu adaptările aferente și membrilor de familie - resortisanți neunionali - care îl urmează.

¹³⁴ A se vedea articolul 10 din Regulamentul (CEE) nr.1612/68.

¹³⁵ Articolul 2 paragraful (2).

¹³⁶ Derivat din dreptul la liberă circulație și ședere al cetățeanului Uniunii.

Ca element de noutate, am constatat că Directiva 2004/38/CE a inclus pentru prima dată în definiția „membrului de familie”, imediat după soț, **partenerul** cu care cetățeanul Uniunii a contractat **un parteneriat înregistrat** în temeiul legislației unui stat membru, reflectând evoluția statutului partenerilor în dreptul intern al statelor membre.

Secțiunea a 2-a tratează *aplicabilitatea teritorială a libertății de circulație a cetățenilor Uniunii*. Sfera geografică de aplicare a dreptului cetățenilor Uniunii la liberă circulație și ședere, în configurarea actuală, este reglementată în articolul 52 din TUE și în articolul 355 din TFUE, incluzând teritoriile statelor membre, precum și alte teritorii. Așadar, normele liberei circulații a persoanelor se aplică, fără niciun dubiu, activităților desfășurate pe teritoriul unui stat membru, dar Curtea de Justiție a statuat, printr-o jurisprudență constantă, că prevederile dreptului UE sunt incidente și asupra activităților profesionale desfășurate în afara teritoriului Uniunii, în măsura în care raportul juridic de muncă prezintă o legătură suficient de strânsă cu teritoriul UE¹³⁷. Mai mult, în cauza *Boukhalfa*¹³⁸ s-a reținut că principiul „se extinde și la cazurile în care există o legătură suficient de strânsă între raportul juridic de muncă, pe de o parte, și legislația unui stat membru, iar, astfel, cu normele relevante ale dreptului comunitar, pe altă parte”¹³⁹.

Însă, principiul liberei circulații a persoanelor a fost consacrat și în Acordul Spațiului Economic European, încheiat între Comunitatea Economică Europeană și Asociația Europeană a Liberului Schimb (AELS)¹⁴⁰. Drept consecință, cetățenii statelor membre UE, dar și cetățenii din Islanda, Norvegia, Lichtenstein (statele AELS, cu excepția Elveției), alături de familiile lor, se bucură de dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriile statelor ce alcătuiesc cele două organizații, în condițiile reglementate în Acordul Spațiului Economic European, precum și în legislația comunitară/a Uniunii derivată ce prezintă relevanță și pentru SEE, cum este cazul Directivei 2004/38/CE.

În privința Elveției, cercetarea întreprinsă a relevat că, deși a ales să nu adere la UE și să nu facă parte nici din SEE, între acest stat, situat în mijlocul continentului și UE, s-a stabilit o „relație specială”¹⁴¹, materializată printr-o serie de convenții bilaterale sectoriale. La 21 iunie 1999 a fost încheiat Acordul între Confederația¹⁴² Elvețiană, pe de o parte, și Comunitatea

¹³⁷ Hotărârea CJCE din 12 iulie 1984, *Prodest v Caisse Primaire d' Assurance Maladie de Paris*, cauza 237/83, pct.6, Hotărârea CJCE din 27 septembrie 1989, *Lopes da Veiga / Staatssecretaris van Justitie*, cauza 9/88, pct.15 și Hotărârea CJCE din 29 iunie 1994, *Aldewereld / Staatssecretaris van Financiën*, C-60/93, pct.14.

¹³⁸ Hotărârea din 30 aprilie 1996, *Ingrid Boukhalfa v Bundesrepublik Deutschland*, C-214/94, (Rec.1996,p.I-2253).

¹³⁹ Pct.15.

¹⁴⁰ Spațiul Economic European cuprinde, în prezent, 31 de state și o populație de peste 500 de milioane de locuitori. Sursa: http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_17.pdf.

¹⁴¹ C.Tobler, J. Hardenbol, B. Mellár, *Internal Market beyond the EU: EEA and Switzerland*, European Parliament, Brussels, 2010, p.11.

¹⁴² „Confederația este o uniune de state independente care își păstrează atât suveranitatea internă, cât și cea externă”, caracterizată prin „stabilirea sa printr-un tratat”, „crearea unui organ comun sub forma unei adunări deliberative” și „limitarea puterilor confederației numai asupra statelor, nu și asupra cetățenilor lor” (Dumitra Popescu, *Drept internațional public pentru învățământul la distanță*, volumul I, Editura Universității Titu Maiorescu, București,

Europeană și statele sale membre, pe de altă parte, privind libera circulație a persoanelor¹⁴³ având ca obiect principal stabilirea condițiilor privind șederea și desfășurarea unei activități economice subordonate sau independente, precum și prestarea serviciilor în Elveția pentru cetățenii UE și invers¹⁴⁴, dar cuprinzând și norme privind recunoașterea reciprocă a diplomelor și titlurilor profesionale¹⁴⁵, achiziționarea de imobile¹⁴⁶ și coordonarea sistemelor de asigurări sociale¹⁴⁷. Acordul a intrat în vigoare la 1 iunie 2002 pentru resortisanții statelor UE-15 și ai statelor AELS. În urma aderării la UE, la 1 mai 2004, a celor zece state, la 1 aprilie 2006, acordul a fost extins la 8 dintre acestea (UE-8). Pentru cetățenii statelor vechi ale UE, din Cipru și Malta¹⁴⁸, precum și ai statelor AELS a fost recunoscută o libertate deplină de circulație. În urma unui referendum organizat, la data de 8 februarie 2009, s-a decis *prelungirea aplicării Acordului privind libera circulație a persoanelor* și extinderea exercitării sale la România și Bulgaria¹⁴⁹. *Protocolul II de extindere a Acordului privind libera circulație a persoanelor pentru România și Bulgaria*, a intrat în vigoare la 1 iunie 2009.

În aceeași secțiune am mai relevat faptul că, deși raportul juridic este localizat pe teritoriul Uniunii, normele aferente liberei circulații a persoanelor se aplică numai condiționat de identificarea elementului transfrontalier intraunional. Curtea de Justiție a statuat constant că libera circulație a persoanelor și drepturile care decurg din aceasta nu pot fi invocate pentru situații pur interne, ci doar dacă cetățeanul Uniunii a beneficiat deja de normele care îi garantează mobilitatea în alt stat membru decât cel de origine¹⁵⁰.

În urma analizei unor hotărâri recente ale instanței de la Luxemburg am constatat o schimbare parțială a viziunii precedente asupra situațiilor pur interne și a discriminării inverse. Curtea a părut să își reconsidere jurisprudența, pentru o situație în care însăși esența cetățeniei Uniunii, ar fi fost afectată, în cauza *Ruiz Zambrano*¹⁵¹. Într-o mică măsură, s-a revenit la opiniile

2003, p.56 și Dumitra Popescu, Felicia Maxim, *Drept internațional public, volumul 1 – Curs universitar*, Editura Renaissance, București, 2011, p.70-71).

¹⁴³ Norme similare sunt aplicabile și cetățenilor statelor AELS.

¹⁴⁴ Articolul 1 din Acordul în vigoare.

¹⁴⁵ Articolul 9 din Acordul în vigoare.

¹⁴⁶ Articolul 7 lit.f) din Acordul în vigoare.

¹⁴⁷ Articolul 8 din Acordul în vigoare.

¹⁴⁸ Devenite UE-17.

¹⁴⁹ http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/de/home/themen/fza_schweiz-eu-efta.html

¹⁵⁰ Hotărârea CJCE din 27 octombrie 1982, *Elestina Esselina Christina Morson/State of the Netherlands and Head of the Plaatselijke Politie within the meaning of the Vreemdelingenwet; Sweradjie Jhanjan/ State of the Netherlands*, cauzele reunite 35/82 și 36/82, punctul 16; Hotărârea CJCE din 17 decembrie 1987, *Zaoui / Cramif*, cauza 147/87, punctul 9; Hotărârea CJCE din 22 septembrie 1992, *Petit/Office national des pensions*, C-153/91, punctul 8; Hotărârea CJCE din 16 decembrie 1992, *Koua Poirrez / Caisse d'allocations familiales de la Seine-Saint-Denis*, C-206/91, punctul 11. A se vedea și Hotărârea din 5 iunie 1987, *Land Nordrhein-Westfalen/ Kari Uecker și Vera Jacquet / Land Nordrhein-Westfalen*, cauzele reunite C-64/96 și C-65/96.

¹⁵¹ C-34/09, *Ruiz Zambrano*, precitată.

anterioare, în hotărârea *McCarthy*¹⁵², apoi Curtea a încercat să sintetizeze ambele curente în hotărârea *Dereci*^{153 154}.

În finalul capitolului, am conchis că destinatarii dreptului la liberă circulație, în accepțiunea dreptului Uniunii, sunt persoanele care întrunesc următoarele condiții cumulative:

- a) sunt resortisanți ai unui stat membru sau membri de familie ai acestuia;
- b) sunt lucrători salariați sau independenți, în sensul dreptului Uniunii sau persoane inactive economic (inclusiv studenți), dar cu suficiente resurse și dețin o asigurare medicală completă;
- c) se încadrează în sfera de aplicare teritorială a dreptului Uniunii;
- d) nu se află într-o situație pur internă.

În strânsă conexiune cu sfera personală de aplicare a libertății de circulație a persoanelor se află ***Cetățenia Uniunii***, care constituie obiectul cercetării aferente **Capitolului al IV-lea. Prima secțiune** a fost destinată *aparității și evoluției ideii de cetățenie a Uniunii*, iar studiul nostru a urmărit punctarea momentelor „cheie” până la instituționalizarea acesteia, prin Tratatul de la Maastricht: formularea *Declarației referitoare la identitatea europeană* la summit-ul de la Copenhaga, din 1973; *Raportul asupra Uniunii Europene*, prezentat de primul-ministru belgian Leo Tindemans Consiliului European, la 29 decembrie 1975, care a introdus noțiunea de *Europa cetățenilor*; adoptarea, în februarie 1984, de Parlamentul European, cu o majoritate covârșitoare¹⁵⁵, a *proiectului de Tratat de instituire a Uniunii Europene* (Proiectul de Tratat Spinelli¹⁵⁶) care, în Partea I *Uniunea*, la articolul 3, reglementa *Cetățenia Uniunii*, expresia fiind folosită, pentru prima dată, în acest text; prezentarea de către Comitetul Adonnino, în prima parte a anului 1985, sub titulatura „*O Europă a popoarelor/ A People's Europe*”, la reuniunile Consiliului European de la Bruxelles¹⁵⁷ și de la Milano¹⁵⁸, a două rapoarte¹⁵⁹, prin care s-a propus ca, pe lângă drepturile economice deja existente, resortisanților statelor membre să le fie recunoscute o serie de drepturi speciale comunitare, în funcție de diferitele situații în care persoanele se puteau regăsi; lansarea, de primul ministru spaniol, Felipe Gonzales, a „ideii de cetățenie europeană”,

¹⁵² Hotărârea din 5 mai 2011, C-434/09, *McCarthy*.

¹⁵³ Hotărârea din 15 noiembrie 2011 (Marea Cameră), C-256/11, *Dereci*.

¹⁵⁴ Jean-Yves Carlier, *Purely internal situations and EU citizens' rights after the Zambrano, McCarthy, and Dereci judgments* în FMW - *Online Journal on free movement of workers within the European Union*, no.5/ianuarie 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2013, p.6.

¹⁵⁵ Cu 237 voturi pentru, 31 împotriva și 43 de abțineri.

¹⁵⁶ Altiero Spinelli (1907-1986), politician italian a fost unul dintre părinții fondatori ai Uniunii Europene. Ca membru al Comisiei Europene, a fost responsabil pentru domeniul politicii interne, în perioada 1970-1976. Timp de trei ani a fost deputat din partea Partidului Comunist Italian, înainte de a fi ales membru al Parlamentului European, în 1979. Sursa: http://europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/foundingfathers/spinelli/index_ro.htm

¹⁵⁷ Din 29/30 martie 1985.

¹⁵⁸ Din 28/29 mai 1985.

¹⁵⁹ Textul acestora poate fi consultat la http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf.

însoțită de atributele speciale, în iunie 1990, la Consiliul european de la Dublin și reluarea acesteia în cadrul a două Consilii europene de la Roma¹⁶⁰.

Cetățenia Uniunii a devenit realitate, după 35 de ani de la intrarea în vigoare a TCEE, moment în care Uniunea Europeană, număra un număr dublu de membri, față de cei ai Comunității Economice Europene, instituite în 1957.

După o scurtă incursiune istorică, în **secțiunea** intitulată *Clarificări conceptuale*, am urmărit definirea cetățeniei și a cetățeanului¹⁶¹, realizarea distincției dintre cetățenie și naționalitate¹⁶², precum și explicarea noțiunilor de cetățenie a Uniunii și cetățean al Uniunii. Pentru stabilirea *raportului dintre cetățenia națională și cetățenia Uniunii*, am avut în vedere prevederile primare originare și modificările ulterioare, precizările aduse prin Declarații, jurisprudența interpretativă a Curții de Justiție¹⁶³, dar și mai multe opinii exprimate în doctrină.

Astfel, am constatat că, de la instituirea sa, cetățenia Uniunii, a fost păstrată și nu și-a schimbat semnificația atribuită de autorii Tratatului de la Maastricht, însă a făcut obiectul unei precizări prin intermediul Tratatului de la Amsterdam și a unei nuanțări prin Tratatul de la Lisabona.

Articolul 8 alineatul (1) TCE, în forma introdusă prin Tratatul de la Maastricht prevedea că: „Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru”. Prin Tratatul de la Amsterdam, textul¹⁶⁴ a fost modificat astfel: „Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. **Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, ci o completează**”. În prezent, articolul 20 alineatul (1) TFUE (ex-articolul 17 TCE) dispune că: „Se instituie cetățenia Uniunii. Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, **ci se adaugă acesteia**”.

Recurgând la analiza comparativă a normelor, mai întâi, am observat că, în toate variantele, cetățean al Uniunii este persoana având cetățenia unui stat membru. În al doilea rând,

¹⁶⁰ J. Cloos, G. Reinesch, D. Vignes, J. Weyland, *Le Traité de Maastricht, Génèse, Analyse, Commentaire*, Bruylant, Bruxelles, Ediția a II-a, 1994, p.163.

¹⁶¹ Raluca Miga-Besteliu, în *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Editura All Beck, București, 2003, p.166-167, în considerarea accepțiunii conceptului de *cetățenie*, definește *cetățenii* sau *resortisanții* „ca fiind aceea categorie de persoane a căror legătură juridică cu un stat exprimă apartenența persoanei la respectivul stat, caracterizată, pe de o parte, prin plenitudinea drepturilor și obligațiilor garantate sau impuse de constituția și legile acelui stat și, pe de altă parte, prin caracterul său de permanentă”.

¹⁶² Profesorul Augustin Fuerea, în *Drept comunitar al afacerilor*, op.cit., observa că, în doctrina de specialitate, „nu de puține ori conceptul de cetățenie este asimilat celui de naționalitate”. Ambele concepte exprimă „statutul sau condiția persoanei fizice sau juridice în raportul său cu statul. Adesea [...] sunt folosite ca sinonime, deși naționalitatea poate fi definită ca fiind calitatea sau condiția juridică ce decurge din relațiile care există între o persoană juridică și un stat determinat”. Cetățenia, pe de altă parte, este înțeleasă ca „o categorie juridică prin care este desemnată apartenența unui individ (persoană fizică) la o comunitate politică, în virtutea legilor prin care îi sunt atribuite o serie de drepturi civile și politice” (p.46).

¹⁶³ Am avut în vedere, în special, Hotărârea din 7 iulie 1992, *Micheletti and others / Delegación del Gobierno en Cantabria*, C-369/90 (Rec.1992,p.I-4239), Hotărârea din 19 octombrie 2004, *Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen/ Secretary of State for the Home Department*, C-200/02 (Rec.2004 p. I-9925), Hotărârea din 2 martie 2010, *Janko Rottmann/ Freistaat Bayern*, C-135/08 (Rec.2010 p.I-01449), Hotărârea din 8 martie 2011, *Gerardo Ruiz Zambrano/ Office national de l'emploi (ONEm)*, C-34/09.

¹⁶⁴ Alineatului (1) al articolului 8 TCE, după renumerotare, devenit articolul 17 TCE.

am reținut că cetățenia Uniunii constituie o consecință a cetățeniei statelor membre sau cu alte cuvinte, cetățenia națională reprezintă o premisă a cetățeniei Uniunii. În al treilea rând, am remarcat că, pentru a evita orice interpretare eronată cu privire la raportul dintre cetățenia națională și cetățenia Uniunii, Tratatul de la Amsterdam a adăugat o teză la art.17 par.1 din TCE, prin care s-a precizat că cetățenia Uniunii completează cetățenia națională și nu o înlocuiește pe aceasta, deci că noua cetățenie nu se substituie celei naționale, ci are doar rolul de a o complini. Ulterior, prin Tratatul de la Lisabona aceeași teză a fost ușor modificată ca redactare, „**Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, ci se adaugă acesteia.**”¹⁶⁵, dar, la o lectură atentă, în opinia noastră, amendarea este esențială ca sens, o formulare identică existând și în actualul articol 9 TUE¹⁶⁶. Considerăm că scopul urmărit a fost acela al unei configurări mai exacte a domeniului de aplicare *rationae materie* a aceluiași concept, pentru a se înțelege că efectele cetățeniei naționale se produc doar pe teritoriul statului care o acordă și în relația cu acesta, pe când cetățenia Uniunii are consecințe juridice pentru aceleași persoane, dar în relația cu Uniunea sau cu alte state membre pe teritoriul cărora, la un moment dat, individul s-ar putea afla¹⁶⁷.

În **Secțiunea a 3-a - Consacrarea juridică a cetățeniei Uniunii**, după stabilirea semnificației politice și juridice a *cetățeniei Uniunii*, am examinat locul rezervat în cadrul izvoarelor primare, rațiunile alegerii denumirii - de ce nu s-a optat pentru „cetățenie comunitară” sau pentru „cetățenie europeană” -, precum și dobândirea și pierderea cetățeniei naționale și a Uniunii.

Am reținut că, din 1994, în doctrină era remarcată cea mai importantă consecință a situării normelor aferente *cetățeniei Uniunii* în cadrul Tratatului de la Roma, și anume că unele vor avea „efect direct”, adică vor putea fi invocate fără a avea nevoie de măsuri de aplicare naționale sau comunitare, cu excepția dispozițiilor referitoare la dreptul de vot al resortisanților străini¹⁶⁸. Curtea de Justiție a recunoscut, însă, efectul direct al articolului¹⁶⁹ ce consacră dreptul la liberă circulație și ședere, abia în anul 2002, cu prilejul hotărârii din cauza *Baumbast*¹⁷⁰.

În privința denumirii, considerăm că s-a ales expresia *cetățenia Uniunii* în scopul stabilirii unei legături neintermediate dintre resortisanții statelor membre și Uniunea Europeană, conferind categoriei juridice pe care o denumea, o evidentă dimensiune politică și un caracter simbolic, totodată.

¹⁶⁵ Articolul 20 alineatul (1) TFUE (ex-articolul 17 TCE).

¹⁶⁶ Redactat astfel: „În toate activitățile sale, Uniunea respectă principiul egalității cetățenilor săi, care beneficiază de o atenție egală din partea instituțiilor, organelor, oficiilor și agențiilor sale. **Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru. Cetățenia Uniunii nu înlocuiește cetățenia națională, ci se adaugă acesteia.**”

¹⁶⁷ Theodore Konstadinides aprecia că precizarea regăsită în cele două texte primare, articolul 20 alineatul (1) TFUE și articolul 9 TUE, va elimina „scenariile” legate de posibila transformare a Uniunii Europene într-un stat federal și conduce la concluzia că cetățenia/naționalitatea unui individ se stabilește în raport cu legislația națională, făcând practic imposibilă referirea la cetățenia Uniunii ca la o „cetățenie duală” (în *La Fraternité Européenne? The Extent of National Competence to Condition the Acquisition and Loss of Nationality From the Perspective of EU Citizenship*, (2010) 35 (3) *European Law Review*, p.404).

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ În numerotarea în vigoare atunci, articolul 18 TCE.

¹⁷⁰ Hotărârea din 17 septembrie 2002, *Baumbast and R* (C-413/99, ECR 2002 p. I-7091), punctele 81-84.

După analizarea pe scurt, a modalităților prin care se poate dobândi și pierde cetățenia unui stat, interpretând articolul 20 alineatul (1) teza a doua TFUE - „Este cetățean al Uniunii orice persoană care are cetățenia unui stat membru” - am reținut că cetățenia Uniunii se dobândește și se pierde, în mod automat, drept consecință a deținerii, respectiv, a pierderii cetățeniei naționale.

Cercetarea în *Secțiunea a 4-a a conținutului material al cetățeniei Uniunii*, a permis prezentarea unor drepturi proprii resortisanților Uniunii. Nu regăsim ca elemente ale conținutului material al cetățeniei Uniunii, în prevederile Tratatelor, drepturile fundamentale ale omului, deoarece acestea nu constituie atribute inerente numai calității de cetățean al UE, ci trebuie respectate fără deosebire de cetățenie¹⁷¹.

Pentru identificarea atributelor caracteristice (în special) cetățeanului Uniunii, am considerat necesară corecta determinare a sediului materiei. Acesta se află în Partea a doua *Nediscriminarea și cetățenia Uniunii* din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (articolul 18 și articolele 20-24) și în Titlul V *Drepturile cetățenilor* din *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene* (articolele 39-46). Raportul dintre cele două izvoare – TFUE și Carta – este stabilit prin art.6 TUE, dar și prin articolul 52 alineatul (2) din Cartă, potrivit căruia „Drepturile recunoscute prin prezenta cartă care fac obiectul unor dispoziții prevăzute de tratate se exercită în condițiile și cu respectarea limitelor stabilite de acestea”.

Pornind de la textele ce le consacără, deosebim următoarele atribute ale cetățeniei Uniunii, fără ca enumerarea să aibă caracter exhaustiv: dreptul la libera circulație și ședere, dreptul de a alege și a fi ales la alegerile locale și europarlamentare, dreptul la protecție diplomatică și consulară, dreptul de petiție în fața Parlamentului European, dreptul de a se adresa Ombudsmanului European, dreptul de a se adresa instituțiilor și organelor consultative ale Uniunii¹⁷², dreptul la bună administrare¹⁷³, precum și dreptul de acces la documente.

Analizând articolul 20 alineatul (2), cuprinzând inclusiv o enumerare prealabilă, a drepturilor care fac obiectul prevederilor subsecvente - articolele 21-24 TFUE -, am desprins aspectele având caracter de noutate și obiectivele urmărite prin legiferarea acestora:

a. Mai întâi, observăm că enumerarea vizează numai drepturile pe care le pot exercita cetățenii Uniunii, fără a aduce un plus de informație cu privire la îndatoririle acestora.

b. În al doilea rând, considerăm că rolul enumerării nelimitative din teza I a alineatului constă în înlăturarea eventualelor interpretări restrictive ale sferei drepturilor cetățenilor Uniunii, considerând-o alcătuită doar din cele ce rezultau textual din cuprinsul articolelor 18-21 TCE, prin locuțiunea adverbială „printre altele”, caracterul exemplificativ al enumerării fiind marcat.

¹⁷¹ În același sens și J. Cloos, G. Reinesch, D. Vignes, J. Weyland, *op.cit.*, p.164.

¹⁷² Introdus prin Tratatul de la Amsterdam.

¹⁷³ Introdus prin Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene, articolul 41.

c. În al treilea rând, constatăm adăugarea unei noi teze, care stabilește că drepturile conferite de statutul de cetățean al Uniunii nu sunt absolute, putând fi supuse unor condiționări sau restricții, prevăzute fie în legislația primară, fie în legislația derivată având ca temei norme din tratate.

d. În al patrulea rând, drepturile recunoscute cetățenilor Uniunii au un caracter predominant civic, iar drepturile cu caracter social și economic nu mai sunt menționate aici, dat fiind că deja figurează în alte texte ale Tratatului¹⁷⁴. În mod similar, dreptul la egalitate de tratament, nu se regăsește în cuprinsul textelor dedicate exclusiv cetățeniei Uniunii, dar este garantat prin articolul 18 TFUE.

În plus, am identificat și alte elemente de noutate introduse prin Tratatul de la Lisabona, constând în recunoașterea, printre drepturile specifice cetățenilor Uniunii, a dreptului de a fi reprezentați în instituții ale acesteia și de a participa la luarea deciziilor¹⁷⁵, precum și a *dreptului de inițiativă legislativă*, consacrat, în articolul 11 alineatul (4) TUE. În aplicarea primului paragraf al articolului 24 TFUE, a fost adoptat Regulamentul (UE) nr.211/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 16 februarie 2011 privind inițiativa cetățenească¹⁷⁶, modificat prin Regulamentul delegat (UE) nr.268/2012 al Comisiei din 25 ianuarie 2012¹⁷⁷.

Referitor la obligațiile cetățenilor Uniunii, am remarcat faptul că nu există norme primare, cu excepția celei cu caracter general cuprinse la articolul 20 alin.(2) TFUE: „*Cetățenii Uniunii au drepturile și obligațiile prevăzute în tratate*”. În opinia noastră, conturată în urma studierii modificărilor cuprinse în Tratat, nu s-a dorit prevederea unor obligații, pentru a se putea realiza delimitarea conceptelor de *cetățenie națională/naționalitate* și *cetățenie a Uniunii*, iar absența acestora întărește ceea ce Tratatul de la Amsterdam a introdus ca teză la articolul 17 alin.(1) TCE și anume, că noul tip de cetățenie nu se substituie cetățeniei naționale, ci are doar un caracter adiacent¹⁷⁸.

În finalul capitolului, am reținut că, prin instituirea cetățeniei Uniunii și configurarea conținutului său material, Uniunea Europeană, statele membre și resortisanții acestora au dobândit un nou element de legătură, pentru că celui cu natură economică, Tratatul privind Uniunea Europeană i-a adăugat, prin recunoașterea drepturilor de a alege și a fi ales la nivel european sau local, un element politic, iar prin recunoașterea dreptului de petiționare și a dreptului la o bună administrare, un element cu natură civică, ce caracterizează statutul juridic al cetățeanului în odinea juridică internă.

¹⁷⁴ J. Cloos, G. Reinesch, D. Vignes, J. Weyland, *op.cit.*, 168.

¹⁷⁵ A se vedea articolele 10 și 11 TUE.

¹⁷⁶ JO L 65, 11.3.2011, p.1.

¹⁷⁷ JO L 89, 27.3.2012, p.1.

¹⁷⁸ Altă opinie despre absența obligațiilor exprimă Stefan Kadelbach, *Union Citizenship*, European Integration: The New German Scholarship, Jean Monnet Working Paper 9/03, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, 24-27 February 2003, p. 34-36 (<http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/03/030901-04.pdf>).

În **Capitolul al V-lea**, ne-am propus cercetarea **aplicabilității *rationae materiae* a liberei circulații a persoanelor fizice**, precizând, chiar de la început, că în conținutul juridic al libertății analizate, se includ numeroase și variate facultăți sau prerogative, astfel încât, în demersul nostru, am stăruit asupra celor mai importante și mai frecvent întâlnite în practică.

Conținutul material al liberei circulații a persoanelor cuprinde atât drepturi cu natură economică (cele prevăzute inițial de TCEE și dezvoltate sau nuanțate în TCE, TFUE și în jurisprudența Curții), dar și o serie de prerogative de natură socială sau decurgând din statutul de cetățean al Uniunii, precum și cel puțin două drepturi cu caracter fundamental: dreptul de a nu fi discriminați pe motiv de cetățenie sau reședință și dreptul de reîntregire sau regrupare familială. În doctrină se arată că libera circulație a persoanelor este însoțită și de „afirmarea unor drepturi complementare”, care, „legate direct sau indirect de aceasta” îi extind foarte mult conținutul juridic¹⁷⁹.

De asemenea, unele atribute sunt garantate tuturor cetățenilor Uniunii, iar altele numai lucrătorilor salariați sau independenți, precum și persoanelor cu suficiente venituri.

În determinarea conținutului material al dreptului la liberă circulație a lucrătorilor, am avut ca punct de plecare conceptul de *lucrător*, identificând două aspecte - unul pozitiv și unul negativ - reflectate, de altfel, în alineatele (2) și (3) ale articolului 45 TFUE¹⁸⁰. Aspectul pozitiv implică existența anumitor drepturi pentru cetățenii Uniunii care intenționează să lucreze în alt stat membru, enumerate exemplificativ¹⁸¹, în prezent, în articolul 45 alineatul (3) TFUE: (a) de a accepta ofertele reale de muncă; (b) de a se deplasa liber în acest scop pe teritoriul statelor membre; (c) de a ședea într-un stat membru pentru a desfășura o activitate salarizată în conformitate cu legile, regulamentele și normele administrative care reglementează încadrarea în munca a lucrătorilor statului respectiv; (d) de a rămâne pe teritoriul unui stat membru după ce a fost încadrat în muncă în acest stat, în condițiile stabilite prin regulamente de aplicare adoptate de Comisie.

Aspectul negativ al liberei circulații a lucrătorilor decurge din redactarea articolului 45 alineatul (2) TFUE și constă în interdicția generală de discriminare „pe motiv de cetățenie între lucrătorii statelor membre, în ceea ce privește încadrarea în muncă, remunerarea și celelalte condiții de muncă”. Instanța de la Luxemburg a decis că asemenea discriminări sunt interzise „chiar dacă reprezintă doar un obstacol de importanță secundară, referitor la egalitatea de acces la locurile de muncă și la celelalte condiții de muncă și angajare”¹⁸².

Însă, indiferent de implicarea în activități economice, am observat că cetățenii Uniunii Europene, în calitate de beneficiari primari ai liberei circulații a persoanelor se pot prevala de o

¹⁷⁹ Joe Verhoeven, *Droit de la Communauté européenne*, Larquier, Bruxelles, 2001, p.34.

¹⁸⁰ Ex-articolul 39 (fost 48) TCE.

¹⁸¹ Curtea de Justiție a statuat că acest articol, trebuie interpretat în sensul că nu enumeră, într-o manieră exhaustivă, drepturile aferente liberei circulații a lucrătorilor, aceasta incluzând și dreptul resortisantului unui stat membru de a se deplasa liber și de a rămâne pe teritoriul altui stat membru cu scopul de a căuta un loc de muncă. A se vedea Hotărârea din 26 februarie 1991, *The Queen/ Immigration Appeal Tribunal, ex parte Antonissen*, C-292/89 (Rec. 1991, p.I-745), pct.13.

¹⁸² Hotărârea din 4 aprilie 1974, Comisia/Franța, cauza 167/73 (Rec.1974, p.359), pct.46.

serie de drepturi, pe teritoriile țărilor membre, conferite lor direct prin Tratat și dezvoltate prin legislația secundară sau explicate prin jurisprudența instanței de la Luxemburg.

În primul rând, resortisanții Uniunii beneficiază de dreptul de acces pe teritoriul altui stat membru (gazdă), ce se poate înfățișa sub două forme corelative - dreptul de intrare și dreptul de ieșire-, care pot fi exercitate, fără a fi necesară îndeplinirea vreunei condiții privind vizele, pașapoartele sau controalele medicale la intrarea în spațiul geografic european aflat sub jurisdicția statului de primire¹⁸³. Simpla deținere a unei cărți de identitate sau a unui pașaport valabil permite titularului să intre și să circule liber pe teritoriul altui stat membru timp de trei luni și să părăsească un asemenea teritoriu.

Ulterior exercitării dreptului de ieșire dintr-un anumit stat și a dreptului de intrare în statul membru gazdă, cetățenii Uniunii, după îndeplinirea anumitor condiții, pot beneficia de dreptul de ședere, în cele trei modalități ale sale, diferențiate, în primul rând, în funcție de durată: dreptul de ședere pentru o perioadă de până la trei luni, dreptul de ședere pentru o perioadă mai mare de trei luni sau chiar dreptul de ședere permanentă.

În prezent, nu doar exercitarea unei activități economice, în calitate de lucrător salariat sau independent, îndreptățește resortisanții statelor membre să invoce dreptul de ședere, ci însuși statutul de cetățean al Uniunii. Cu toate acestea, dat fiind că a fost conceput și a rămas strâns legat de dreptul de a desfășura o activitate economică - salariată sau independentă - în statul membru gazdă, dreptul de ședere de lungă durată (ce depășește trei luni) este recunoscut mult mai ușor pentru beneficiarii liberei circulații a lucrătorilor salariați și ai dreptului de stabilire, pentru aceștia nefiind necesară producerea de dovezi suplimentare referitoare, spre exemplu, la valoarea resurselor financiare sau la deținerea unei asigurări de sănătate complete, valabile pe teritoriul statului de primire.

În esență, în opinia noastră, exercitarea dreptului de ședere de lungă durată este condiționată, fie de exercitarea simultană a unei activități lucrative, fie de calitatea de student și de deținerea unei asigurări complete de sănătate, valabile în stat membru gazdă, fie de dovedirea de disponibilități financiare care să le poată asigura subzistența, însoțite de asigurarea medicală completă.

Un aspect important de menționat se referă la faptul că, pentru a desfășura o activitate profesională salariată sau independentă, resortisanții Uniunii nu trebuie să obțină un permis de muncă. Totuși, în termen de maxim trei luni de la data sosirii, după găsirea unui loc de muncă, cetățenii, beneficiari cu titlu principal ai dreptului la liberă circulație, trebuie să depună o cerere pentru obținerea unui certificat de înregistrare. Membriilor de familie, ei înșiși cetățeni ai Uniunii Europene, după prezentarea anumitor documente li se eliberează, de asemenea, un certificat de înregistrare, iar celor care sunt resortisanți ai unor state extraunionale, un permis de ședere.

¹⁸³ Același regim se aplică pentru cetățenii UE și ai Spațiului Economic European (SEE).

Ambele acte – certificatul de înregistrare și permisul de ședere – au doar un rol declarativ, de a confirma legalitatea șederii pe teritoriul statului membru gazdă, și nu de a o permite.

În cursul investigării problematicei aferente capitolului, am mai constatat o altă inovație a Directivei 2004/38/CE: aceea de a consacra o nouă modalitate de exercitare a dreptului de ședere. Este vorba despre dreptul de ședere permanentă, care nu poate fi supus nici unei condiții și poate fi dobândit de oricare cetățean al Uniunii Europene (și de membrii familiei, indiferent de cetățenie), după cinci ani de ședere legală și neîntreruptă pe teritoriul statului de primire. În plus, în cazul lucrătorilor, directiva prevede anumite derogări referitoare la cerințele de îndeplinit pentru atestarea aceluiași drept.

Prerogativelor amintite, decurgând din dreptul de liberă circulație, li se alătură dreptul la un tratament egal, expresia principiului nediscriminării în materia liberei circulații a cetățenilor Uniunii și făcând obiectul unei secțiuni distincte. Prevăzut în Tratatul instituind Comunitatea Europeană și confirmat, prin intermediul jurisprudenței Curții de la Luxemburg, principiul nediscriminării permite vizualizarea liberei circulații a lucrătorilor ca fiind, de cele mai multe ori, completă, întrucât, sub rezerva existenței unor motive imperioase de interes general, orice discriminare fondată pe cetățenie, în ceea ce privește angajarea, remunerarea și alte condiții de muncă¹⁸⁴, incluzând condițiile de impozitare¹⁸⁵, trebuie abolită¹⁸⁶.

Oriunde ar avea reședința, în calitate de beneficiar al liberei circulații a lucrătorilor, cetățeanul unui stat membru este îndreptățit să desfășoare o activitate salariată sau independentă pe teritoriul oricărui alt stat membru, în aceleași condiții ca și resortisanții acestuia, principiul egalității de tratament vizând ansamblul condițiilor de angajare și muncă¹⁸⁷.

Doctrina studiată, ne-a înfățișat opinia, la care am achiesat, conform căreia, libertatea de circulație „este însoțită” de anumite „drepturi complementare, ca dreptul de a răspunde ofertelor reale de muncă sau de a rămâne pe teritoriul unui stat membru după ocuparea unui loc de muncă¹⁸⁸”, precum și dreptul lucrătorilor migranți de a beneficia un „regim unificat de securitate socială¹⁸⁹”¹⁹⁰.

Așa cum am avut deja prilejul să remarcăm pe parcursul demersului nostru științific, în calea liberei circulații a resortisanților Uniunii se pot interpune și unele obstacole, precum existența unor reglementări naționale în unele state membre, potrivit cărora sunt recunoscute pe teritoriul lor, în vederea exercitării unei profesii, numai atestările educaționale și calificările profesionale obținute în anumite state membre.

¹⁸⁴ Articolul 45 TFUE (fost 39 TCE) alineatul (2) .

¹⁸⁵ Hotărârea din 8 mai 1990, *Biehl*, C-175/88, Rec., p.I-1779.

¹⁸⁶ Joe Verhoeven, *op.cit.*, p.28.

¹⁸⁷ Spre exemplu, cele referitoare la remunerație, concediere, reintegrare profesională sau reangajare după șomaj.

¹⁸⁸ Alineatul (3) al articolului 45 TFUE (fost 39) TCE.

¹⁸⁹ Regulamentul 1408/71 din 14 iunie 1971, J.O.C.E. nr. L149 din 5 iulie 1971.

¹⁹⁰ Joe Verhoeven, *op.cit.*, p.28-29.

Pentru ca resortisanții Uniunii, persoane fizice - care doresc să exercite efectiv dreptul de stabilire, să beneficieze de libertatea de prestare a serviciilor sau să desfășoare o activitate salariată -, odată depășit obstacolul cetățeniei, să nu poată fi, totuși, indirect discriminați, în temeiul unor măsuri naționale aplicabile fără distincție, la nivelul Uniunii Europene, în timp, a fost implementat un sistem vizând facilitarea recunoașterii diplomelor și a calificărilor profesionale.

Legislația de armonizare a fost simplificată și îmbunătățită, fiind aproape în întregime abrogată, dar preluată într-un act comunitar unic, Directiva 2005/36/CE, ale cărei dispoziții au ca obiect profesiile reglementate, vizează liberalizarea prestării de servicii și se aplică oricărui cetățean al Uniunii Europene urmărind să desfășoare o activitate economică - salariată sau independentă - în alt stat membru decât cel în care a dobândit calificarea profesională.

În privința profesiilor nereglementate, dreptul la liberă circulație a fost recunoscut prin intermediul jurisprudenței Curții de la Luxemburg care a statuat că, în absența unor norme de armonizare, criteriile stabilite prin norme interne aplicabile indiferent de apartenența statală trebuie să fie justificate de necesitatea protejării unui interes general, dar trebuie să respecte și principiul recunoașterii mutuale. În temeiul acestui principiu, statele membre au obligația de a recunoaște experiența profesională a solicitantului dacă cerințele din statul de origine referitoare la exercitarea unei activități sau profesii sunt comparabile cu cele impuse în statul membru gazdă.

Mai trebuie amintit că o altă consecință generată de libera circulație a cetățenilor Uniunii pe teritoriile statelor membre, o constituie dreptul la reîntregire familială, recunoscut expres, începând chiar cu primele instrumente de legislație secundară care au implementat articolul 48 TCEE și terminând cu Directiva 2004/38/CE, cel mai recent act juridic al UE adoptat în materie. În temeiul său, membrii de familie ai resortisantului Uniunii care exercită dreptul de liberă circulație, în oricare din formele sale, se bucură, în condiții, uneori, similare, de cele mai multe din prerogativele libertății de circulație a persoanelor: au dreptul de ieșire de pe teritoriul unui stat membru, dreptul de intrare în alt stat membru și de ședere pe teritoriul unei astfel de țări, precum și, în strânsă conexiune cu acesta din urmă, sunt îndreptățiți să desfășoare activități salariate sau independente. Principala condiție pentru a beneficia de toate aceste facultăți constă în probarea prezenței pe teritoriul unui stat membru, deoarece trebuie să îl însoțească sau să i se alăture cetățeanului care exercită, cu titlu principal, dreptul de liberă circulație.

Pentru a avea o imagine concretă a exercitării unei profesii juridice în Uniunea Europeană și SEE, am examinat *regimul juridic aplicabil liberei circulații a avocaților în Uniunea Europeană* în cadrul **Secțiunii a 5-a**. Analiza noastră a urmărit sintetizarea principalelor reglementări primare și derivate ale dreptului comunitar/Uniunii Europene, incidente în materia liberei circulații a avocaților, precum și prezentarea jurisprudenței relevante a Curții de la Luxemburg aferente problematicii abordate.

Am constatat că exercitarea profesiei de avocat în alt stat membru decât cel în care au fost obținute calificările profesionale, ca expresie a libertății de circulație a persoanelor - în sensul său economic - este facilitată de normele comunitare/ale dreptului Uniunii primare și secundare, putând fi identificate două modalități ce se exclud reciproc, în funcție de perioada efectivă de exercitare: prin prestarea de servicii sau prin stabilirea pe acel teritoriu.

A fost reglementată, inițial, desfășurarea temporară de către avocați a activităților profesionale (libera prestare a serviciilor) în alt stat membru decât cel în care au obținut calificările și utilizând doar titlul profesional din statul de origine. În conformitate cu dispozițiile cuprinse în Directiva 77/249/CEE, de principiu, avocații pot presta orice servicii juridice pe care membrii organizațiilor profesionale locale (din țara gazdă) sunt îndreptățiți să le presteze și beneficiază de același tratament ca și avocații naționali, pe teritoriul statului membru gazdă.

Douăzeci de ani mai târziu, referitor la libertatea de stabilire a avocaților, instituțiile Uniunii au adoptat Directiva 98/5/CE. Actul normativ urmărește stabilirea cadrului juridic în care membrii acestei profesii o pot exercita, cu caracter permanent, în statul de primire, fie pe baza titlului profesional obținut în statul de origine, fără a fi necesară promovarea unui test de aptitudini sau efectuarea unui stagiu de adaptare, fie prin asimilarea cu avocatul statului membru gazdă, sub titlul corespunzător din acest stat, (1) după probarea unei perioade de activitate efectivă și regulată, de regulă, de cel puțin 3 ani în statul membru gazdă sau (2) imediat, prin solicitarea recunoașterii calificării profesionale, în condițiile stabilite de Directiva 2005/36/CE.

Observăm, așadar, că libera circulație a avocaților a făcut obiectul unei preocupări constante la nivelul Uniunii, iar, în prezent, grație legislației secundare și jurisprudenței Curții de Justiție, exercitarea acestei profesii juridice pe teritoriul statelor membre se bucură de un regim juridic clar conturat, de natură să permită, pe de o parte, atât prestarea temporară, cât și permanentă de servicii juridice și, pe de altă parte, utilizarea titlului obținut în statul de origine, dar și integrarea în profesie în statul de primire.

Restricțiile aplicabile dreptului cetățenilor Uniunii Europene la liberă circulație pe teritoriul statelor membre au fost examinate în **Capitolul al VI-lea**.

Am început prin a preciza că, deși se bucură de consacrare în dreptul primar al Uniunii Europene devenind, prin modificările succesive aduse Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene, din drepturi cu „natură economică” ale unor categorii restrânse de persoane, drepturi cu natură „constituțională” ale tuturor cetățenilor Uniunii¹⁹¹, dreptul la liberă circulație și dreptul de ședere pe teritoriul statelor membre, nu au caracter absolut, ci sunt

¹⁹¹ A se vedea, în acest sens, A. Iliopoulou, *op.cit.*, p.525.

supuse, limitărilor și condițiilor cuprinse în tratat, dar și în dispozițiile de aplicare a acestuia, adică în legislația secundară.

Astfel, cercetarea noastră a relevat că dreptul Uniunii Europene reglementează câteva categorii de excepții sau derogări în privința dreptului la liberă circulație a persoanelor, cele mai importante fiind: (1) restricții ale drepturilor de ieșire, de intrare și de ședere întemeiate pe motive de ordine publică, siguranță publică și sănătate publică (2) restricții legate de încadrarea în anumite posturi sau exercitarea anumitor activități, implicând prerogative ale autorității publice, (3) precum și restricții decurgând din aranjamentele tranzitorii convenite de unele state membre și Uniunea Europeană, cu prilejul semnării Tratatelor de aderare.

Obiectul **Secțiunii a 2-a** l-au constituit excepțiile de la principiul liberei circulații a persoanelor, constând în restricțiile întemeiate pe motive de ordine publică, siguranță publică și sănătate publică, ce pot fi stabilite de către statele membre, prevăzute inițial în Tratatul de la Roma, și păstrate în variantele modificate ale amintitului Tratat, inclusiv în Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene. Astfel, în cadrul Uniunii Europene, drepturile inerente liberei circulații a persoanelor – dreptul de ieșire, dreptul de intrare și dreptul de ședere – potrivit prevederilor din partea introductivă a alineatului (3) al articolului 45 TFUE¹⁹², din alineatul (1) al articolului 52 TFUE¹⁹³ și din articolul 62 TFUE¹⁹⁴, pot face obiectul doar al unor restrângeri justificate de motive de siguranță, ordine și sănătate publică.

În acest stadiu al demersului nostru științific, ne-am propus să relevăm echilibrul pe care dreptul primar și secundar al Uniunii Europene, dar mai ales jurisprudența Curții de la Luxemburg au reușit să îl stabilească între exercitarea de către cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora a dreptului la liberă circulație și îngrădirile pe care statele membre ar dori să le impună¹⁹⁵ pentru a stăvili un flux prea mare de resortisanți străini pe teritoriul lor.

Am abordat problematica derogărilor fundamentate pe motive de ordine publică, siguranță publică și sănătate publică urmărind, în principal: sintetizarea cadrului legal în materie și precizarea sensului unor termeni și expresii, precum „restricții justificate” sau „ordine publică”; analizarea motivelor pentru care statele membre ar fi îndrituite să limiteze dreptul la liberă circulație; prezentarea garanțiilor materiale și procedurale instituite în favoarea titularilor drepturilor de intrare, ieșire și ședere, precum și sublinierea rolului Curții Europene de Justiție, ale cărei principii formulate în unele din hotărârile privind libera circulație a persoanelor au fost, în timp, încorporate, în legislația derivată.

Întrucât principiul liberei circulații a persoanelor, consfințit de dreptul Uniunii Europene, poate fi restrâns și pentru motive rezidând în natura postului ce se dorește a fi ocupat sau a

¹⁹² Referitor la libera circulație a lucrătorilor.

¹⁹³ Referitor la dreptul de stabilire.

¹⁹⁴ Referitor la libera prestare a serviciilor.

¹⁹⁵ În principiu, pentru rațiuni de natură economică sau pentru a evita suprasolicitarea sistemului de securitate socială.

activității ce se urmărește a se exercita, în următoarea secțiune ne-am oprit asupra *excepțiilor privind încadrările în administrația publică sau desfășurarea de activități asociate exercitării prerogativelor autorității publice*.

Am relevat că, în temeiul dispozițiilor primare din dreptul Uniunii, statele membre pot limita accesul lucrătorilor salariați la locurile de muncă din administrația publică, precum și al lucrătorilor independenți sau al prestatorilor de servicii la desfășurarea unor activități implicând exercitarea prerogativelor autorității publice, rezervându-le propriilor resortisanți. Aceste derogări¹⁹⁶ de la principiul liberei circulații a persoanelor sunt prevăzute în articolul 45 alineatul (4)¹⁹⁷, articolul 51 paragraful 1¹⁹⁸ și în articolul 62 TFUE¹⁹⁹.

În opinia noastră, motivul pentru care autorii Tratatului CEE au optat pentru stabilirea expresă a respectivelor limitări permise ale liberei circulații a persoanelor, constă în recunoașterea faptului că, pentru prestarea, cu titlu salariat sau independent, permanent sau sporadic a unor activități ce presupun exercițiul autorității publice, este necesară existența unui un grad de loialitate națională, regăsit, în special, în legătura juridică stabilită prin cetățenie, între un stat și resortisanții săi.

Prin urmare, pentru ocuparea locurilor de muncă din administrația publică statele membre pot impune condiția cetățeniei, nemaifiind obligatorie respectarea principiului egalității de tratament între resortisanții altor state membre și proprii cetățeni. În materiile dreptului de stabilire și a liberei circulații a serviciilor, Tratatul a prevăzut în favoarea statelor membre o derogare asemănătoare, dar mai strictă: orice stat membru poate condiționa exercitarea unor activități asociate în cadrul său, chiar și cu titlu ocazional, exercitării autorității publice, de posesia cetățeniei respectivului stat.

Această derogare a fost considerată de către Curte, compatibilă cu dreptul UE, atât timp cât locurile de muncă din administrația publică implică exercițiul unor prerogative conferite în temeiul prevederilor de drept public pentru salvagardarea intereselor generale ale statului și presupun o obligație specială de fidelitate față de stat, de natura celei care fundamentează legătura de cetățenie²⁰⁰. Totodată, instanța de la Luxemburg a statuat că derogarea analizată privește exclusiv angajarea în administrația publică și nu poate justifica nici o discriminare referitoare la remunerație sau alte condiții de muncă, ulterioare ocupării postului.

Referitor la conceptul de *administrație publică*, am constat că acesta este înțeles diferit în statele membre, putând să privească, uneori, numai pe lucrătorii ce exercită o funcție publică (denumiți generic, funcționari sau funcționari publici), iar alteori, pe orice persoană angajată a

¹⁹⁶ Păstrate nemodificate de Tratatul de la Lisabona.

¹⁹⁷ „Dispozițiile prezentului articol nu se aplică încadrării în administrația publică.”

¹⁹⁸ „Sunt exceptate de la aplicarea dispozițiilor prezentului capitol, în ceea ce privește statul membru interesat, activitățile care sunt asociate în acest stat, chiar și cu titlu ocazional, exercitării autorității publice.”

¹⁹⁹ „Dispozițiile articolelor 51–54 se aplică domeniului reglementat de prezentul capitol.”

²⁰⁰ Hotărârea *Lawrie-Blum*, precitată, pct.27.

unei entități ce prestează un serviciu public în cadrul oricărui sector public (spre exemplu, în cadrul unei companii naționale). Statele membre nu pot considera un anumit post ca fiind din *administrația publică*, numai fiindcă este denumit astfel sau prin prisma destinației sale ori pentru faptul că raporturile de muncă aferente aceluși post sunt reglementate de dreptul public (spre exemplu orice raport de serviciu, în cazul funcționarilor publici din România). Curtea de Justiție a statuat că un post poate fi calificat ca încadrându-se în derogarea din articolul 45 alineatul (4) TFUE doar dacă întrunește două condiții cumulative: presupune pe de o parte, participarea directă sau indirectă la exercitarea prerogativelor conferite de dreptul public, iar, pe de altă parte, salvagardarea intereselor generale ale statului sau ale altor autorități publice.

TFUE se oprește și asupra activităților excluse din domeniul de aplicare a dreptului de stabilire²⁰¹ și a libertății de prestare a serviciilor²⁰²: activitățile asociate în statul membru interesat, chiar și cu titlu ocazional, exercitării autorității publice. În acest context, deosebit de importantă s-a dovedit jurisprudența Curții de Justiție care, în hotărârea pronunțată în cauza *Reyners*²⁰³, a stabilit că sfera derogărilor de la dreptul de stabilire nu include o întreagă profesie, atât timp cât activitățile legate de exercitarea autorității publice nu reprezintă decât o parte din totalitatea atribuțiilor decurgând din activitatea profesională în cauză.

În mod similar conceptului de *administrație publică*, expresia *autoritate publică*, în sistemele juridice ale statelor membre, cunoaște accepțiuni variate. Acesta este motivul pentru care, în vederea evitării aplicării abuzive a derogării de anumite state membre, misiunea de a stabili ce înseamnă *activități asociate exercitării autorității publice*, i-a revenit, din nou, Curții de Justiție, care a clarificat²⁰⁴ domeniul de aplicare a paragrafului 1 al articolului 55 TCEE²⁰⁵. Instanța de la Luxemburg a refuzat considerarea profesiei de „avocat”, în Belgia, ca o activitate vizând exercitarea autorității publice și a apreciat că excluderea altor cetățeni comunitari, în temeiul articolului 55 TCEE trebuie să fie „limitată la acele activități care, în sine, au legătură specifică și directă cu exercitarea autorității publice”.

Asupra unor *restricții speciale ale circulației forței de muncă* ne-am îndreptat efortul de cercetare, concretizat în **Secțiunea a 4-a**.

Cu toate că libera circulație a persoanelor este un drept fundamental al fiecărui resortisant din Uniunea Europeană (și din Spațiul Economic European), în temeiul căruia se poate deplasa, locui și lucra în alt stat membru, în aceleași condiții cu cetățenii acelei țări, în cazul României și al Bulgariei²⁰⁶, au fost convenite anumite dispoziții tranzitorii²⁰⁷ vizând libera circulație a

²⁰¹ În articolul 45 (fost 55) paragraful 1.

²⁰² În articolul 55 (fost 66).

²⁰³ Hotărârea din 21 iunie 1974, *Reyners / Belgian State*, cauza 2/74 (Rec.1974,p.631).

²⁰⁴ Cu prilejul pronunțării hotărârii din cauza *Reyners*, precitată.

²⁰⁵ Actualul articol 51 TFUE.

²⁰⁶ Asemenea aranjamente au vizat și Grecia, Spania, Portugalia și statele care au aderat în 2003.

persoanelor, având ca sediu al materiei, Tratatul de aderare, mai precis pct.1²⁰⁸ din *Anexa VII* la Actul de aderare, cu titlul „*Lista menționată la articolul 23 din Actul de aderare: măsuri tranzitorii, România*”.

Normele tranzitorii au vizat deschiderea graduală a pieței forței de muncă din statele vechi, într-o perioadă de 7 ani, splitată în trei faze (2+3+2 ani) și se aplică numai cu privire la lucrătorii salariați, nu și pentru cei independenți. În plus, oricând în cei 7 ani, statele care au ales să mențină condiții mai restrictive referitoare la accesul lucrătorilor salariați din România și Bulgaria, aveau posibilitatea să-și deschidă piețele muncii pentru noii cetățeni ai Uniunii Europene.

De o manieră similară, aranjamente tranzitorii au fost convenite și cu Croația, fiind prevăzute în *Anexa V*²⁰⁹ pct.2²¹⁰ la *Actul privind condițiile de aderare a Republicii Croația*, la Uniunea Europeană.

În **Capitolul al VII-lea** am examinat regimul juridic aplicabil *liberei circulații a persoanelor în Spațiul Schengen*, spațiul fără frontiere interne creat într-un cadru interguvernamental, distinct de ordinea juridică a Comunităților, doar de 5 state, din cauza reținerilor exprimate de celelalte state membre, fundamentate pe absența unor mecanisme legale concrete prevăzute în tratatele institutive, dar și din considerente geografice și tehnice.

Secțiunea 1 a urmărit prezentarea sintetică a genezei *Acordurilor Schengen*. Cercetarea efectuată a permis constatarea faptului că Acordul semnat la Schengen²¹¹, pe 14 iunie 1985, de Franța, Germania, Belgia, Luxemburg și Olanda și conceput în scopul eliminării controalelor la frontierele interne comunitare, a avut ca modele: *Convenția-cadru privind transferul controlului de persoane la frontierele externe ale Benelux*, semnată de Belgia, Olanda și Luxemburg, la 11 aprilie 1960 și intrată în vigoare la 1 iulie al aceluiași an, precum și *Acordul de la Saarbrücken*, încheiat pe 13 iulie 1984²¹², între Republica Federală Germania și Franța, privind eliminarea graduală a controalelor la frontierele dintre cele două state.

Următoare secțiune am destinat-o prezentării corpus-ului normelor care au devenit cunoscute sub denumirea de *acquis-ul Schengen*, oprindu-ne asupra definiției, naturii juridice, precum și asupra conținutului acestuia. Având în vedere accepțiunea semnatarilor Tratatului de

²⁰⁷ Pentru o analiză detaliată a măsurilor tranzitorii privind România și Bulgaria, a se vedea, Augustin Fuerea, *Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană (II). Libera circulație a persoanelor*, în *Revista Româna de Drept Comunitar* nr.6/2008, p.24-32.

²⁰⁸ *Libera circulație a persoanelor*.

²⁰⁹ Intitulată *Lista menționată la articolul 18 din Actul de aderare: măsuri tranzitorii*.

²¹⁰ *Libera circulație a persoanelor*. În privința Tratatului privind funcționarea Uniunii Europene, la pct.1 se prevede: „Articolul 45 și articolul 56 primul paragraf din TFUE se aplică pe deplin numai în ceea ce privește libertatea de circulație a lucrătorilor și libertatea de a presta servicii care implică circulația temporară a lucrătorilor, astfel cum sunt definite la articolul 1 din Directiva 96/71/CE, dintre Croația, pe de o parte, și fiecare dintre actualele state membre, pe de altă parte, sub rezerva dispozițiilor tranzitorii stabilite la punctele 2-13”.

²¹¹ Sat din Luxemburg, aflat în punctul în care se întâlnesc frontierele statelor Germania, Franța și Luxemburg. De fapt, acest acord și cele subsecvente au fost semnate pe râul Moselle, la bordul vasului *Princesse Marie Astrid*, ancorat la Schengen.

²¹² A intrat în vigoare în aceeași zi.

la Amsterdam²¹³, am precizat că *acquis-ul Schengen* reprezintă ansamblul dispozițiilor referitoare la eliminarea treptată a controalelor de la frontierele comune și, corelativ, privind securizarea frontierelor externe, cuprinse în Acordul Schengen, Convenția de Implementare/Aplicare a Acordului Schengen (CASS), deciziile și declarațiile adoptate de către Comitetul Executiv Schengen înființat în 1990, protocoalele și acordurile de aderare subsecvente, precum și celelalte acte juridice adoptate de Consiliul Uniunii, după intrarea în vigoare a Tratatului de la Amsterdam.

Inițial, Acordul Schengen din 1985²¹⁴ exceda cadrului legislativ comunitar, făcând parte din categoria izvoarelor complementare²¹⁵; prin urmare, normele alcătuind *acquis-ul Schengen* nu se bucurau de aplicabilitate directă, pentru a produce efecte juridice având nevoie de instrumente de introducere în dreptul național al fiecărui stat membru. A fost necesar ca statele participante să adopte reglementări interne uniforme referitoare la efectuarea controalelor la frontiere, norme armonizate privind acordarea vizelor și condițiile de intrare pe teritoriul statelor membre, precum și să impună măsuri de securitate și pentru a preveni migrația ilegală.

O primă modificare a naturii juridice a *acquis-ul Schengen* a intervenit începând cu 1 mai 1999²¹⁶, când acesta a fost integrat reglementărilor primare (pilonul comunitar al UE), precum și în pilonul al III-lea al UE, corespunzând, în funcție de temeiul juridic, Titlului IV (fostul Titlu IIIa) - *Vizele, azilul, imigrarea și alte politici privind libera circulație a persoanelor* din Tratatul de instituire a Comunității Europene și Titlului VI din Tratatul privind Uniunea Europeană.

Pentru această etapă, am distins drept consecință a deciziei de „comunitarizare” parțială a normelor Schengen: intrarea cooperării statelor din spațiul Schengen sub controlul posterior al Curții de Justiție de la Luxemburg - exceptând măsurile sau deciziile vizând păstrarea ordinii publice și apărarea securității interne -, dar și sub controlul preventiv al Parlamentului European, exercitat în procesul de legiferare.

Reamintind că Actul Unic European și Acordul Schengen au fost semnate la aceeași dată, urmărind, mai ales, obiective diferite, dar și scopul comun al instituirii unui spațiu fără frontiere interne unde libera circulație a mărfurilor, a persoanelor, a serviciilor și a capitalurilor să fie

²¹³ A se vedea preambulul și art.1 din Protocolului privind integrarea *acquis-ului Schengen* în cadrul Uniunii Europene.

²¹⁴ Alături de Convenția de Aplicare din 1990 și de celelalte decizii luate pentru implementarea obiectivelor urmărite.

²¹⁵ Referitor la acestea, profesorul Augustin Fuerea, în *Manualul Uniunii Europene*, Editura Universul Juridic, București, 2010, observa că: „Spre deosebire de izvoarele derivate și cele care sunt constituite din angajamentele externe ale Comunităților/Uniunii, care rezultă (ambele) din exercitarea de către instituțiile UE a atribuțiilor/competențelor ce le-au fost atribuite prin Tratat, în acest caz avem de-a face cu izvoare care rezultă din acordurile încheiate între statele membre în domeniul de competență națională. În măsura în care obiectul lor se situează în sfera și în prelungirea obiectivelor definite de tratate, poartă denumirea de «drept (izvoare) complementar(e)» și pot fi considerate norme de drept ale UE, în sens larg” (p.158, citând și Ion P. Filipescu, Augustin Fuerea, *Drept instituțional comunitar european*, Editura Actami, București, 2000, p.44-47).

²¹⁶ Data la care Tratatul de la Amsterdam a intrat în vigoare. Însă, a fost stipulat pentru Consiliu un termen de 5 ani pentru adoptarea măsurilor prevăzute la art.61 lit.a), 62 și 63 TCE. Deciziile urmau a fi luate de către Consiliu în perioada de tranziție de 5 ani cu unanimitate, la propunerea Comisiei sau la inițiativa unui stat membru și după consultarea Parlamentului European.

asigurate și apelând la metoda de interpretare istorico-teleologică, am desprins **o a doua consecință și realizare**, în același timp, a integrării acquis-ului Schengen în corpus-ul dreptului Uniunii: promovarea îndeplinirii obiectivului libertății economice de circulație a persoanelor²¹⁷ prin asigurarea mobilității fizice a acestora.

Politicile de justiție și afaceri interne ale UE, incluzându-le pe cele aferente acquis-ului Schengen, au cunoscut o nouă transformare, sub aspectul naturii juridice, după 1 decembrie 2009. Prin intermediul Tratatului de la Lisabona, pilonul *Cooperare polițienească și judiciară în materie penală* (CPJP) al UE a dobândit caracter „comunitar” prin includerea ansamblului normelor referitoare la *Spațiul de libertate, securitate și justiție* în Titlul V²¹⁸ al Părții a treia din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene²¹⁹.

Acquis-ul Schengen cuprinde acorduri și convenții stabilind măsuri pe termen scurt ce vizau „simplificarea controalelor la frontierele interne și combaterea coordonată a traficului de droguri și a infracționalității” și măsuri pe termen lung privind armonizarea legislativă în domeniul combaterii traficului de droguri și de arme, armonizarea regulilor privind acordarea vizelor și „cooperarea forțelor de poliție”²²⁰, precum și mai multe reglementări secundare²²¹.

Includerea în spațiul Schengen, dorită și firească, date fiind valorile și obiectivele comunitare și ale Uniunii, a atras și alte state europene, membre ale UE, dar și terțe. Pe măsură ce criteriile necesare pentru aderarea la teritoriul Schengen au fost îndeplinite, acesta s-a extins, cuprinzând, începând cu 19 decembrie 2011²²², 26 de state care aplică în totalitate acquis-ul Schengen: 22 de state membre ale UE - exceptând Marea Britanie, Irlanda, Cipru, România, Bulgaria -, precum și 4 state terțe asociate - Islanda, Norvegia, Elveția și Liechtenstein.

În ceea ce privește participarea României la spațiul Schengen, în urma analizei articolului 4 din *Actul privind condițiile de aderare a Republicii Bulgaria și a României și*

²¹⁷ Enunțat în Actul Unic European și reiterat în Declarația nr.2, anexată Actului Final al Conferinței care a adoptat Actul Unic European, în următoarea redactare:

”2. *Declarația politică a guvernelor statelor membre privind libera circulație a persoanelor*

Pentru promovarea liberei circulații a persoanelor, statele membre cooperează, fără a aduce atingere competențelor Comunității, în special în ceea ce privește intrarea, circulația și șederea resortisanților țărilor terțe. Acestea cooperează și pentru combaterea terorismului, infracționalității, traficului de droguri și a comercializării ilegale de opere de artă și antichități”.

²¹⁸ Capitolul 4 *Cooperarea judiciară în materie penală* și Capitolul 5 *Cooperarea polițienească*.

²¹⁹ Fostul Titlu IV TCE *Vize, dreptul de azil, imigrarea și alte politici legate de libera circulație a persoanelor*.

²²⁰ Comisia Europeană, *Spațiul Schengen*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2010, p.5.

²²¹ Dintre cele prezentate pe larg în cuprinsul tezei, cu titlu de exemplu, amintim: Regulamentul (CE) nr.562/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 15 martie 2006 de instituire a unui Cod comunitar privind regimul de trecere a frontierelor de către persoane (Codul Frontierelor Schengen), Regulamentul (CE) nr.1931/2006 al Parlamentului European și al Consiliului din 20 decembrie 2006 de stabilire a normelor referitoare la micul trafic de frontieră la frontierele terestre externe ale statelor membre și de modificare a dispozițiilor Convenției Schengen, Regulamentul (CE) nr.810/2009 al Parlamentului European și al Consiliului din 13 iulie 2009 privind instituirea unui Cod comunitar de vize (Codul de vize).

²²² 4,312,099 km² (sursa http://en.wikipedia.org/wiki/Schengen_Area). Teritoriul, excluzând Liechtenstein, este delimitat de 42673 km de frontiere maritime și 7721 km de frontiere terestre (sursa: Comisia Europeană, *Spațiul Schengen*, op.cit., p.5).

adaptările tratatelor pe care se întemeiază Uniunea Europeană, am observat, mai întâi, că acquis-ul Schengen este în întregime obligatoriu pentru România, de la data aderării, adică începând cu 1 ianuarie 2007. Referitor la aplicarea pe teritoriul României, distingem două situații: (1) la 1 ianuarie 2007 a început aplicarea unei părți din acquis-ul Schengen: prevăzută în anexa II la Actul de aderare, precum și în toate actele noi de același tip, adoptate între momentele semnării Tratatului și al aderării, iar (2) restul normelor din acquis-ul Schengen se vor aplica doar după evaluarea îndeplinirea unor condiții, pe baza unei decizii adoptate, după consultarea Parlamentului European, de Consiliu, hotărând cu unanimitatea membrilor săi care au dreptul să participe la vot.

În secțiunea aferentă concluziilor am evidențiat faptul că, deși cooperarea în domeniile vizate de Acordurile Schengen fusese acceptată de un număr redus de state, procesul propriu-zis de eliminare efectivă a verificărilor de identitate personală a avut un caracter deosebit de lent - perioada scursă între semnarea primului acord și începutul producerii efectelor urmărite fiind de 10 ani -, determinat de natura interstatală a cooperării și de absența, până în 1999, a instrumentelor și instituțiilor comunitare, adecvate unui progres mai rapid.

În plus, am considerat necesar să relevăm ce înseamnă, în mod concret, implementarea acquis-ul Schengen, pentru libera circulație a persoanelor. Fără puțință de tăgadă, acest set de norme, prin eliminarea controlului pașapoartelor la frontierele interne, a condus la eliminarea primei bariere din calea *libertății de mișcare* a indivizilor, cea fizică, astfel încât, în prezent, au dreptul de deplasare în spațiul Schengen aproximativ 400 de milioane de cetățeni europeni.

Același drept îl pot exercita și resortisanții statelor terțe, dar în următoarele condiții: pe baza unei vize uniforme pot călători liber pe teritoriile statelor Schengen, pentru o perioadă care să nu depășească trei luni, în decursul a șase luni; cei care dețin un permis de ședere nu trebuie să obțină o viză, putând intra și tranzita spațiul Schengen, numai pe baza permisului de ședere, pe perioada valabilității acestuia.

În **capitolul final**, în **secțiunea** cuprinzând **Concluziile generale**, analizând retrospectiv, am observat că, deși a fost prevăzută ca pilon al pieței comune, chiar în forma originară a Tratatului de la Roma, libera circulație a persoanelor a cunoscut o evoluție graduală, dar destul de înceată, având în vedere cei 51 de ani care au trecut de la intrarea în vigoare a Tratatului de instituire a Comunității Economice Europene, până la intrarea în vigoare a Tratatului de la Lisabona.

Ceea ce, la începuturi (1957), a constituit un drept rezervat numai resortisanților statelor membre, desfășurând o activitate lucrativă – salariată sau independentă – în spațiul comunitar, dar în afara teritoriului național, se înfățișează astăzi, în Uniunea Europeană post Lisabona, ca o facultate recunoscută tuturor cetățenilor Uniunii (dar și membrilor de familie), fără a fi necesară,

uneori - pentru anumite drepturi care compun această libertate complexă²²³ -, existența unei justificări economice a prezenței pe un teritoriu al Uniunii, altul decât țara de origine.

De altfel, privind din perspectivă istorică, putem conchide că libera circulație a persoanelor în Comunitatea (Economică) Europeană/Uniunea Europeană, a constituit și rămâne cel mai important și mai vizibil drept subiectiv al resortisanților comunitari/ai Uniunii, dezvoltându-se, din punct de vedere material și personal, în jurul unui nucleu reprezentat de libera circulație a lucrătorilor și devenind, din libertate economică, o libertate fundamentală a UE și a cetățenilor săi.

Întrucât, pe parcursul demersului nostru științific am remarcat că aplicarea deficitară, uneori, a cadrului legal aferent liberei circulații a persoanelor, are drept cauză, în principal, caracterul imprecis al normelor, atât din dreptul primar și derivat al Uniunii, dar și din dreptul intern, am considerat necesară și utilă formularea unor **propuneri concrete de lege ferenda**.

Totodată, am precizat că lacunele legislative sunt însoțite și de o informare insuficientă, atât din partea autorităților Uniunii, cât și a celor naționale, cu privire la posibilitățile de fructificare a prerogativelor cetățeniei Uniunii și, în special, a dreptului de liberă circulație în statele UE/SEE și în Elveția și la modalitățile concrete prin care obstacolele din calea acestui drept pot fi depășite.

Prezentăm, în cele ce urmează, unele propuneri *de lege ferenda*, cu referire la *Ordonanța de urgență a Guvernului nr.102/2005 privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European și a cetățenilor Confederației Elvețiene*, republicată, care, pentru a se asigura corecta transpunere a Directivei 2004/38/CE, necesită a fi reanalizată.

a. Cu titlu general, propunem revizuirea întregului act normativ intern, acesta nepreluând terminologia directivei, care ar trebui să fie uniformă pe teritoriul Uniunii și să se regăsească în conținutul măsurilor naționale de executare, cel puțin pentru categoriile juridice și documentele create prin acte juridice ale Uniunii.

b. În primul rând, semnalăm că termenul „ședere” din expresia „dreptul de ședere” - folosit în variantele în limba română atât în directivă, dar și în textul TFUE - spre exemplu în articolele 20, 21 și 45 - în cuprinsul Ordonanței de urgență a Guvernului nr.102/2005 apare, de multe ori, sub forma „rezidență”.

Un exemplu clar de varietate terminologică neinspirată ni-l furnizează *Secțiunea a 3-a a Ordonanței de urgență a Guvernului nr.102/2005, intitulată Rezidența pe teritoriul României a cetățenilor Uniunii Europene, precum și a membrilor familiilor lor*, în timp ce articolul 9 alineatul (1) - prima normă a respectivei diviziuni a actului normativ – debutează astfel: „Pe durata șederii în România ... ”.

²²³ Spre exemplu: dreptul de ieșire, dreptul de intrare, dreptul de ședere de scurtă durată.

Având în vedere că variantele autentice în limba română publicate în JOUE, ale directivei și ale Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene, folosesc termenul „ședere”, pentru consecvență normativă și pentru evitarea dubiilor în interpretare, propunem ca termenul de „rezidență” să fie substituit prin echivalentul său din actele europene – „șederea”- , în toate situațiile în care se are în vedere dreptul de ședere.

c. Aceeași inconsecvență terminologică o remarcăm și în privința sintagmei „**siguranță publică**”, folosită în redactarea directivei și a normelor TFUE - a se vedea articolele 36, 45, 52, 65 și 202 -, dar înlocuită în actul normativ intern prin „securitate națională”.

d. La articolul 1 al Ordonanței de urgență a Guvernului nr.102/2005 constatăm că exprimarea este eliptică în ceea ce privește sintagma „limitele exercitării acestor drepturi **din motive** de ordine publică, securitate națională sau sănătate publică”; propunem înlocuirea acesteia prin formularea „**restrângerile** exercitării acestor drepturi **pentru** motive de ordine publică, securitate națională sau sănătate publică”, în acord cu articolul 1 al directivei.

e. Sub aspectul definirii **membrilor de familie** ai cetățeanului Uniunii - de la articolul 2 pct.3 al ordonanței -, întâlnim o serie de neconcordanțe, atât față de prevederile din dreptul Uniunii, cât și față de prevederi naționale – în special cele ale Codului civil, cuprinse în **Cartea a II-a, Titlul III – Rudenia**.

Astfel, dacă în directivă la articolul 2 pct.2 se folosesc expresiile *descendenții direcți* și *ascendenții direcți*, în mod firesc, sunt vizate doar rudele în linie dreaptă de gradul I - copii sau părinți ai cetățeanului UE -, însă la articolul 2 pct.3 lit.b) și c) regăsim expresiile pleonastice „descendenții/ascendenții în linie directă”, în locul unei terminologii conforme atât cu vechiul, cât și cu noul Cod civil. Întrucât, potrivit articolului 406 alineatul (1) din Codul civil, *rudenia este în linie dreaptă în cazul descendenței unei persoane dintr-o alta persoana și poate fi ascendentă sau descendentă*, propunem ca expresiile mai sus citate să fie înlocuite prin expresiile „descendenții/ascendenții **de gradul întâi**” .

Bibliografie

I. Cursuri, tratate, monografii

1. Angheni, Smaranda; Volonciu, Magda; Stoica, Camelia, *Drept comercial*, ediția 4, Editura C.H.Beck, București, 2008;
2. Apap, Joanna, *Freedom of Movement of Persons: A Practitioner's Handbook*, Kluwer Law International, 2002;
3. Barnard, Catherine, *The Substantive Law of the EU: The Four Freedoms*, Third Edition, Oxford University Press, 2010;
4. Barnard, Catherine, *The substantive law of the EU. The four freedoms*, Oxford University Press, 2007;
5. Bălan, Emil, *Instituții administrative*, București, C.H. Beck, 2008;
6. Berman, Paul, *From Laeken to Lisbon: The Origins and Negotiation of the Lisbon Treaty*, în *EU Law after Lisbon*, editată de Andrea Biondi, Piet Eeckhout și Stefanie Ripley, Oxford University Press, 2012;
7. Berry, Elspeth; Hargreaves, Sylvia, *European Union Law*, Oxford University Press, Ediția a doua, 2007;
8. Bindi, Federica; Gemignani, Sara, în Bindi Federica, D'Ambrosio Palma, *Il futuro dell'Europa: storia, funzionamento e retroscena dell'Unione europea – con alcune delle "Lettere dell'Europa di Giuliano Amato*, FrancoAngeli, Milano, 2005;
9. Blázquez Peinado, María Dolores, *La ciudadanía de la Unión: Los derechos reconocidos en los artículos 8.a a 8.d del T.C.E.*, Tirant lo Blanch y Universitat de València, 1998;
10. Bolintineanu, Alexandru; Năstase, Adrian; Aurescu, Bogdan, *Drept internațional contemporan*, ed.a-2-a revăzută și adăugită, Ed.All Beck, 2000;
11. Boroi, Gabriel (coord.); Spineanu-Matei, Octavia; Theohari, Delia Narcisa; Constanda, Andreia Liana, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole. Vol.I, Art.1-526*, București, Editura Hamangiu, 2013;
12. Boroi, Gabriel (coord.); Spineanu-Matei, Octavia; Theohari, Delia Narcisa; Constanda, Andreia Liana, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole, Vol.II, Art.527-1133*, București, Editura Hamangiu, 2013;
13. Boroi, Gabriel; Stănciulescu, Liviu, *Instituții de drept civil în reglementarea noului Cod civil*, Editura Hamangiu, București, 2012;
14. Boroi, Gabriel; Anghelescu Carla Alexandra, *Curs de drept civil. Partea generală*, Editura Hamangiu, București, 2011;
15. Cairns, Walter, *Introduction to European Union Law*, Edition 2, Cavendish Publishing Limited, London, 2002;
16. Calamia, Antonio Marcello, *Diritto dell'Unione europea. Manuale breve*, Giuffrè Editore, 2012;
17. Camisão, Isabel; Lobo-Fernandes Luís, *Construir a Europa: o processo de integração entre a teoria e a história*, Principia Editora, São João do Estoril, Cascais, 2005;
18. Cannizzaro, Enzo; Palchetti Paolo; Ramses Wessel A., *International Law as Law of the European Union*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2011;

19. Carinci, Franco, *Diritto del lavoro dell'Unione Europea*, Wolters Kluwer Italia, 2010;
20. Chalmers, Damian; Hadjiemmanuil Christos; Monti Giorgio; Tomkins Adam, *European Union Law*, Cambridge University Press, 2008;
21. Chiti, Mario P., *Derecho administrativo europeo*, Civitas, Madrid, 2002;
22. Cloos, J.; Reinesch, G.; Vignes, D.; Weyland, J., *Le Traité de Maastricht, Génèse, Analyse, Commentaire*, Bruylant, Bruxelles, Ediția a II-a, 1994;
23. Cosio, Roberto; Foglia, Raffaele, *Il diritto del lavoro nell'Unione Europea*, Giuffrè Editore, 2011;
24. Craig, Paul; De Búrca, Gráinne, *EU law: text, cases, and materials*, Oxford University Press, 2011;
25. Craig, Paul; De Búrca, Gráinne, *EU law: text, cases, and materials*, Oxford University Press, 2008;
26. Craig, Paul; De Búrca, Gráinne, *Dreptul Uniunii Europene - Comentarii, jurisprudență și doctrină*, ediția a patra, Editura Hamangiu, București, 2009;
27. Cremona, Marise, *The Two (or Three) Treaty Solution: The New Treaty Structure of the EU în EU Law after Lisbon*, editată de Andrea Biondi, Piet Eeckhout și Stefanie Ripley, Oxford University Press, 2012;
28. Davies, Karen, *Understanding Eu Law*, Routledge, 2013;
29. Dănișor, Dan Claudiu, *Drept constituțional și instituții politice. Vol.I, Teoria generală*, București, C.H. Beck, 2007;
30. Dănișor, Dan Claudiu; Dogaru, Ion; Dănișor, Gheorghe, *Teoria generală a dreptului*, Ediția a 2-a, București, C.H. Beck, 2008;
31. Deleanu, Sergiu; Fabian, Gyula; Costăș, Cosmin Flavius; Ioniță, Bogdan, *Curtea de Justiție Europeană*, Editura Wolters Kluwer, 2007;
32. Dell'Olio, Fiorella, *The Europeanization of Citizenship: Between the Ideology of Nationality, Immigration, and European Identity*, Ashgate Publishing Ltd., 2005;
33. De Pitta e Cunha, Paulo *A Constituição europeia: uma perspectiva crítica*, Jurua Editora, 2006;
34. Diaconu, Nicoleta, *Dreptul Uniunii Europene. Partea specială. Politici comunitare*, Editura Lumina Lex, București, 2007;
35. Dony, Marianne, *Droit de la Communauté et de l'Union Européenne*, Editions de L'Université de Bruxelles, 2001;
36. Draetta, Ugo, *Elementi di diritto dell'Unione Europea. Parte istituzionale. Ordinamento e struttura dell'Unione Europea*, Giuffrè Editore, 2009;
37. Dumitrașcu, Mihaela Augustina, *Dreptul Uniunii Europene și specificitatea acestuia*, Editura Universul Juridic, București, 2012;
38. Duțu, Mircea; Duțu, Andrei, *Dreptul contenciosului european*, București, Universul Juridic, 2010;
39. Fabian, Gyula, *Drept instituțional comunitar*, Editura Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2004;
40. Fernández, Navarrete Donato, *Fundamentos económicos de la Unión Europea*, Editorial Paraninfo, 2007;
41. Filipescu, Ion P.; Fuerea, Augustin, *Drept instituțional comunitar european*, Editura Actami, București, 2000;
42. Fontaine, Pascal, *Europa în 12 lecții*, Oficiul pentru Publicații Oficiale ale Comunităților Europene, Luxemburg, 2010;

43. Foster, Nigel, *Foster on Eu Law*, Oxford University Press, 2009;
44. Foster, Nigel, *EU Law Directions*, Oxford University Press, 2012;
45. Fuerea, Augustin, *Manualul Uniunii Europene*, ediția a V-a, revăzută și adăugită după Tratatul de la Lisabona, Editura Universul Juridic, București, 2011;
46. Fuerea, Augustin, *Manualul Uniunii Europene*, ediția a IV-a, Editura Universul Juridic, București, 2010;
47. Fuerea, Augustin, *Drept comunitar european. Partea generală*, Editura All Beck, București, 2003;
48. Fuerea, Augustin, *Drept comunitar al afacerilor*, Editura Universul Juridic, București, 2006;
49. Gâlea, Ion.; Dumitrașcu, Mihaela-Augustina; Morariu, Cristina, *Tratatul instituind o Constituție pentru Europa*, Editura All Beck, București, 2005;
50. Gornig, Gilbert; Rusu, Ioana Eleonora, *Dreptul Uniunii Europene*, Editura C.H.Beck, București, 2006;
51. Guild, Elspeth, *The Legal Elements of European Identity: EU Citizenship and Migration Law*, Kluwer Law International, 2004;
52. Hartley, Trevor C., *European Union law in a global context: text, cases and materials*, Cambridge, 2004;
53. Handoll John, *Free movement of persons in the EU*, Wiley, 1995;
54. Hansen, Peo; Hager, Sandy Brian, *The Politics of European Citizenship: Deepening Contradictions in Social Rights and Migration Policy*, Berghahn Books, 2012;
55. Heater, Derek Benjamin, *A Brief History of Citizenship*, Edinburgh University Press, 2004;
56. Herrmann, Richard K.; Risse-Kappen Thomas; Brewer, Marilyn B. (editat de), *Transnational Identities: Becoming European in the EU*, Rowman & Littlefield, 2004;
57. Horspool, Margot; Humphreys, Matthew, *European Union Law*, Fifth Edition, Oxford University Press, 2008;
58. Horvath, Zoltan, *Handbook on the European Union*, Editura Reference Press, 2002;
59. Ispas, Gabriel-Liviu, *Uniunea Europeană. Evoluție. Instituții. Mecanisme*, București Universul Juridic, 2012;
60. Jacobs, Francis Geoffrey; Mads Tønnesson, Andenæs (editat de), *European Community Law in the English Courts*, Oxford University Press, 1998;
61. Jinga, Ion; Popescu, Andrei, *Integrarea europeană - Dicționar de termeni comunitari*, Editura Lumina Lex, Bucuresti, 2000;
62. Kapteyn, Paul Joan George, *The Law of the European Union and the European Communities: With Reference to Changes to be Made by the Lisbon Treaty*, Kluwer Law International, 2008;
63. Kent, Penelope, *Law of the European Union*, Edition: 4, Pearson Education, 2009;
64. Kostakopoulou, Theodora, *Citizenship, identity, and immigration in the European Union: between past and future*, Manchester University Press, 2001;
65. Lefter, Cornelia, *Drept comunitar instituțional*, Editura Economica, București, 2001;
66. Lefter, Cornelia, *Fundamentele dreptului comunitar instituțional*, Editura Economică, București, 2003;
67. Leș, Ioan, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole: art.1-1133*, București, C.H.Beck, 2013;
68. Leș, Ioan, *Noul Cod de procedură civilă. Comentariu pe articole, Vol.I, Art.1-449*, București, C.H.Beck, 2011;

69. Lopes Porto, Manuel Carlos; Galvão Flores, Renato, *Teoria e políticas de integração na União Europeia e no Mercosul*, FGV Editora, 2006;
70. Martin, Denis, *La libre circulation des personnes dans l'Union Européenne*, Emile Bruylant, Bruxelles, 1995;
71. Martín y Pérez de Nanclares, José, în *Derecho comunitario material*, colectiv, (coord. Manuel López Escudero), McGraw-Hill Interamericana de España, Madrid, 2000;
72. Martínez Puñal, Antonio, *El Sistema Institucional del Mercosur: de la intergubernamentalidad hacia la supranacionalidad*, Tórculo Edicións, Santiago de Compostela, 2005;
73. Masson, Antoine, *Droit communautaire: droit institutionnel et droit matériel : théorie, exercices et éléments de méthodologie*, Larcier, 2008;
74. Mathijssen, Pierre, *Compendiu de drept european*, Editura Club Europa, București, 2002,
75. Medhurst, David, *A brief and practical guide to EU law*, Blackwell Science, 2001;
76. Miga-Besteliu, Raluca, *Drept internațional public. Volumul I*, Editura C.H. Beck, 2010;
77. Miga-Besteliu, Raluca, *Drept internațional public. Volumul II*, Editura C.H. Beck, 2008;
78. Miga-Besteliu, Raluca, *Drept internațional public. Volumul I*, Editura C.H. Beck, 2005;
79. Miga-Besteliu, Raluca, *Drept internațional. Introducere în dreptul internațional public*, Editura All Beck, București, 2003;
80. Miga-Besteliu, Raluca; Brumar, Catrinel, *Protecția internațională a drepturilor omului. Note de curs*, Universul Juridic, București, 2010;
81. Muraru, Ioan; Tănăsescu, Elena-Simina, *Drept constituțional și instituții politice. Vol.1*, Ediția a 14-a, București, C.H. Beck, 2011;
82. Muraru, Ioan; Tănăsescu, Elena-Simina, *Drept constituțional și instituții politice. Vol.1*, Ediția a 13-a, București, C.H. Beck, 2008;
83. Muraru, Ioan; Tănăsescu, Simina, *Drept constituțional și instituții politice*, Editura Lumina Lex, București, 2001;
84. Nascimbene, Bruno; Bergamini, Elisabetta, *The Legal Profession in the European Union*, Kluwer Law International, 2009;
85. O'Leary, Síofra, *European Union Citizenship: The Options for Reform*, Institute for Public Policy Research, Emphasis, London, 1996;
86. Papadopoulos, Thomas, *EU law and the harmonization of takeovers in the internal market*, Kluwer Law International, 2010;
87. Pennings, Frans, *Introduction to European Social Security Law*, Intersentia, Antwerpen, 2003;
88. Perez de las Heras, Beatriz, *El Mercado Interior Europeo: las libertades economicas comunitarias: mercancías, personas, servicios y capitales*, Universidad de Deusto, 2008;
89. Pocock J.G.A., *The Ideal of Citizenship since Classical Times*, în *Theorizing Citizenship*, editat de Ronald Beiner, State University of New York Press, 1995;
90. Poiars Maduro, Miguel, *A constituição plural: constitucionalismo e União Europeia*, Principia, 2006;
91. Popa, Nicolae, *Teoria generală a dreptului*, Ed. C.H. Beck, București, 2012;

92. Popa, Nicolae; Dogaru, Ion; Dănișor, Gheorghe; Dănișor, Dan Claudiu, *Filozofia dreptului. Marile curente*, Ediția a 3-a, București, C. H. Beck, 2010;
93. Popescu, Andrei, *Dreptul internațional al muncii*, București, C.H. Beck, 2006;
94. Popescu, Dumitra; Maxim, Felicia, *Drept internațional public, volumul 1 – Curs universitar*, Editura Renaissance, București, 2011;
95. Popescu Dumitra, *Drept internațional public pentru învățământul la distanță*, vol.II, Editura Universității Titu Maiorescu, București, 2004;
96. Popescu Dumitra, *Drept internațional public pentru învățământul la distanță*, vol.I, Editura Universității Titu Maiorescu, București, 2003;
97. Popescu, Roxana-Mariana; Dumitrașcu, Augustina, *Dreptul Uniunii Europene. Sinteze și aplicații*, Editura Universul Juridic, București, 2011;
98. Popescu, Roxana-Mariana, *Introducere în dreptul Uniunii Europene*, Universul Juridic București, 2011;
99. Rogers, Nicola; Scannell, Rick; Walsh, John, *Free Movement of Persons in the Enlarged European Union*, Sweet & Maxwell, 2012;
100. Van Raepenbusch, Sean, *Droit institutionnel de l'Union européenne*, Larcier, 2006;
101. Sánchez, Víctor M. (coordonator); Abril, R.; Borràs, S.; Espaliú, C.; Fabra, A.; Fernández, X.; Galán, A.; García, E.; González, A; Gutiérrez, V. L.; Iglesias, M; . Janer, J. D.; Julià,M.; Martín, M. Á.; Moragas, E.; Ochoa, N.; Palomares, M.; Pérez, C.; Salamanca, Ma E.; *Derecho de la Unión Europea*, Huygens Editorial, 2010;
102. Shaw, Malcolm N., *International Law*, 5th ed., Cambridge University Press, 2003;
103. Sitaru, Dragoș-Alexandru, *Dreptul comerțului internațional. Tratat. Partea generală*, Universul Juridic, București, 2008;
104. Sitaru, Dragoș-Alexandru, *Drept internațional privat. Tratat*, Editura Lumina Lex, 2001;
105. Soares, Carneiro Cynthia, *Direito da Integração Regional*, Editora del Rey, 2007;
106. Ștefan, Tudorel; Andreșan-Grigoriu, Beatrice, *Drept comunitar*, Editura C.H.Beck, București, 2007;
107. Tobler, Christa; Hardenbol, Jeroen; Mellár, Balázs, *Internal Market beyond the EU: EEA and Switzerland*, European Parliament, Brussels, 2010;
108. Trăilescu, Anton, *Drept administrativ*, București, C.H.Beck, 2008;
109. Ținca, Ovidiu, *Drept comunitar material*, Editura Lumina Lex, București, 2003;
110. Ținca, Ovidiu, *Drept social comunitar – Drept comparat. Legislație română*, Lumina Lex, București, 2005;
111. Uliescu, Marilena (coordonator), *Noul Cod civil. Comentarii*, ediția a III-a revizuită și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2011;
112. Uliescu, Marilena (coordonator), *Noul Cod civil. Studii și comentarii. Vol.I, Cartea I și Cartea a II-a : art.1-534*, București, Universul Juridic, 2012;
113. Vahl M.; Grolimund N., *Integration without Membership - Switzerland's bilateral agreements with the European Union*, CEPS, (2006), Bruxelles;
114. Vasilescu, Paul, *Drept civil. Obligații*, București, Editura Hamangiu, 2012;

115. Vedinaș, Verginia, *Drept administrativ. Curs universitar*, Ediția a 6-a, revizuită și actualizată, București, Universul Juridic, 2011;
116. Vedinaș, Verginia, *Drept administrativ. Curs universitar*, Ediția a 7-a, revizuită și actualizată, București, Universul Juridic, 2012;
117. Vedinaș, Verginia; Călinoiu, Constanța, *Statutul funcționarului public european*, București, Universul Juridic, 2007;
118. Verhoeven, Joe, *Droit de la Communauté européenne*, Larcier, Bruxelles, 2001;
119. Voiculescu, Nicolae, *Dreptul muncii. Reglementări interne și comunitare*, Editura Wolters Kluwer, București, 2007;
120. Weatherill, Stephen, *Cases and Materials on EU Law*, Oxford University Press, 2007;
121. Weatherill, Stephen, *Cases and Materials on EU Law*, Oxford University Press, 2012;
122. Wolf, Susan, *Briefcase On European Community Law*, Cavendish Publishing Limited, London, 1999.

II. Articole și studii de specialitate

1. Angheni, Smaranda, *Dreptul comercial - între dualism și monism*, în *Noul Cod civil. Comentarii*, (coord. Marilena Uliescu), ediția a III-a revizuită și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2011;
2. Angheni, Smaranda; Rus, Iosif R., *Funcționarea persoanei juridice*, în *Noul Cod civil. Studii și comentarii. Vol.I, Cartea I și Cartea a II-a: art.1-534* (coord. Marilena Uliescu), București, Universul Juridic, 2012;
3. Arnall, Anthony M., *Article 177 and the Retreat from Van Duyn*, 8 *European Law Review* (1983), p. 365-382;
4. Auer, A.; Demmke, C.; Polet, R., *La Fonction Publique dans l'Europe des 15. Réalités et Perspectives*, European Institute of Public Administration, Maastricht, 1996;
5. Baldoni, Emiliana, *The Free Movement of Persons in the European Union: A Legal-historical Overview*, Pioneur Working Paper No. 2 – July 2003;
6. Burgos-De la Ossa, María Angélica; Lozada-Pimiento, Nicolás, *La protección diplomática en el marco de las controversias internacionales de inversión*, 15 *International Law*, *Revista Colombiana de Derecho Internacional*, 243-278 (2009);
7. Carlier, Jean-Yves, *Le devenir de la libre circulation des personnes dans l'Union européenne: regard sur la directive 2004/38*, *Cahiers de droit européen*, 1-2, 2006;
8. Carlier, Jean-Yves, *Purely internal situations and EU citizens' rights after the Zambrano, McCarthy, and Dereci judgments*, în *FMW - Online Journal on free movement of workers within the European Union*, no.5/ianuarie 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2013;
9. Commission of the European Communities, *Thirty years of Community law*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1983;
10. Comisia Europeană, *Libera circulație a mărfurilor: Ghid de aplicare a prevederilor tratatului referitoare la libera circulație a mărfurilor*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2010;

11. Comisia Europeană, *Spațiul Schengen*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2010;
12. Comisia Europeană, *Europa liberei circulații. Spațiul Schengen*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2012;
13. Consiliul Uniunii Europene, *Schengen: Poarta ta către libera circulație în Europa*, Oficiul pentru Publicații al Uniunii Europene, Luxemburg, 2011;
14. Dumitrescu, Corina Adriana, *Considerații pe marginea oportunității modificării Tratatului ce instituie o Constituție pentru Europa*, în *Revista română de drept comunitar* nr.2/2006;
15. Duțu, Mircea, *Noul Cod civil: o etapă importantă în dezvoltarea dreptului român modern*, în *Noul Cod civil. Comentarii* (coordonator Marilena Uliescu), ediția a III-a revizuită și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2011;
16. Duțu, Mircea, *Noul Cod civil - o etapă importantă în dezvoltarea dreptului privat român*, în *Noul Cod civil. Studii și comentarii. Vol.I, Cartea I și Cartea a II-a : art.1-534* (coordonator Marilena Uliescu), București, Universul Juridic, 2012;
17. Duțu, Mircea, *O nouă etapă în dezvoltarea construcției europene: Tratatul de modificare a Tratatelor privind Uniunea Europeană*, în *Dreptul* nr.4/2008;
18. Fuentetaja Pastor, Jesus Angel, Guillén, Caramés J., *El acceso de los ciudadanos comunitarios a los puestos de trabajo en las Administraciones Públicas de los Estados miembros*, *Revista de administración pública* nr.146/1998, p.467-500;
19. Fuerea, Augustin, *Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană (II). Libera circulație a persoanelor*, în *Revista Româna de Drept Comunitar* nr.6/2008;
20. Fuerea, Augustin, *Tratatul de aderare a României la Uniunea Europeană. Partea a II-a, Libera circulație a persoanelor (2)*, în *Revista română de drept comunitar* nr.6/2009;
21. Fuerea, Augustin, *Tratatul de reformă asupra Uniunii Europene*, în *Revista de drept public* nr.3/2007;
22. Fuerea, Augustin, *Tratatul de la Lisabona - semnat la 13 decembrie 2007, intrat în vigoare la 1 decembrie 2009*, în *Revista de drept public* nr.4/2009;
23. Fuerea, Augustin, Popescu Roxana-Mariana, *Unele considerații privind accesul cetățeanului european la justiția comunitară*, *Revista română de drept comunitar* nr.3/2006;
24. Fuerea, Augustin (coordonator); Sandu, S.; Scarlat, C.; Hurduzeu, Gh.; Păun, C.; Popescu, R. M., *Evaluarea gradului de concordanță a legislației române cu acquis-ul comunitar, la nivelul anului 2002, pe capitole de negociere*, *Studiul nr. 1 din cadrul Studiilor de Impact PAIS II, ediția bilingvă*, Institutul European din România, București, 2004, http://www.ier.ro/documente/studiideimpactPaisII_ro/Pais2_studiu_1_ro.pdf;
25. Greaves, Rosa, *A Commentary on Selected Opinions of Advocate General Jacobs*, în *Fordham International Law Journal*, Volume 29, Issue 4/2005, p.690-715, editată de The Berkeley Electronic Press (bepress), <http://ir.lawnet.fordham.edu/ilj>;
26. Hagner, Frédérique, *Les particuliers et l'ordre juridique communautaire: l'égalité de traitement entre les hommes et les femmes*, Institut européen de l'Université de Genève, 2003, p.3-56, <http://www.unige.ch/ieug/publications/euryopa/hagner.pdf> ;

27. Hammamoun, Saïd și Neuwahl, Nanette: *Le droit de séjour du conjoint non communautaire d'un citoyen de l'Union dans le cadre de la directive 2004/38 (CJCE, affaire Metock, C-127/08)*, în *Revue trimestrielle de droit européen* nr.1/2009, p.91-104;
28. Hofmann, Herwig C. H.; Mihăescu, Bucura C., *Relation between the charter's fundamental rights and the unwritten general principles of EU law: good administration the test case*, în *European Constitutional Law Review*, 9:73-101, 2013, nr.1/2013, Asser Press;
29. Institutul European Român - *Uniunea Europeană: Istoric, instituții, procese decizionale*, Seria Micromonografii - Politici Europene, 2003;
30. Iliopoulou, Anastasia, *Le nouveau droit de séjour des citoyens de l' Union et des membres de leur famille: la directive 2004/38/CE*, în *Revue du Droit de L'Union européenne*, nr.4/2003;
31. Kadelbach, Stefan, *Union Citizenship*, European Integration: The New German Scholarship, Jean Monnet Working Paper 9/03, Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law, Heidelberg, 24-27 February 2003;
32. Konstadinides, Theodore, *La Fraternité Européenne? The Extent of National Competence to Condition the Acquisition and Loss of Nationality From the Perspective of EU Citizenship*, (2010) 35 (3) *European Law Review*;
33. Kostakopoulou, Dora, *European Union citizenship: writing the future*, (consultat la <http://aei.pitt.edu/7943/1/kostakopoulou-d-10b.pdf>) ;
34. Lemoyne de Forges, J.M., *Le modèle français de fonction publique a-t-il un avenir?*, *La Revue administrative* - n°288, noiembrie 1995;
35. Lenz, Brigitte, *The Public Service in Article 48(4) EEC with Special Reference to the Law in England and in the Federal Republic of Germany* (1989/2), *Legal Issues of European Integration*;
36. Le Pors, Anicet, *La citoyenneté*, P.U.F. « Que sais-je ? », 2011 (4e éd.), <http://www.cairn.info/la-citoyennete-9782130585343.htm> ;
37. Luque Gonzalez, José Manuel, *Schengen un espacio de libertad, seguridad y Justicia*, *Revista De Derecho*, Universidad Del Norte, 21: 139-149, 2004;
38. Mazilu, Roxana, *Cetățenia europeană*, www.cadranpolitic.ro;
39. Manetto, Francesco, *Cittadinanza europea: dalla circolazione economica all'ipotesi di una "cittadinanza europea di residenza"*, <http://www.diritto.it/articoli/europa/manetto1.pdf>;
40. Moroianu Zlătescu, Irina, *Dreptul la liberă circulație a persoanelor în statele membre ale Uniunii Europene – cu referire specială la România*, în *Drepturile omului* nr.3/2003;
41. Popescu Dumitru, *Unitate și diversitate în dreptul internațional public*, în *Caiete de drept internațional* nr.2/ 2009, p.25-33;
42. Popescu, Dumitru; Popescu, Sofia; Maxim, Felicia, *Conceptul de suveranitate și evoluția acestora în timp*, în *Caiete de drept internațional* nr.1/2008, p.47-60;
43. Pravita, Maria-Iliana, *The Access of EU Citizens to the Public Service: A Comparative Analysis*, în *Review of European Studies*, Vol.2, No.2 (2010), p.18-34;
44. Rigaux, F.; Delpérée, F., *Nationalité et citoyenneté. Developpements et incidences sur le Droit de la Fonction Publique en Belgique*, în *A.P.T. (Administration Publique)*, 1997;

45. Rodean, Neliana, *Interchange of Public Officials in European Public Administrations: Italian Case*, Journal of Politics and Law, Vol. 5, No. 1, 2012, p.126-138.
46. Rusu, Ion, *Inviolabilitățile cetățenilor români în contextul integrării României în Uniunea Europeană*, în Studii de Drept Românesc nr.1-2/2006, Editura Academiei Române;
47. Sitaru, Dragoș-Alexandru, *Considerații privind societățile comerciale de naționalitate română, constituite cu participare străină (I)*, în Revista de drept comercial nr.6/2004, p. 27-60;
48. Sitaru, Dragoș-Alexandru, *Aspecte privind regimul juridic al societăților comerciale cu participare română constituite în străinătate*, în Analele Universității București. Drept nr.3/2004, p.9-19;
49. Tănăsescu, Simina, *The Constitutionalization of EU Law in Romanian Jurisprudence*, în *Constitutional Evolution in Central and Eastern Europe: Expansion and Integration in the EU*, p.43-85, Ashgate Publishing, Ltd., 2011;
50. Tănăsescu, Elena-Simina, *Le processus d'adhesion de la Roumanie a l'Union Europeenne*, în Analele Universității București. Drept, nr.3/2006, p.3-22;
51. Tănăsescu, Elena-Simina, *Primaute du droit communautaire dans la jurisprudence de la Cour Constitutionnelle roumaine*, în Analele Universității București. Drept nr.3/2009, p.110-123;
52. Tănăsescu, Elena-Simina, *Carta drepturilor fundamentale ale UE: avantajele și efectele ei pentru cetățenii europeni*, în Revista română de Drept European nr.4/2010, p.15-32;
53. Toader, Tudorel, *Partea specială a Codului penal într-o perspectivă europeană*, în Revista de drept penal nr.1/ 2004, p.53;
54. Vanamo, Sannamaaria, *On Citizenship and Identity: The Case of the Baltic States and the Problems in Nationalism Today 1999*, University of Jyväskylä, Department of Social Sciences and Philosophy, http://www.helsinki.fi/aleksanteri/english/publications/contents/ap_6-2000.pdf;
55. Vedinaș, Virginia, *Generalități privind funcția publică europeană și funcționarul public european*, în Analele Universității București. Drept nr.1/2001, p.47-78;
56. Vâlcu, Elise Nicoleta; Didea, Ionel, *Considerații cu privire la noile reglementări privind marca comunitară*, în Revista română de dreptul proprietății intelectuale nr.3/2010, p.111-119.

III. Legislație

▪ Legislație primară a Uniunii Europene

1. Tratatul de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la Lisabona la data de 13 decembrie 2007, intrat în vigoare la 1 decembrie 2009;
2. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene proclamată la Nisa, la 7 decembrie 2000, adaptată la 12 decembrie 2007 și intrată în vigoare cu forță juridică obligatorie, la 1 decembrie 2009;
3. Tratatul între Regatul Belgiei, Republica Cehă, Regatul Danemarcei, Republica Federală Germania, Republica Estonia, Republica Elenă, Regatul Spaniei, Republica Franceză, Irlanda, Republica Italiană, Republica Cipru, Republica Letonia, Republica Lituania, Marele Ducat al Luxemburgului, Republica Ungară, Republica Malta, Regatul Țărilor de Jos, Republica Austria, Republica Polonă, Republica Portugheză, Republica Slovenia, Republica Slovacă, Republica Finlanda, Regatul Suediei, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (state membre ale Uniunii Europene) și Republica

- Bulgaria și România privind aderarea Republicii Bulgaria și a României la Uniunea Europeană – semnat la Luxemburg în 2005, intrat în vigoare în 2007;
4. Tratatul de la Nisa de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a anumitor acte conexe – semnat în 2001, intrat în vigoare în 2003;
 5. Tratatul de la Amsterdam de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană, a Tratatelor de instituire a Comunităților Europene și a altor acte conexe – semnat în 1997, intrat în vigoare în 1999;
 6. Tratatul privind Uniunea Europeană – semnat la Maastricht în 1992, intrat în vigoare în 1993;
 7. Actul Unic European - semnat la Luxemburg și Haga în 1986, intrat în vigoare în 1987;
 8. Tratatul de instituire a Comunității Economice Europene - semnat la Roma în 1957, intrat în vigoare în 1958;
 9. Tratatul de instituire a Comunității Europene a Energiei Atomice (EURATOM) - semnat la Roma în 1957, intrat în vigoare în 1958;
 10. Tratatul de instituire a Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului - semnat la Paris, la 18 aprilie 1951, intrat în vigoare la 23 iulie 1952 și ieșit din vigoare la 23 iulie 2002.

▪ **Legislație derivată a Uniunii Europene**

1. Regulamentul (UE) nr.492/2011 al Parlamentului European și al Consiliului din 5 aprilie 2011 privind libera circulație a lucrătorilor în cadrul Uniunii;
2. Directiva 2005/36/CE a Parlamentului European privind recunoașterea calificărilor profesionale;
3. Directiva 2004/38/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind dreptul la liberă circulație și ședere pe teritoriul statelor membre pentru cetățenii Uniunii și membrii familiilor acestora, de modificare a Regulamentului (CEE) nr.1612/68 și de abrogare a Directivelor 64/221/CEE, 68/360/CEE, 72/194/CEE, 73/148/CEE, 75/34/CEE, 75/35/CEE, 90/364/CEE, 90/365/CEE și 93/96/CEE;
4. Directiva Consiliului nr.93/96/CEE privind dreptul de rezidență al studenților;
5. Directiva 94/80/CE a Consiliului din 19 decembrie 1994 de stabilire a modalităților de exercitare a dreptului de a alege și de a fi ales la alegerile locale pentru cetățenii Uniunii care au reședința într-un stat membru a cărui cetățenie nu o dețin;
6. Directiva 93/109/CE a Consiliului din 6 decembrie 1993 de stabilire a normelor de exercitare a dreptului de a alege și de a fi ales pentru Parlamentul European pentru cetățenii Uniunii care au reședința într-un stat membru în care nu sunt resortisanți;
7. Directiva 93/96/CEE a Consiliului din 29 octombrie 1993 privind dreptul de ședere al persoanelor aflate la studii;
8. Directiva 90/364/CEE a Consiliului din 28 iunie 1990 privind dreptul de ședere;
9. Directiva 90/365/CEE a Consiliului din 28 iunie 1990 privind dreptul de ședere a persoanelor salariate și nesalariate care și-au încetat activitatea profesională;
10. Directiva Consiliului 77/486/CE din 25 iulie 1977 privind educația copiilor lucrătorilor migranți;
11. Directiva 73/148/CEE a Consiliului din 21 mai 1973 privind eliminarea restricțiilor de circulație și ședere în cadrul Comunității pentru resortisanții statelor membre în materie de stabilire și de prestare de servicii;

12. Regulamentul Consiliului (CEE) nr.1408/71 din 14 iunie 1971 referitor la aplicarea regimurilor de securitate socială salariaților, lucrătorilor independenți și membrilor familiilor acestora care se deplasează în interiorul Comunității;
13. Regulamentul Comisiei 1251/70 din 29 iunie 1970 cu privire la dreptul lucrătorilor de a rămâne pe teritoriul unui stat membru după ce au fost angajați în acel stat;
14. Regulamentul Consiliului nr.1612/68 cu privire la libera circulație a lucrătorilor în cadrul Comunității;
15. Directiva 68/360/CEE a Consiliului din 15 octombrie 1968 privind desființarea restricțiilor de circulație și ședere în cadrul Comunității pentru lucrătorii din statele membre și familiile acestora.

▪ **Legislație internațională**

1. *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*, semnată la Roma, la 4 noiembrie 1950, intrată în vigoare la 3 septembrie 1953 și ratificată de România prin Legea nr.30/1994, cu modificările și completările ulterioare;
2. *Convenția europeană asupra cetățeniei*, adoptată la Strasbourg, la 6 noiembrie 1997, de către statele membre ale Consiliului Europei, intrată în vigoare la 1 martie 2000 și ratificată de România prin Legea nr.396 din 14 iunie 2002;
3. *Declarația Universală a Drepturilor Omului*;
4. *Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice*, adoptat și deschis spre semnare de Adunarea generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966, intrat în vigoare în 1976 și ratificat de România prin Decretul nr.212/1974.

▪ **Legislație internă**

1. Constituția României, republicată;
2. Codul civil;
3. Codul de procedură civilă;
4. Hotărârea Guvernului nr.1864/2006 pentru aprobarea Normelor metodologice de aplicare a Ordonanței de urgență a Guvernului nr.102/2005 privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European și a cetățenilor Confederației Elvețiene și pentru stabilirea formei și conținutului documentelor care se eliberează cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European și cetățenilor Confederației Elvețiene și membrilor lor de familie, republicată;
5. Ordonanța de urgență a Guvernului nr.102/2005 privind libera circulație pe teritoriul României a cetățenilor statelor membre ale Uniunii Europene, Spațiului Economic European și a cetățenilor Confederației Elvețiene, republicată;
6. Legea nr.248/2005 privind regimul liberei circulații a cetățenilor români în străinătate, cu modificările și completările ulterioare;
7. Ordonanța de urgență a Guvernului nr.194/2002 privind regimul străinilor în România, republicată, cu modificările și completările ulterioare;
8. Legea cetățeniei române nr.21/1991, republicată.

IV. Jurisprudență

- 1.Hotărârea CJUE din 8 mai 2013, *Libert and others*, C-197/11 și C-203/11;
- 2.Hotărârea CJUE din 21 februarie 2013, *L. N. împotriva Styrelsen for Videregående Uddannelser og Uddannelsesstøtte*, C-46/12;
- 3.Hotărârea CJUE din 6 septembrie 2012, *Lucja Czop și Margita Punakova*, cauzele reunite C-147/11 și C-148/11;
- 4.Hotărârea CJUE din 19 iulie 2012, *Atiqullah Adil împotriva Minister voor Immigratie, Integratie en Asiel*, C-278/12;
- 5.Hotărârea CJUE din 21 decembrie 2011, *Ziolkowski și Szeja*, cauzele reunite C-424/10 și C-425/10;
- 6.Hotărârea CJUE din 15 noiembrie 2011 (Marea Cameră), *Dereci*, C-256/11;
- 7.Hotărârea CJCE din 24 mai 2011, *Comisia Europeană/Republica Federală Germania*, C-54/08;
- 8.Hotărârea CJUE din 5 mai 2011, *McCarthy*, C-434/09;
- 9.Hotărârea CJUE din 8 martie 2011, *Gerardo Ruiz Zambrano/Office national de l'emploi (ONEm)*, C-34/09;
- 10.Hotărârea CJUE din 22 iunie 2010, *Melki and Abdeli*, C-188/10 și C-189/10 (Rec. 2010, p. I-5667);
- 11.Hotărârea CJUE din 2 martie 2010, *Janko Rottmann v Freistaat Bayern*, C-135/08 (Rec. 2010, p. I-01449);
- 12.Hotărârea CJUE din 23 februarie 2010, *Maria Teixeira v London Borough of Lambeth and Secretary of State for the Home Department*, C-480/08 (Rec. 2010, p. I-1107);
- 13.Hotărârea CJUE din 23 februarie 2010, *London Borough of Harrow v Nimco Hassan Ibrahim and Secretary of State for the Home Department*, C-310/08 (Rec. 2010, p. I-1065);
- 14.Hotărârea CJCE din 4 iunie 2009, *Vatsouras and Koupatantze*, C-22/08 și C-23/08 (Rec. 2009, p. I-4585);
- 15.Hotărârea CJCE din 27 ianuarie 2009, *Hein Persche*, C-318/07 (Rec. 2009, p. I-359);
- 16.Hotărârea CJCE din 22 decembrie 2008, *Comisia/Austria*, C-161/07, (Rec. 2008, p. I-10671);
- 17.Hotărârea CJCE din 11 septembrie 2008, *Eckelkamp*, C-11/07 (Rec. 2008, p. I-6845);
- 18.Hotărârea CJCE din 11 septembrie 2008, *Petersen*, C-228/07 (Rec. 2008, p. I-6989);
- 19.Hotărârea CJCE din 17 iulie 2008, *Andrea Raccanelli v Max-Planck-Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaften eV*, C-94/07 (Rec. 2008 p. I-5939);
- 20.Hotărârea CJCE din 10 iulie 2008, *Jipa*, C-33/07 (Rec. 2008, p. I-5157);
- 21.Hotărârea CJCE din 19 iunie 2008, *Nationale Raad van Dierenkwekers en Liefhebbers and Andibel*, C-219/07 (Rec. 2008, p. I-4475);
- 22.Hotărârea CJCE din 10 aprilie 2008, *Commission / Portugal*, C-265/06 (Rec. 2008, p. I-2245);
- 23.Hotărârea CJCE din 23 octombrie 2007, *Morgan și Bucher*, cauzele reunite C-11/06 și 12/06 (Rec. 2007, p. I-9161);
- 24.Hotărârea CJCE din 24 mai 2007, *Holböck*, C-157/05 (Rec. 2007, p. I-4051);
- 25.Hotărârea CJCE din 18 iulie 2007, *Gertraud Hartmann v Freistaat Bayern*, C-212/05 (Rec. 2007, p. I-06303);
- 26.Hotărârea CJCE din 15 martie 2007, *Commission / Finland*, C-54/05 (Rec. 2007, p. I-2473);
- 27.Hotărârea CJCE din 13 martie 2007, *Test Claimants in the Thin Cap Group Litigation*, C-524/04 (Rec. 2007, p. I-2107);
- 28.Hotărârea CJCE din 9 ianuarie 2007, *Yunying Jia c Migrationsverket*, C-1/05 (Rec. 2007 p. I-1);
- 29.Hotărârea CJCE din 12 decembrie 2006, *Test Claimants in Class IV of the ACT Group Litigation*, C-374/04 (Rec. 2006, p. I-11673);
- 30.Hotărârea CJCE din 12 decembrie 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation*, C-446/04 (Rec. 2006, p. I-11753);
- 31.Hotărârea CJCE din 5 decembrie 2006, *Cipolla, Macrino et Capodarte*, cauzele reunite C-94/04 și C-202/04 (Rec.2006, p.I-11421);
- 32.Hotărârea CJCE din 26 octombrie 2006, *Tas-Hagen și Tas*, C-192/05 (Rec. 2006, p. I-10451);
- 33.Hotărârea CJCE din 3 octombrie 2006, *Fidium Finanz*, C-452/04 (Rec. 2006, p. I-9521);
- 34.Hotărârea CJCE din 19 septembrie 2006, *Wilson*, C-506/04 (Rec.2006, p.I-8613);
- 35.Hotărârea CJCE din 19 septembrie 2006, *Commission / Luxemburg*, C-193/05 (Rec.2006, p.I-8673);
- 36.Hotărârea CJCE din 12 septembrie 2006, *M. G. Eman și O. B. Sevinger / College van burgemeester en wethouders van Den Haag*, C-300/04 (Rec.2006, p.I-8055);
- 37.Hotărârea CJCE din 12 septembrie 2006, *Cadbury Schweppes și Cadbury Schweppes Overseas*, C-196/04 (Rec. 2006, p. I-7995);
- 38.Hotărârea CJCE din 23 februarie 2006, *van Hilten-van der Heijden*, C- 13/03 (Rec. 2006, p. I-1957);
- 39.Hotărârea CJCE din 21 februarie 2006, *Ritter-Coulais*, C-152/03 (Rec.2006, p. I-1711);
- 40.Hotărârea CJCE din 8 noiembrie 2005, *Leffler*, C-443/03 (Rec. 2005, p. I-961);

41. Hotărârea CJCE din 15 septembrie 2005, *Ioannidis*, C-258/04 (Rec. 2005, p. I-8275);
42. Hotărârea CJCE din 2 iunie 2005, *Dörr and Ünal*, C-136/03 (Rec. 2005, p. I-4759);
43. Hotărârea CJCE din 26 mai 2005, *Burmanjer și alții*, C-20/03 (Rec. 2005, p. I-4133);
44. Hotărârea CJCE din 14 aprilie 2005, *Comisia c. Spania*, C-157/03 (Rec. 2005, p. I-2911);
45. Hotărârea CJCE din 15 martie 2005, *Bidar*, C-209/03 (Rec. 2005, p. I-02119);
46. Hotărârea CJCE din 22 februarie 2005, *Commission/max-mobil*, C-141/02P (Rec. 2005, p. I-1283);
47. Hotărârea CJCE din 17 februarie 2005, *Oulane*, C-215/03 (Rec. 2005, p. I-1215);
48. Hotărârea CJCE din 16 decembrie 2004, *Gregorio My/Office national des pensions (ONP)*, C-293/03 (Rec. 2004, p. I-12013);
49. Hotărârea CJCE din 19 octombrie 2004, *Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen v Secretary of State for the Home Department*, C-200/02 (Rec. 2004, p. I-9925);
50. Hotărârea CJCE din 16 septembrie 2004, *Comisia împotriva Republicii Austria*, C-465/01 (Rec. 2004, p. I-8291);
51. Hotărârea CJCE din 7 septembrie 2004, *Trojani*, C-456/02 (Rec. 2004, p. I-7573);
52. Hotărârea CJCE din 29 aprilie 2004, *Weigel*, C-387/01 (Rec. 2004, p. I-4981);
53. Hotărârea CJCE din 29 aprilie 2004, *Orfanopoulos and Oliveri*, C-482/01 (Rec. 2004, p. I-5257);
54. Hotărârea CJCE din 25 martie 2004, *Karner*, C-71/02 (Rec. 2004, p. I-3025);
55. Hotărârea CJCE din 23 martie 2004, *Collins*, C-138/02 (Rec. 2004, p. I-2703);
56. Hotărârea CJCE din 11 decembrie 2003, *AMOK*, C-289/02 (Rec. 2003, p. I-15059);
57. Hotărârea CJCE din 6 noiembrie 2003, *Franca Ninni-Orasche v Bundesminister für Wissenschaft, Verkehr und Kunst*, C-413/01 (Rec. 2003, p. I-13187);
58. Hotărârea CJCE din 30 septembrie 2003, *Colegio de Oficiales de la Marina Mercante Española*, C-405/01 (Rec. 2003, p. I-10391);
59. Hotărârea CJCE din 30 septembrie 2003, *Anker and others*, C-47/02 (Rec. 2003 p. I-10447);
60. Hotărârea CJCE din 6 martie 2003, *Kaba*, C-466/00 (Rec. 2003, p. I-2219);
61. Hotărârea CJCE din 9 ianuarie 2003, *Givane and others*, C-257/00 (Rec. 2003, p. I-345);
62. Hotărârea CJCE din 12 decembrie 2002, *de Groot*, C-385/00 (Rec. 2002, p. I-11819);
63. Hotărârea CJCE din 10 decembrie 2002, *Comisia / Irlanda*, C-362/01 (Rec. 2002, p. I-11433);
64. Hotărârea CJCE din 26 noiembrie 2002, *Oteiza Olazabal*, C-100/01 (Rec. 2002, p. I-10981);
65. Hotărârea CJCE din 26 septembrie 2002, *Comisia / Franța*, C-351/01, (Rec. 2002, p. I-8101);
66. Hotărârea CJCE din 17 septembrie 2002, *Baumbast and R*, C-413/99 (Rec. 2002, p. I-7091);
67. Hotărârea CJCE din 25 iulie 2002, *MRAX*, C-459/99 (Rec. 2002, p. I-6591);
68. Hotărârea CJCE din 11 iulie 2002, *D'Hoop*, C-224/98 (Rec. 2002, p. I-6191);
69. Hotărârea CJCE din 11 iulie 2002, *Carpenter*, C-60/00 (Rec. 2002, p. I-6279);
70. Hotărârea CJCE din 5 martie 2002, *Hans Reisch și alții (C-515/99 și C-527/99 până la C-540/99) împotriva Bürgermeister der Landeshauptstadt Salzburg și Grundverkehrsbeauftragter des Landes Salzburg și Anton Lassacher și alții (C-519/99 până la C-524/99 și C-526/99) împotriva Grundverkehrsbeauftragter des Landes Salzburg și Grundverkehrslandeskommission des Landes Salzburg*, cauzele conexe C-515/99, C-519/99 până la C-524/99 și C-526/99 până la C-540/99 (Rec. 2002, p. I-2157);
71. Hotărârea CJCE 30 ianuarie 2002, *max.mobil Telekommunikation Service GmbH / Commission*, T-54/99 (Rec. 2002, p. II-313);
72. Hotărârea CJCE din 22 ianuarie 2002, *Canal Satélite Digital*, C-390/99 (Rec. 2002, p. I-607);
73. Hotărârea CJCE din 20 noiembrie 2001, *Aldona Malgorzata Jany and Others v Staatssecretaris van Justitie*, C-268/99 (Rec. 2001, p. I-08615);
74. Hotărârea CJCE din 20 septembrie 2001, *Rudy Grzelczyk v Centre public d'aide sociale d'Ottignies-Louvain-la-Neuve*, C-184/99 (Rec. 2001, p. I-6193);
75. Hotărârea CJCE din 18 ianuarie 2001, *Commission / Italy*, C-162/99 (Rec. 2001, p. I-541);
76. Hotărârea CJCE din 9 noiembrie 2000, *Yiadam*, C-357/98 (Rec. 2000, p. I-9265);
77. Hotărârea CJCE din 3 octombrie 2000, *Angelo Ferlini v Centre hospitalier de Luxembourg*, C-411/98 (Rec. 2000, p. I-8081);
78. Hotărârea CJCE din 6 iunie 2000, *Roman Angonese v Cassa di Risparmio di Bolzano SpA.*, C-281/98 (Rec. 2000, p. I-4139);
79. Hotărârea CJCE din 11 aprilie 2000, *Christelle Delière v Ligue francophone de judo et disciplines associées ASBL, Ligue belge de judo ASBL, Union européenne de judo și François Pacquée*, cauzele conexe C-51/96 și C-191/97 (Rec. 2000, p. I-2549);
80. Hotărârea CJCE din 11 aprilie 2000, *Arben Kaba v Secretary of State for the Home Department*, C-356/98 (Rec. 2000, p. I-2623);
81. Hotărârea CJCE din 9 martie 2000, *Comisia/ Belgia*, C-355/98 (Rec. 2000, p. I-1221);

- 82.Hotărârea CJCE din 21 septembrie 1999, *Criminal proceedings against Florus Ariël Wijsenbeek*, C-378/97 (Rec.1999, p.I – 6207);
- 83.Hotărârea CJCE din 8 iulie 1999, *Fernández de Bobadilla*, C-234/97 (Rec.1999, p.I-4773);
- 84.Hotărârea CJCE din 8 iunie 1999, *C.P.M. Meeusen v Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep*, C-337/97 (Rec.1999, p.I-3289);
- 85.Hotărârea CJCE din 16 martie 1999, *Trummer and Mayer*, C -222/97 (Rec. 1999, p. I-1661);
- 86.Hotărârea CJCE din 19 ianuarie 1999, *Calfa*, C-348/96 (Rec.1999, p.I-11);
- 87.Hotărârea CJCE din 24 noiembrie 1998, *Bickel et Franz*, C-274/96 (Rec.1998, p.I-7637);
- 88.Hotărârea CJCE din 29 octombrie 1998, *Commission / Spain*, C-114/97 (Rec.1998, p.I-6717);
- 89.Hotărârea CJCE din 16 iulie 1998, *Imperial Chemical Industries / Colmer*, C-264/96 (Rec.1998, p.I-4695);
- 90.Hotărârea CJCE din 12 mai 1998, *María Martínez Sala v Freistaat Bayern*, C-85/96 (Rec.1998, p.I-2691);
- 91.Hotărârea CJCE din 30 aprilie 1998, *Comisia / Germania*, C-24/97 (Rec.1998, p.I-2133);
- 92.Hotărârea CJCE din 28 aprilie 1998, *Decker / Caisse de maladie des employés privés*, C-120/95 (Rec. 1998, p. I-1831);
- 93.Hotărârea CJCE din 28 aprilie 1998, *Raymond Kohll v Union des caisses de maladie*, C-158/96 (Rec. 1998, p. I-1931);
- 94.Hotărârea CJCE din 15 ianuarie 1998, *Kalliope Schoning-Kougebetopoulou impotriva Freie und Hansestadt Hamburg*, C-15/96 (Rec. 1998, p. I-47);
- 95.Hotărârea CJCE din 27 noiembrie 1997, *Meints v Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, C-57/96 (Rec. 1997, p. I-6689);
- 96.Hotărârea CJCE din 13 noiembrie 1997, *Grahame and Hollanders / Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging*, C-248/96 (Rec. 1997 p. I-6407);
- 97.Hotărârea CJCE din 23 octombrie 1997, *Commission / France*, C-159/94 (Rec. 1997, p. I-5815);
- 98.Hotărârea CJCE din 26 iunie 1997, *Vereinigte Familiapress Zeitungsverlags- und vertriebs GmbH / Bauer Verlag*, C-368/95 (Rec. 1997, p. I-3689);
- 99.Hotărârea CJCE din 15 mai 1997, *Futura Participations and Singer / Administration des contributions*, C-250/95 (Rec.1997, p.I-2471);
- 100.Hotărârea CJCE din 17 iunie 1997, *Sodemare and others / Regione Lombardia*, C-70/95 (Rec.1997, p.I-3395);
- 101.Hotărârea CJCE din 17 iunie 1997, *The Queen / Secretary of State for the Home Department, ex parte Shingara and Radiom*, cauzele reunite C-65/95 și C-111/95 (Rec.1997, p.I-3343);
- 102.Hotărârea CJCE din 25 iunie 1997, *Carlos Mora Romero*, C-131/96 (Rec. 1997, p. I-3659);
- 103.Hotărârea CJCE din 10 iunie 1997, *Parlamentul / Consiliul*, C-392/95, (Rec. 1997, p. I-3213);
- 104.Hotărârea CJCE din 5 iunie 1997, *Land Nordrhein-Westfalen v Kari Uecker și Vera Jacquet v Land Nordrhein-Westfalen*, cauzele reunite C-64/96 și C-65/96 (Rec.1997, p. I-3171);
- 105.Hotărârea CJCE din 30 ianuarie 1997, *Stöber and Piosa Pereira / Bundesanstalt für Arbeit*, cauzele reunite C-4/95 și C-5/95 (Rec.1997, p.I-511);
- 106.Hotărârea CJCE din 16 ianuarie 1997, *USSL n° 47 di Biella/INAIL*, C-134/95 (Rec.1997, p.I-195);
- 107.Hotărârea CJCE din 2 iulie 1996, *Comisia /Grecia*, C-290/94 (Rec. 1996, p. I-3285);
- 108.Hotărârea CJCE din 2 iulie 1996, *Comisia / Belgia*, C-173/94 (Rec.1996, p.I-3265);
- 109.Hotărârea CJCE din 2 iulie 1996, *Comisia/ Luxemburg*, C-473/93 (Rec. 1996, p. I-3207);
- 110.Hotărârea CJCE din 6 iunie 1996, *Comisia/Italia*, C-101/94 (Rec. 1996, p.I-02691);
- 111.Hotărârea CJCE din 23 mai 1996, *O'Flynn/Adjudication Officer*, C-237/94 (Rec. 1996, p. I-2617);
- 112.Hotărârea CJCE din 30 aprilie 1996, *Ingrid Boukhalfa v Bundesrepublik Deutschland*, C-214/94 (Rec.1996, p.I-2253);
- 113.Hotărârea CJCE din 29 februarie 1996, *Skanavi și Chryssanthakopoulos*, C-193/94 (Rec.1996, p.I-929);
- 114.Hotărârea CJCE din 15 februarie 1996, *Inasti / Kemmler*, C-53/95 (Rec.1996, p.I-703);
- 115.Hotărârea CJCE din 13 februarie 1996, *Bautiaa and Société française maritime / Directeurs des services fiscaux des Landes et du Finistère*, C-197/94 (Rec.1996, p.I-505);
- 116.Hotărârea CJCE din 1 februarie 1996, *Aranitis/Land Berlin*, C-164/94 (Rec.1996, p.I-135);
- 117.Hotărârea CJCE din 15 decembrie 1995, *Union royale belge des sociétés de football association and others/Bosman and others*, C-415/93 (Rec. 1995, p.4921);
- 118.Hotărârea CJCE din 30 noiembrie 1995, *Gebhard / Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano*, C-55/94 (Rec.1995, p.I-4165);
- 119.Hotărârea CJCE din 26 octombrie 1995, *Commission / Luxembourg*, C-151/94 (Rec. 1995, p. I-3685);
- 120.Hotărârea CJCE din 11 august 1995, *Wielockx / Inspecteur der directe belastingen*, C-80/94 (Rec. 1995, p. I-2493);
- 121.Hotărârea CJCE din 4 mai 1995, *Landesamt für Ausbildungsförderung Nordrhein-Westfalen / Gaal*, C-7/94 (Rec.1995, p.I-1031);

122. Hotărârea CJCE din 23 februarie 1995, *Bordessa and others*, cauzele reunite C-358/93 și C-416/93 (Rec. 1995, p. I-361);
123. Hotărârea CJCE din 16 februarie 1995, *Aubertin and others*, cauzele reunite C-29/94 și C-35/94 (Rec. 1995, p. I-301);
124. Hotărârea CJCE din 14 februarie 1995, *Finanzamt Köln-Altstadt / Schumacker*, C-279/93 (Rec. 1995, p. I-225);
125. Hotărârea CJCE din 29 iunie 1994, *Aldewereld / Staatssecretaris van Financiën*, C- 60/93 (Rec. 1994, p. I-2991);
126. Hotărârea CJCE din 16 iunie 1994, *Volker Steen v Deutsche Bundespost*, C-132/93 (Rec. 1994, P. I-02715);
127. Hotărârea CJCE din 14 iulie 1994, *Peralta*, C-379/92 (Rec. 1994, p. I-3453);
128. Hotărârea CJCE din 17 mai 1994, *Corsica Ferries / Corpo dei piloti del porto di Genova*, C-18/93 (Rec. 1994, p. I-1783);
129. Hotărârea CJCE din 27 aprilie 1994, *Gemeente Almelo and others / Energiebedrijf Ijsselmij*, C-393/92 (Rec. 1994, p. I-1477);
130. Hotărârea CJCE din 24 martie 1994, *H.M. Customs and Excise / Schindler*, C-275/92 (Rec. 1994, p. I-1039);
131. Hotărârea CJCE din 23 februarie 1994, *Ingetraut Scholz v Opera Universitaria di Cagliari and Cinzia Porcedda*, C-419/92, (Rec. 1994, p. I-00505);
132. Hotărârea CJCE din 13 iulie 1993, *Thijssen / Controledienst voor de verzekeringen*, C-42/92 (Rec. 1993, p. I-4047);
133. Hotărârea CJCE din 27 mai 1993, *Schmid / Belgian State*, C-310/91 (Rec. 1993, p. I-3011);
134. Hotărârea CJCE din 30 martie 1993, *Konstantinidis / Stadt Altensteig and Landratsamt Calw*, C-168/91 (Rec. 1993, p. I-1191);
135. Hotărârea CJCE din 10 martie 1993, *Comisia c. Luxemburg*, C-111/91 (Rec. 1993, p. I-817);
136. Hotărârea CJCE din 16 decembrie 1992, *Koua Poirrez / Caisse d'allocations familiales de la Seine-Saint-Denis*, C-206/91 (Rec. 1992, p. I-6685);
137. Hotărârea CJCE din 22 septembrie 1992, *Petit / Office national des pensions*, C-153/91 (Rec. 1992, p. I-4973);
138. Hotărârea CJCE din 7 iulie 1992, *Micheletti and others / Delegación del Gobierno en Cantabria*, C-369/90 (Rec. 1992, p. I-4239);
139. Hotărârea CJCE din 7 iulie 1992, *The Queen c. Immigration Appeal Tribunal e Surinder Singh, ex parte: Secretary of State for the Home Department*, C-370/90 (Rec. 1992, p. I-4265);
140. Hotărârea CJCE din 16 iunie 1992, *Comisia / Luxemburg*, C-351/90 (Rec. 1992, p. I-3945);
141. Hotărârea CJCE din 26 februarie 1992, *Raulin / Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, C-357/89 (Rec. 1992, p. I-1027);
142. Hotărârea CJCE din 26 februarie 1992, *Bernini / Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, C-3/90 (Rec. 1992, p. I-1071);
143. Hotărârea CJCE din 28 ianuarie 1992, *Volker Steen v Deutsche Bundespost*, C-332/90 (Rec. 1992, p. I-341);
144. Hotărârea CJCE din 28 ianuarie 1992, *Hanns-Martin Bachmann v Belgian State*, C-204/90 (Rec. 1992, p. I-249);
145. Hotărârea CJCE din 27 noiembrie 1991, *Bleis / Ministère de l'Éducation nationale*, C-4/91 (Rec. 1991, p. I-5627);
146. Hotărârea CJCE din 4 iulie 1991, *Association de soutien aux travailleurs immigrés (ASTI) împotriva Chambre des employes privés.*, C-213/90 (Rec. 1991, p. I-03507);
147. Hotărârea CJCE din 30 mai 1991, *Commission of the European Communities v Kingdom of the Netherlands*, C-68/89 (Rec. 1991, p. I-02637);
148. Hotărârea CJCE din 7 mai 1991, *Vlassopoulou/Ministerium für Justiz, Bundes- u. Europaangelegenheiten Baden-Württemberg*, C-340/89 (Rec. 1991, p. I-2357);
149. Hotărârea CJCE din 23 aprilie 1991, *Höfner and Elser / Macrotron*, C-41/90 (Rec. 1991, p. I-1979);
150. Hotărârea CJCE din 5 martie 1991, *Giagounidis / Reutlingen*, C-376/89 (Rec. 1991, p. I-1069);
151. Hotărârea CJCE din 26 februarie 1991, *The Queen v Immigration Appeal Tribunal, ex parte Gustaff Desiderius Antonissen*, C-292/89 (Rec. 1991, p. I-745);
152. Hotărârea CJCE din 5 februarie 1991, *Roux/Belgian State*, C-363/89 (Rec. 1991, p. I-273);
153. Hotărârea CJCE din 13 noiembrie 1990, *Procurator Fiscal v Andrew Marshall*, C-370/88 (Rec. 1990, p. I-0407);
154. Hotărârea CJCE din 13 noiembrie 1990, *Di Leo / Land Berlin*, C-308/89 (Rec. 1990, p. I-4185);
155. Hotărârea CJCE din 19 iunie 1990, *The Queen / Secretary of State for Transport, ex parte Factortame*, C-213/89 (Rec. 1990, p. I-2433);
156. Hotărârea CJCE din 8 mai 1990, *Biehl / Administration des contributions*, cauza 175/88 (Rec. 1990, p. I-1779);
157. Hotărârea CJCE din 14 decembrie 1989, *The Queen / Ministry of Agriculture, Fisheries and Food, ex parte Agegate*, cauza 3/87 (Rec. 1989, p. 4459);

158. Hotărârea CJCE din 12 decembrie 1989, *Messner*, cauza 265/88 (Rec. 1989, p. 4209);
159. Hotărârea CJCE din 28 noiembrie 1989, *Groener / Minister for Education and City of Dublin Vocational Education Committee*, cauza 379/87 (Rec. 1989, p. 3967);
160. Hotărârea CJCE din 27 septembrie 1989, *Lopes da Veiga / Staatssecretaris van Justitie*, cauza 9/88 (Rec. 1989, p. 2989);
161. Hotărârea CJCE din 31 mai 1989, *Betray / Staatssecretaris van Justitie*, cauza 344/87 (Rec. 1989, p. 1621);
162. Hotărârea CJCE din 30 mai 1989, *Comisia c. Consiliul*, cauza 242/87 (Rec. 1989, p. 1425);
163. Hotărârea CJCE din 30 mai 1989, *Allué and others / Università degli studi di Venezia*, cauza 33/88 (Rec. 1989, p. 1591);
164. Hotărârea CJCE din 18 mai 1989, *Commission / Germany*, cauza 249/86 (Rec. 1989, p. 1263);
165. Hotărârea CJCE din 27 aprilie 1989, *Commission / Belgium*, cauza 321/87 (Rec. 1989, p. 997);
166. Hotărârea CJCE din 15 martie 1989, *Echternach and others / Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, cauzele conexe 389/87 și 390/87 (Rec. 1989, p. 723);
167. Hotărârea CJCE din 2 februarie 1989, *Ian William Cowan v Trésor public*, cauza 186/87 (Rec. 1989, p. 00195);
168. Hotărârea CJCE din 5 octombrie 1988, *Steymann / Staatssecretaris van Justitie*, cauza 196/87 (Rec. 1988, p. 6159);
169. Hotărârea CJCE din 27 septembrie 1988, *The Queen/Treasury and Commissioners of Inland Revenue, ex parte Daily Mail and General Trust PLC*, cauza 81/87 (Rec. 1988, p. 5483);
170. Hotărârea CJCE din 27 septembrie 1988, *Belgian State / Humbel and Edel*, cauza 263/86 (Rec. 1988, p. 5365);
171. Hotărârea CJCE din 7 iulie 1988, *Stanton / Inasti*, cauza 143/87 (Rec. 1988, p. 3877);
172. Hotărârea CJCE din 21 iunie 1988, *Brown/Secretary of State for Scotland*, cauza 197/86 (Rec. 1988, p. 3205);
173. Hotărârea CJCE din 21 iunie 1988, *Lair / Universität Hannover*, cauza 39/86 (Rec. 1988, p. 3161);
174. Hotărârea CJCE din 15 martie 1988, *Commission/ Greece*, cauza 147/86 (Rec. 1988, p. 1637);
175. Hotărârea CJCE din 25 februarie 1988, *Comisia/Germania*, cauza 427/85 (Rec. 1988, p. 1123);
176. Hotărârea CJCE din 2 februarie 1988, *Vincent Blaizot v University of Liège and others*, cauza 24/86 (Rec. 1988, p. 379);
177. Hotărârea CJCE din 19 ianuarie 1988, *Gullung / Conseils de l'ordre des avocats du barreau de Colmar et de Saverne*, cauza 292/86 (Rec. 1988, p. 111);
178. Hotărârea CJCE din 17 decembrie 1987, *Zaoui v Cramif*, cauza 147/87 (Rec. 1987, p. 5511);
179. Hotărârea CJCE din 15 octombrie 1987, *Unectef/Heylens*, cauza 222/86 (Rec. 1987, p. 4097);
180. Hotărârea CJCE din 18 iunie 1987, *CPAS de Courcelles/Lebon*, cauza 316/85 (Rec. 1987, p. 2811).
181. Hotărârea CJCE din 16 iunie 1987, *Comisia Comunităților Europene împotriva Republicii Italiene*, cauza 225/85 (Rec. 1987, p. 2625);
182. Hotărârea CJCE din 4 decembrie 1986, *Comisia c. Germania*, cauza 205/84 (Rec. 1986, p. 3755);
183. Hotărârea CJCE din 23 octombrie 1986, *Van Roosmalen / Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid*, cauza 300/84 (Rec. 1986, p. 3097);
184. Hotărârea CJCE din 15 octombrie 1986, *Commission / Italy*, cauza 168/85 (Rec. 1986, p. 2945);
185. Hotărârea CJCE din 3 iulie 1986, *Lawrie-Blum / Land Baden-Württemberg*, cauza 66/85 (Rec. 1986, p. 2121);
186. Hotărârea CJCE din 3 iunie 1986, *R. H. Kempf v Staatssecretaris van Justitie*, cauza 139/85 (Rec. 1986, p. 1741);
187. Hotărârea CJCE din 3 iunie 1986, *Commission / France*, cauza 307/84 (Rec. 1986, p. 1725);
188. Hotărârea CJCE din 15 mai 1986, *Johnston / Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, cauza 222/84 (Rec. 1986, p. 1651);
189. Hotărârea CJCE din 7 mai 1986, *Gül / Regierungspräsident Düsseldorf*, cauza 131/85 (Rec. 1986, p. 1573);
190. Hotărârea CJCE din 30 aprilie 1986, *Comisia/Franța*, cauza 96/85 (Rec. 1986, p. 1475);
191. Hotărârea CJCE din 17 aprilie 1986, *State of the Netherlands v Ann Florence Reed*, cauza 59/85 (Rec. 1986, p. 1283);
192. Hotărârea CJCE din 28 ianuarie 1986, *Commission / France*, cauza 270/83 (Rec. 1986, p. 273);
193. Hotărârea CJCE din 15 ianuarie 1986, *Derrick Guy Edmund Hurd v Kenneth Jones (Her Majesty's Inspector of Taxes)*, cauza 44/84 (Rec. 1986, p. 29);
194. Hotărârea CJCE din 11 iulie 1985, *Cinéthèque/Fédération nationale des cinémas français*, cauzele reunite 60 și 61/84 (Rec. 1985, p. 2605);
195. Hotărârea CJCE din 11 iulie 1985, *Ministère public/Mutsch*, cauza 137/84 (Rec. 1985, p. 2681);
196. Hotărârea CJCE din 27 martie 1985, *Hoeckx / Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn Kalmthout*, cauza 249/83 (Rec. 1985, p. 973);
197. Hotărârea CJCE din 13 februarie 1985, *Aissatou Diatta v Land Berlin*, cauza 267/83 (Rec. 1985, p. 00567);
198. Hotărârea CJCE din 13 februarie 1985, *Françoise Gravier v City of Liège*, cauza 293/83 (Rec. 1985, p. 593);

- 199.Hotărârea CJCE din 12 iulie 1984, *Prodest v Caisse Primaire d' Assurance Maladie de Paris*, cauza 237/83 (Rec. 1984, p. 3153);
- 200.Hotărârea CJCE din 12 iulie 1984, *Ordre des avocats au Barreau de Paris v Onno Klopp*, cauza 107/83, (Rec.1984, p.2971);
- 201.Hotărârea CJCE din 12 iulie 1984, *Castelli / ONTPS*, cauza 261/83 (Rec.1984, p.3199);
- 202.Hotărârea CJCE din 28 iunie 1984, *Hans Moser v Land Baden-Württemberg*, cauza 180/83 (Rec.1984, p.2539);
- 203.Hotărârea CJCE din 31 ianuarie 1984, *Graziana Luisi and Giuseppe Carbone v Ministero del Tesoro*, cauzele reunite 286/82 și 26/83 (Rec. 1984, p.377);
- 204.Hotărârea CJCE din 9 noiembrie 1983, *Amministrazione delle finanze dello Stato / San Giorgio*, cauza 199/82 (Rec. 1983, p. 3595);
- 205.Hotărârea CJCE din 23 martie 1983, *Peskeloglou / Bundesanstalt Für Arbeit*, cauza 77/82 (Rec.1983, p.1085);
- 206.Hotărârea CJCE din 27 octombrie 1982, *Elestina Esselina Christina Morson/State of the Netherlands and Head of the Plaatselijke Politie within the meaning of the Vreemdelingenwet; Sweradjie Jhanjan / State of the Netherlands*, cauzele reunite C-35/82 și C-36/82 (Rec 1982, p.03723);
- 207.Hotărârea CJCE din 18 mai 1982, *Adoui and Cornuaille / Belgian State*, cauzele reunite 115/81 și 116/81 (Rec.1982, p.1665);
- 208.Hotărârea CJCE din 5 mai 1982, *Gaston Schul Douane Expediteur BV v Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen, Roosendaal*, cauza 15/81 (Rec. 1982, p. 1409);
- 209.Hotărârea CJCE din 23 martie 1982, *Levin/Staatssecretaris van Justitie*, cauza 53/81 (Rec.1982, p.1035);
- 210.Hotărârea CJCE din 9 februarie 1982, *Polydor Limited and RSO Records Inc. v Harlequin Records Shops Limited and Simons Records Limited*, cauza 270/80 (Rec. 1982, p. 329);
- 211.Hotărârea CJCE din 14 iulie 1981, *Oebel*, cauza 155/80 (Rec. 1981, p. 1993);
- 212.Hotărârea CJCE din 17 decembrie 1980, *Commission / Royaume de Belgique*, cauza 149/79 (Rec. 1982, p. 3881);
- 213.Hotărârea CJCE din 3 iulie 1980, *Regina / Pieck*, cauza 157/79 (Rec.1980, p.2171);
- 214.Hotărârea CJCE din 5 martie 1980, *Pecastaing / Belgian State*, cauza 98/79 (Rec.1980, p.691);
- 215.Hotărârea CJCE din 31 mai 1979, *Ministère public / Even*, cauza 207/78 (Rec.1979, p.2019);
- 216.Hotărârea CJCE din 28 martie 1979, *The Queen / Saunders*, cauza 175/78 (Rec.1979, p.1129);
- 217.Hotărârea CJCE CJCE din 20 februarie 1979, *Rewe Zentral AG împotriva Bundesmonopolverwaltung für Branntwein*, cauza 120/78 (Rec.1979, p.649);
- 218.Hotărârea CJCE din 7 februarie 1979, *Knoors / Staatssecretaris van Economische Zaken*, cauza 115/78 (Rec.1979, p.399);
- 219.Hotărârea CJCE din 28 noiembrie 1978, *Choquet*, cauza 16/78 (Rec.1978, p.2293);
- 220.Hotărârea CJCE din 23 noiembrie 1978, *Thompson*, cauza 7/78 (Rec. 1978, p. 2247);
- 221.Hotărârea CJCE din 27 octombrie 1977, *Regina / Bouchereau*, cauza 30/77 (Rec.1977, p.1999);
- 222.Hotărârea CJCE CJCE din 25 octombrie 1977, *Metro / Commission*, cauza 26/76 (Rec. 1977, p. 1875);
- 223.Hotărârea CJCE din 28 aprilie 1977, *Thieffry / Conseil de l'ordre des avocats de la Cour de Paris*, cauza 71/76 (Rec.1977, p.765);
- 224.Hotărârea CJCE din 16 decembrie 1976, *Inzirillo / Caisse allocations familiales Lyon*, cauza 63/76 (Rec.1976, p.2057);
- 225.Hotărârea CJCE din 14 iulie 1976, *Gaetano Donà v Mario Mantero*, cauza 13/76 (Rec. 1976, p. 01333);
- 226.Hotărârea CJCE din 7 iulie 1976, *Watson și Belmann*, cauza 118/75 (Rec.1976, p.1185);
- 227.Hotărârea CJCE din 8 aprilie 1976, *Defrenne*, cauza 43/75 (Rec. 1975, p. 455);
- 228.Hotărârea CJCE din 8 aprilie 1976, *Royer*, cauza 48/75 (Rec.1976, p.497);
- 229.Hotărârea CJCE din 28 octombrie 1975, *Rutili / Ministre de l'intérieur*, cauza 36/75 (Rec.1975, p.1219);
- 230.Hotărârea CJCE din 30 septembrie 1975, *Cristini/S.N.C.F.*, cauza 32/75 (Rec.1975, p.1085);
- 231.Hotărârea CJCE din 26 februarie 1975, *Bonsignore / Oberstadtdirektor der Stadt Köln*, cauza 67/74 (Rec.1975, p.297);
- 232.Hotărârea CJCE din 29 ianuarie 1975, *Alaimo / Préfet du Rhône*, cauza 68/74 (Rec.1975, p.109);
- 233.Hotărârea CJCE din 12 decembrie 1974, *Walrave et Koch / Association Union Cycliste Internationale e.a.*, cauza 36/74 (Rec.1974, p.1405);
- 234.Hotărârea CJCE din 4 decembrie 1974, *Van Duyn / Home Office*, cauza 41/74 (Rec. 1974, p. 1337);
- 235.Hotărârea CJCE din 3 decembrie 1974, *Van Binsbergen / Bedrijfsvereniging voor de Metaalnijverheid*, cauza 33/74b (Rec. 1974, p. 1299);
- 236.Hotărârea CJCE din 11 iulie 1974, *Dassonville*, cauza 8/74 (Rec.1974, p.837);
- 237.Hotărârea CJCE din 03 iulie 1974, *Casagrande/Landeshauptstadt München*, cauza 9/74 (Rec.1974, p.773);
- 238.Hotărârea CJCE din 21 iunie 1974, *Reyners/Belgian State*, cauza 2/74 (Rec. 1974 p. 631);

- 239.Hotărârea CJCE din 30 aprilie 1974, *Sacchi*, cauza 155/73 (Rec. 1974 p. 409);
 240.Hotărârea CJCE din 4 aprilie 1974, *Commission / France*, cauza 167/73 (Rec.1974, p.359);
 241.Hotărârea CJCE din 12 februarie 1974, *Sotgiu / Deutsche Bundespost*, cauza 152/73 (Rec.1974, p.153);
 242.Hotărârea CJCE din 12 iulie 1973, *Geddo / Ente Nazionale Risi*, cauza 2/73 (Rec. 1973 p. 865);
 243.Hotărârea CJCE din 11 aprilie 1973, *Michel S. / Fonds national de reclassement social des handicapés*, cauza 76/62 (Rec.1973, p.457);
 244.Hotărârea CJCE din 22 iunie 1972, *Frilli / Belgian State*, cauza 1/72 (Rec. 1972 p. 457);
 245.Hotărârea CJCE din 10 decembrie 1968, *Comisia/Italia*, cauza 7/68 (Rec. 1968, p. 423);
 246.Hotărârea CJCE din 15 iulie 1964, *Flaminio Costa împotriva E.N.E.L*, cauza 6/64 (Rec. 1964 p. 1195);
 247.Hotărârea CJCE din 19 martie 1964, *Mrs. M.K.H. Hoekstra (născută Unger) /Bedrijfsvereniging voor Detailhandel en Ambachten*, cauza 75/63 (Rec.1964,p.347).

V. Resurse web

- <http://www.clr.ro>
- <http://curia.europa.eu>
- http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7024
- <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2009-12/cp090104ro.pdf>
- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=76813&pageIndex=0&doclang=ro&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=474343>
- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=49123&pageIndex=0&doclang=D&mode=doc&dir=&occ=first&part=1&cid=483988#Footnote1>
- www.ombudsman.europa.eu
- <http://eur-lex.europa.eu>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0373:FIN:RO:PDF>
- http://eur-lex.europa.eu/n-lex/index_ro.htm
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000D0365:RO:NOT>
- <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D0192:RO:NOT>
- <http://ec.europa.eu/prelex/apcnet.cfm?CL=ro>
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_7.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_8.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_15.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_17.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_20.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_21.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_24.pdf
- http://ec.europa.eu/romania/documents/eu_romania/tema_36.pdf
- http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/living/right-residence-more-3-months/for-self-employed/index_en.html
- http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/living/right-residence-more-3-months/for-workers/index_es.html
- http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/living/right-residence-more-3-months/for-citizens-providing-services/index_ro.html#_ftn2
- http://ec.europa.eu/youreurope/nav/en/citizens/living/non-discrimination/index_ro.html
- http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/borders/borders_schengen_en.htm
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=1063&furtherNews=yes>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=ro&catId=457&newsId=1784&furtherNews=yes>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=ro&catId=457&newsId=1784&furtherNews=yes>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=459&langId=ro>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=460&langId=en>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=462&langId=ro>
- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=466&langId=ro>
- http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documentation/chapter13/19900821en179contribbycommis_b.pdf

- <http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByCountryAndContinent.do?countryId=3820&countryName=Switzerland>
- http://ec.europa.eu/internal_market/qualifications/index_de.htm
- http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/police/police_prum_en.htm
- http://ec.europa.eu/home-affairs/policies/borders/borders_schengen_en.htm
- <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&plang=ro>
- http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/03/printable/060305_churchill_discurs_fulton.shtml
- 1
- <http://www.ena.lu>
- <http://www.ier.ro/documente/formare/EU.pdf>
- http://www.ier.ro/documente/formare/Politica_sociala.pdf
- http://www.ier.ro/documente/Ghid%20stilistic/Glosar_Lisabona_excerpt.pdf
- <http://www.touteurope.eu/fr/nc/print/histoire/dates-cles/1974-1984/presentation.html>
- <http://en.euabc.com/word/523>
- <http://en.euabc.com/word/878>
- <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=9ea7d0f130d5db592214929948c1bb63f3f066084fd3.e34KaxiLc3eQc40LaxqMbN4OaheOe0?text=&docid=71205&pageIndex=0&doclang=ro&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=255285>
- <http://www.euro-know.org/europages/dictionary/g.html>
- http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_singleact_ro.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_introduction_ro.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/treaties_euratom_ro.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/133020_en.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114517_ro.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/development/african_caribbean_pacific_states/r12101_ro.htm
- http://europa.eu/legislation_summaries/internal_market/living_and_working_in_the_internal_market/c11065_ro.htm#Amendingacts
- http://europa.eu/youreurope/citizens/residence/worker-pensioner/rights-conditions/index_ro.htm
- http://europa.eu/lisbon_treaty/glance/index_ro.htm
- http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com1985_0310_f_en.pdf
- <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/11/1566>
- http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-554_en.htm
- <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1493&format=HTML&aged=1&language=RO&guiLanguage=ro>
- http://europa.eu/about-eu/eu-history/1945-1959/foundingfathers/spinelli/index_ro.htm
- <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public/staticDisplay.do?id=47&pageRank=6&language=RO>
- http://www.europarl.europa.eu/parliament/expert/displayFtu.do?language=en&id=73&ftuId=FTU_3.1.html
- http://www.europarl.europa.eu/summits/birmingham/bi_en.pdf
- http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/ro/FTU_2.3.pdf
- http://www.europarl.europa.eu/factsheets/3_2_4_de.htm
- <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/ro/00a4c9dab6/Rules-of-procedure.html>
- http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/peti/dt/877/877228/877228ro.pdf
- <http://www.efta.int/eea/eea-agreement.aspx>
- <http://www.eurotrainer.ro/articole/discursul-lui-churchill-traducere.html/lang/ro>
- <http://www.acp.int/content/secretariat-acp>
- http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/relations/general/article_7256_ro.html
- http://www.ecb.int/ecb/educational/facts/euint/html/ei_004.ro.html,
- www.ecb.europa.eu/ecb/history/emu
- http://www.mercosur.int/innovaportal/v/273/1/secretaria/estructura_institucional_del_mercosur
- http://eeas.europa.eu/eea/index_en.htm
- http://eeas.europa.eu/russia/kaliningrad_en.htm
- http://www.eeas.europa.eu/russia/kaliningrad_en.htm
- <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/61/contents>

- http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/de/home/themen/fza_schweiz-eu-efta.html
- http://www.bfm.admin.ch/content/bfm/it/home/themen/fza_schweiz-eu-efta/eu-efta_buenger_schweiz.html,
- <http://www.bfm.admin.ch/index.php?id=656&L=1>
- http://www.admin.ch/ch/i/rs/142_203/a10.html, http://www.admin.ch/ch/i/rs/142_203/a14.html
- www.cadranpolitic.ro,
- <http://aei.pitt.edu/7943/1/kostakopoulou-d-10b.pdf>
- http://aei.pitt.edu/992/1/andonnino_report_peoples_europe.pdf
- http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf.
- <http://www.docstoc.com/docs/954801/The-Adonnino-Report-Report-to-the-European->
- http://www.helsinki.fi/aleksanteri/english/publications/contents/ap_6-2000.pdf
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/homo%20legalis>
- http://www.philippide.ro/distorsionari_2008/341-351%20TELEOACA_RED.pdf
- http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Publications/T_kits/7/Romanian/Chapter1.pdf
- <http://www.diritto.it/articoli/europa/manetto1.pdf>
- <http://centers.law.nyu.edu/jeanmonnet/papers/03/030901-04.pdf>
- <http://www.ila-hq.org/en/committees/index.cfm/cid/14>
- http://ciruelo.uninorte.edu.co/pdf/derecho/21/7_SHENGEN%20UN%20ESPACIO%20DE%20LIBERTAD_DERECHO_No%2021.pdf
- http://www.benelux.int/en/bnl/bnl_nieuwVerdrag.asp)
- http://www.benelux.int/en/home_intro.asp
- <http://people.exeter.ac.uk/watupman/undergrad/rich/hist.htm>
- http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/82534.pdf)
- <http://www.schengen.mai.gov.ro/Documente/utile/catutil/DE%20LA%20SCHENGEN%20LA%20PRUM%20final.pdf>
- <http://www.schengen.mai.gov.ro/index07.htm>
- <http://migration.ucc.ie/schengencta.htm>
- <http://www.immigrationmatters.co.uk/common-travel-area-loophole-allows-people-to-enter-uk-with-no-passport-checks.html> ,
- http://www.citizensinformation.ie/en/moving_country/moving_abroad/freedom_of_movement_within_the_eu/common_travel_area_between_ireland_and_the_uk.html ,
- <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/policyandlaw/guidance/ecg/cta/>
- <http://www.mae.ro/node/1582> , consultată la 2.02.2012.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Schengen_Area